

Lilleskolernes Fagplaner *Formål Frem For Frihed*

Dansk
Engelsk
Matematik
Naturfag

LILLESKOLERNES
SAMMENSLUTNING

Lilleskolernes Fagplaner
Formål Frem For Frihed

Første oplag
2025

Copyright:
Lilleskolernes Sammenslutning
og Keld Skovmand

Udarbejdet af Lilleskolernes Sammenslutning
og Keld Skovmand i et samarbejde med en gruppe
skoleledere og lærere.

Skoleledere i styregruppen:
Mette Holstein fra Hareskovens Lilleskole
Sanne Wiedemann fra Amager Lilleskole
Peter Futtrup fra Det fri Gymnasiums Grundskoleafdeling.

Lærere i de fire fagudvalg:
Dansk:
Arian Shokraneh fra Børne U.N.I.
Lisbet Bredsdorff fra Den lille Skole i København
Mette Holstein fra Hareskovens Lilleskole

Engelsk:
Brian Pedersen fra Nordsjællands Friskole
Louise Brodersen fra Hørsholm Lilleskole

Matematik:
Martin Grandt Møller fra Børne U.N.I.
Marlene Kruse fra Lilleskolen i Odense
Lars Larsen fra Lilleskolernes Sammenslutning
Kristian Falentin Rasmussen fra Gribskov Lilleskole
Sanne Wiedemann fra Amager Lilleskole

Naturfag:
Michael Christiansen fra Freinetskolen Valby Langgade
Peter Futtrup fra Det fri Gymnasiums Grundskoleafdeling.

Tak til lærere fra Albertslund Lilleskole, Nørrebro
Lilleskole, Roskilde Lilleskole, Ryparkens Lilleskole samt
lærerne på Børne U.N.I. for tryk og test undervejs.

Tak også til Christian Lamhauge Rasmussen for
skarpe og skærpende betragtninger.

Layout
Anne Sofie Bendtson

Tryk
CS Grafisk A/S

Indhold

- 04** Kapitel 1
Indledning
- 10** Kapitel 2
Formål og mål
- 28** Kapitel 3
Formål frem for frihed
- 34** Kapitel 4
Lilleskolernes overbevisning og formål
- 38** Kapitel 5
Stå mål med
- 47** Kapitel 6
Umistelige lilleskoleord
- 50** Kapitel 7
Det humanistiske fagområde
- 72** Kapitel 8
Det naturfaglige område
- 98** Kapitel 9
Fra fagplan til praksis
- 104** Kapitel 10
Lilleskolen som livsvæv – en epinekrolog
- 112** Kapitel 11
Appendiks
- 133** Kapitel 12
Litteratur og lovværk

1

Indledning

Skolesyn

Der er mange meninger om, hvad børnene skal lære i skolen, hvordan de skal lære det, hvornår de skal lære det, og ikke mindst hvorfor de skal lære det. Meningerne har varieret historisk og varierer også aktuelt. Fælles er dog et ønske om en skole, der på bedste vis forbereder de nye generationer til livet efter skolen. Men hvad er dét så for et liv? Hvad kalder det på, og hvad kræver det af egenskaber og kundskaber, af myndighed og kritisk sans, af handlekraft og virkelyst, af empati og tolerance, af respekt og solidaritet? Det giver vi her et samlet bud på i *Lilleskolernes Fagplaner* for dansk, engelsk, matematik og naturfag.

Skole tager tid! I ti år af et barns liv danner skolen ramme om adskillige møder med andre mennesker og en mangfoldighed af materialer, som eleverne møder i skolens fag. I ti år udgør skolen en helt central øvelsesscene for de børn, der starter i børnehaveklassen og forlader skolen som unge efter 9. klasse. Dette er en øvelsesscene, hvor de under kyndig ledelse af voksne kan tage ved lære, udforske genstande, undre sig over og spørge til ting og tingenes tilstand, få hænderne i bolledejen og jord på knæene, tage skridt ud i ukendt land, gøre sig erfaringer med det fremmede og få nye perspektiver på det hjemlige.

Når børnene træder ind over tærsklen til skolen, mødes de af andre forventninger end i hjemmet. Skolen vil noget med sine elever. Den vil lære dem noget, som de ikke kan lære sig selv eller derhjemme, lære dem at stå på egne ben og få dem til at møde nye udgaver af sig selv ved at overskride sig selv. Skolen gør det muligt

for eleverne at se dele af og sider ved verden, andre mennesker og sig selv, som de ellers ikke har mulighed for at få indblik i.

Frihed til formål

Lilleskolerne er som frie grundskoler ikke bundet af folkeskolens formål og fagformålene i Fælles Mål og kan derfor formulere deres egne formål med afsæt i en overbevisning og et værdigrundlag, som de efter lovgivningen kan tilrette undervisningen efter, så længe den står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen. *Lilleskolernes Fagplaner*, som du sidder med i hånden, er vores bud på, hvordan man kan kvalificere og udnytte de muligheder, loven giver, til at formulere en fri skoles formål, mål og undervisningsplaner. Friheden til at lave fri grundskole er jo netop friheden til at formulere klare formål og sætte rammer for undervisningens mål og indhold. Derfor er undertitlen på *Lilleskolernes Fagplaner*, Formål frem for frihed.

Vi har som lilleskoler og frie grundskoler ifølge loven frihed til at lave skole ud fra vores egen overbevisning, der alt andet lige må finde sit udtryk i et formål for skolen og dens fag, et formål, som den enkelte skole kan være stolt af og kunne redegøre for – og som kan danne afsæt for udviklingen af fagplaner på og for Lilleskolerne. Vi vil noget med eleverne, og vi vil noget med samfundet.

Med denne udgivelse har vi bestræbt os på at formulere en række fagplaner, der åbner verden og danner ramme om en undervisning, der inviterer lærere og elever til en fælles udforskning af de faglige mellem-

værender i fagene dansk, matematik, engelsk og naturfag. Fagplanerne skal ægge og vække både lærernes og elevernes nysgerrighed og lyst til fortsat at være søgende, famlende og fejlbarlige i åbne processer med at undersøge og opdage verden.

Verden som formbar

Fagene er ikke lukkede og afsluttede isolerede enheder, låst i tid og rum, men levende afsæt for, at eleverne kan udforske, hvad det vil sige at eksistere som subjekt i og med verden. Det løber derfor som en rød tråd gennem Lilleskolerne Fagplaner, at verden er formbar, jævnfør vores forslag til Lilleskolens formålparagraf (s. 11), hvor det blandt andet hedder: "Skolen giver eleverne indsigt i livets mangfoldighed og udvikler deres gåpåmod og handlekraft i en formbar verden." Undervisningen giver mulighed for, at eleverne kan være i en tilstand af dialog med det og dem, der er anderledes. Fremfor enshed og enighed tilskynder fagplanerne til tvist og åben uenighed og til en pædagogisk omfavnelser af, at vi er forskellige som mennesker. Skolen og undervisningen forstår vi med andre ord som en offentlighed med plads til forskellighed og uenighed.

Den kvalificerende uenighed og muligheden for at gøre sig erfaringer med at kunne stå forskellige steder i det fælles er i vores optik en mere engagerende og myndighedsskabende tilgang til eleverne og undervisningen end enighed og harmonisering. Der er noget på spil, noget at forme og blive formet af, når vi mødes i og om skolen. Dette har været et vigtigt udgangspunkt for og perspektiv i processen med at udforme *Lilleskolernes Fagplaner*. I formålparagraffen (s. 11) står der således, at "skolens samværsformer skal være præget af inddragelse, samarbejde og lytten-

de samtale med henblik på at anerkende værdien af den kvalificerede og udviklende uenighed".

Det skoleformål og de fagplaner, vi præsenterer i denne udgivelse, er blevet til i et samarbejde med en række faglærere fra landets lilleskoler. Med reference til en styregruppe har udvalg for dansk, engelsk, matematik og naturfag arbejdet med at sætte ord på en skoleform, på fagenes formål og former samt på en undervisning, der inviterer eleverne ind i et alsidigt handlings- og udviklingsrum.

Formen på fagplanerne

Lilleskolernes Fagplaner er et bredt og fagligt forankret pædagogisk bud på en ramme for og et indhold i undervisningen, der ikke bare står mål med folkeskolen, men også lidt mere ambitiøst står mål med den enkelte lilleskoles formål og pædagogiske praksis. Formatet for *Lilleskolernes Fagplaner* afspejler den grundlæggende forståelse og præmis, at skolens formål og praksis uomgængeligt er forbundet med hinanden.

Vi indleder med i kapitel 2 at præsentere vores bud på Lilleskolens formål, fagformålene for dansk, engelsk, matematik og naturfag samt slutmål for to fagområder og delmål for fagene. Skoleformålet og fagformålene står først som den bærende bjælke, der forbinder skolernes overbevisning og værdigrundlag med målene for undervisningen. Det har været en afgørende ambition og et omdrejningspunkt i udarbejdelsen af *Lilleskolernes Fagplaner*, at disse planer er formålsforankrede og dermed forbinder formål og mål med hinanden.

I kapitel 3-5 begrundes og uddybes vi vores afsæt. I kapitel 3 går vi i dybden med, hvad vi mener med "Formål frem for frihed", som indgår i titlen på denne

udgivelse. Hvilke betragtninger og begrænsninger er i spil – og er på spil? Når vi taler om frihed, hvilken frihed taler vi så om, og hvordan står friheden i forhold til den lovgivningsmæssige regulering og vores formål som lilleskoler? Det handler om de frie grundskolers lovsikrede ret til at give en undervisning, der stemmer overens med skolernes egen overbevisning, og dermed forfølge deres frihed.

I kapitel 4 ser vi nærmere på netop dette og tager skridt i retning af en indkredsning af Lilleskolernes overbevisning. Hvilke opdragelsessyn, menneskesyn og samfundssyn kendetegner Lilleskolerne, og hvordan afspejles de i Lilleskolens formålsparagraf. I kapitel 5 stiller vi skarpt på stå mål medkravet, som står helt centralt i Lov om friskoler og private grundskoler mv. Vi ser i dette kapitel på de lovgivningsmæssige begreber og sondringer, der knytter sig til det at “give en undervisning der står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen” (Grundloven § 76 og Lov om friskoler og private grundskoler mv. § 1, stk. 2).

I kapitel 6 fremlægger vi en mosaik af “umistelige lilleskoleord”, som er en samling af ord, der fremkom under en af de mange gode workshops, vi har haft i forbindelse med udarbejdelsen af *Lilleskolernes Fagplaner*. Ikke alle disse ord kan genfindes i fagplanerne, men også de ord, der ikke kan, er på en eller anden måde til stede – som baggrundsmumlen, et prisme, en tone.

Selve fagplanerne for dansk, engelsk, matematik og naturfag præsenterer vi i de efterfølgende kapitler. Vi starter med det humanistiske fagområde i kapitel 7, hvor vi først introducerer slutmålene for området, som fagplanerne for dansk og engelsk fører frem til. Herefter følger

fagplanen for dansk – med fagformål, signalement af faget, fagets indhold, fagets forløb og delmål i faget – og så følger fagplanen for engelsk, som er skåret over samme læst. I kapitel 8 gælder det fagplanerne for matematik og naturfag, og her er strukturen den samme. Først introduceres slutmålene for det naturfaglige område, som fagplanerne for matematik og naturfag fører frem til. Herefter følger fagplanen for først matematik, så naturfag – med fagformål, signalement af faget, fagets indhold, fagets forløb og delmål i hvert af de to fag.

Lilleskolernes Fagplaner er tænkt som en inspirerende ramme for kvalificeringen af skolernes formål og udviklingen af deres praksis. De er et oplæg, der skal have sit liv og sin forankring på den enkelte skole. Som hjælp til dette har vi i kapitel 9 lavet en beskrivelse af, hvordan vi kommer fra fagplan til praksis. Dette er et oplæg til, hvordan man på den enkelte skole kan arbejde med og involvere skolens forskellige aktører i etableringen og udviklingen af skoleformål, fagformål og mål. Hvem skal involveres i formålsarbejdet, og hvem skal involveres i fagformålsarbejdet? Som et yderligere niveau introducerer vi også et undervisningsformålsniveau: et individuelt eller kollektivt formål med undervisningen, der formuleres i lyset af skolens formålsparagraf og fagformål på den ene side og de bindende mål (delmål og slutmål) i faget på den anden.

Vi runder udgivelsen af med kapitel 10, “Lilleskolen som livsvæv”, som er en “epinekrolog” forfattet af Keld Skovmand. Keld har stået som det faglige fyrtårn både i optakten til og udarbejdelsen af *Lilleskolernes Fagplaner*. Hans vid og varme, humor og horisonter, ord og ordkløveri har engageret og løftet alle, der har været in-

volveret i processen. *Lilleskolernes Fagplaner* afspejler en generøsitet, et fælles anliggende og ærinde i forhold til at skabe godt sprog om skolen, dens formål, fag, planer og mål. Hvor noget af dette kommer fra, hvad det peger på, og hvor det peger hen, står at læse i denne afsluttende tekst.

Lilleskolens former i forandring

Lilleskolerne er mangfoldige og repræsenterer hver især deres eget bud på en skole med et tydeligt indhold og værdigrundlag og klare holdninger. I respekt for dette har vi forsøgt at trække og forbinde nogle tråde, en fælles grund, som kan skabe legitimitet og synlighed omkring det, der foregår på den enkelte skole og Lilleskolerne imellem. Med *Lilleskolernes Fagplaner* fremlægger vi et levende, pædagogisk forankret sprog, man kan tage afsæt i, fastholde og forkaste, når der skal sættes ord på skolens form, formål og mål, og når der skal planlægges undervisning.

Lilleskolernes Fagplaner er jeres, og de skal blive endeligt til ved at tilpasses jeres skole. Hvad I møder her, er udkast, som

I skal gå i gang med at tænke over og diskutere med henblik på at finde jeres egen form på fagplanerne.

Lilleskolerne står ikke uden for samfundet, men er en aktiv del af det. Når vi rundt om på landets lilleskoler laver lige præcis vores form for undervisning, skyldes det, at vi har et anliggende, noget, vi vil bibringe og præge eleverne med, så de bliver i stand til at gå ud og tage del i verden. Alt er ikke lige godt og lige gyldigt. Vores måde at være fri skole på indrammes af skolens formål og viser sig i dens praksis.

Vi håber, at vi med *Lilleskolernes Fagplaner*. Formål frem for frihed vil give landets lilleskoler mulighed for at formulere egne fagplaner med afsæt i et lokalt skoleformål, der afspejler og kan omsættes til nye måder at tilrettelægge, gennemføre og evaluere undervisningen på.

I har friheden, men også pligten til at indramme og afgrænse den.

God læselyst – god arbejdslyst!

Sune Jon Hansen,
Lilleskolernes Sammenslutning.

2

Formål og mål

Lilleskolens formålsparagraf

Lilleskolens formål er, at eleverne får lyst til at lære og skabe i en alsidig udfoldelse af deres evner. Skolen giver eleverne indsigt i livets mangfoldighed og udvikler deres gåpåmod og handlekraft i en formbar verden. Skolen skal nære elevernes kreativitet og deres forhold til skolens fag og fællesskaber.

Lilleskolen viser eleverne en variation af veje ind i fagene, der gør dem i stand til at besvare spørgsmål og undersøge problemer i både den sociale og den fysiske verden. Skolens fag griber ind i hinanden og ses som midler til at forstå og begå sig i livet og verden.

Lilleskolens hverdag må være båret af ligeværd og respekt for forskelle, og skolen skal opdrage og danne eleverne til demokratiske borgere, der kan tage stilling og ansvar, hvor end de kommer frem. Skolens samværsformer skal derfor være præget af inddragelse, samarbejde og lyttende samtale med henblik på at anerkende værdien af den kvalificerede og udviklende uenighed.

Dansk

Formålet med undervisningen er, at eleverne bliver fortrolige med det danske sprog i spændet mellem nøjagtig, nuanceret og nyskabende sprogbrug. Sprogets og litteraturens mangfoldighed skal ses som en kilde til udvikling af den enkelte elevs alsidige kultur- og selvforståelse.

Undervisningen inspirerer eleverne til at gå på opdagelse i sproget på en legende og skabende måde, stimulerer deres indlevelsesevne og udvikler deres æstetiske, etiske og kulturhistoriske bevidsthed. Undervisningen sigter mod at give eleverne en åben, nysgerrig og analytisk tilgang til en bred vifte af udtryksformer. Via undervisningen udvikler de deres kritiske sans og evnen til at fortolke, formidle og diskutere forskellige synspunkter i skolens mangfoldighed af fællesskaber.

Faget er en grundsten for skolens øvrige fag og hverdag. Det er både nært og verdensvendt. Gennem mødet med danske og udenlandske tekster opmuntres eleverne til at forme verden og spejle sig i et fortolkningsfællesskab sammen med andre.

Engelsk

Formålet med undervisningen i engelsk er, at eleverne får lyst og mod til at bruge sproget varieret og undersøgende. Undervisningen skaber rum for autentiske møder med engelsk sprog og kultur og motiverer eleverne til nysgerrigt at afprøve det engelske sprogs lyde og udtryksmuligheder. Udforskningen af sprogets muligheder bygger på dets formelle regler (grammatik og fonetik) og dets både praktiske og poetiske brug (intonation og rytmik).

Undervisningen sigter mod at inspirere og kvalificere eleverne til at indgå aktivt i mødet med andre kulturer i en verden, hvor engelsk er udbredt både som modersmål og andetsprog. I undervisningen møder eleverne en broget palet af tekster og opdager karakteristiske kulturforskelle i form af slang, faste vendinger, humor og høflighedsformer. Der tages afsæt i autentiske tekster og autentisk sprogbrug i forskellige kontekster (nationale, lokale og sociale).

Undervisningen udfordrer elevernes fortrolighed med dansk kultur i møder med aktuelle og historiske begivenheder, både politiske og kulturelle. De interkulturelle møder fører til kritisk stillingtagen, omsættes til en variation af sproglige udtryk og danner grundlag for elevernes aktive verdensborgerskab. Fortroligheden med sprog og kulturer åbner et mangfoldigt mulighedsrum for eleverne, som giver dem mod og vilje til at være i og forme verden.

Matematik

Formålet med undervisningen er at give eleverne indsigt i matematikkens sprog, struktur og skønhed. Undervisningen sigter mod at udvikle elevernes matematiske tænkning som grundlag for, at de kan analysere data, løse problemer og træffe kvalificerede valg i hverdagen. Undervisningen skal styrke elevernes faglige motivation og selvtillid samt ruste dem til at møde matematiske udfordringer med åbenhed, vedholdenhed og mod til at fejle.

Eleverne opmuntres til at udforske matematikkens univers med nysgerrighed og kreativitet i en undervisning, der kombinerer teoretisk viden og praktiske øvelser. I en dialogorienteret undervisning skal eleverne ligeledes være trygge ved at udtrykke deres tanker og idéer samt argumentere for deres tilgange til matematikken.

Undervisningen skal udvikle elevernes forståelse af, hvordan matematikken væver sig ind i hverdagens, samfundets og naturens mønstre. Via denne forståelse bliver eleverne rustet til at anvende matematik fantasifuldt og kritisk både i deres hverdag og i mødet med andre fag.

Naturfag

Formålet med undervisningen er at gøre eleverne nysgerrige over for naturfaglige og teknologiske fænomener med henblik på at udvikle deres kundskaber, kreativitet og lyst til at gå på opdagelse i verden. På baggrund af undervisningen skal eleverne kunne tage kritisk stilling til naturfagenes betydning og funktion i et demokratisk samfund. Samtidig belyser undervisningen de muligheder og håb for fremtiden, som naturfagene og teknologi kan bidrage med.

Undervisningen sigter mod, at eleverne opnår fortrolighed med, hvordan fagenes begrebssystemer skabes, efterprøves og udvikles. Dette sker gennem varierede arbejdsformer, som i vidt omfang bygger på elevernes egne iagttagelser, sansninger, undersøgelser og ræsonnementer via en vekselvirkning mellem teori og praktisk arbejde. Undervisningen skal bidrage til, at eleverne erkender og arbejder med praktiske problemer i relation til naturen, og sikre, at de får en forståelse af naturens kompleksitet.

Undervisningen skal udvikle elevernes erfaringer med naturvidenskabelige arbejdsmetoder og udtryksformer, så de får en forståelse af naturvidenskab og teknologi som en del af vores kultur og verden. Elevernes ansvarlighed over for natur og teknologi skal udvikles, så de kan tage kritisk stilling til og medansvar for brugen af naturens og teknologiens ressourcer med henblik på at fremme en bæredygtig udvikling – både lokalt og globalt. Undervisningen skal vise naturfagenes funktion i samspillet med andre fag.

Det humanistiske fagområde

Eleverne skal turde udtrykke og begå sig i en mangfoldighed af situationer, samfund og kulturer.

De skal opdage andre sprog, kulturer og livssyn som kilder til identitet og rum for mestring og medborgerskab.

Eleverne skal forstå forholdet mellem fortidige hændelser og aktuelle samfundsforhold og livsomstændigheder (både nationalt og globalt) og tolke deres egne liv og muligheder i lyset heraf.

Undervisningen skal så tvivl og skabe uro via konfrontationen med dilemmaer og uløselige problemer, som eleverne skal tænke over, diskutere og tage stilling til.

Det naturfaglige område

Eleverne skal opnå kundskaber om og gøre sig erfaringer med naturvidenskabelige metoder, tankemåder og begrebssystemer.

De skal tilegne sig viden om og forstå betydningen af naturfaglige, teknologiske og matematiske fænomener, som de møder dem i deres hverdag og vores omverden.

Eleverne skal vurdere, hvordan naturfaglige og matematiske kundskaber kan bruges til at drage omsorg for naturen, og hvordan deres faglighed kan spille en aktiv rolle i bevarelsen og udviklingen af en demokratisk styre- og livsform.

Undervisningen skal vække en interesse for at gå på opdagelse i naturen og en sans for dens iboende skønhed og værdi. Undervisningen sigter også mod, at eleverne kan bruge deres viden om naturvidenskaben og matematikken som et grundlag for at tage kritisk del i den demokratiske samtale om klodens fremtid.

Dansk

At forstå og fortolke

Indledende delmål

Eleverne følger spor i teksters opbygning og gør rede for genrer, temaer og personskildringer med henblik på at stille spørgsmål til teksterne og forholde sig kritisk til deres indhold.

Mellemliggende delmål

Eleverne udfylder tomme pladser i tekster i et åbent fortolkningsfællesskab, hvor de forklarer deres egen forståelse og foretager tankespring mellem egne og andres tolkninger.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod at stimulere elevernes læselyst og bidrage til deres alsidige udvikling og almene dannelse.

At forme og farve

Indledende delmål

Eleverne blander farverne i skriftsproget i deres egne tekster på baggrund af en viden om ord og begreber, lydfølgeregler og ordenes enkelte betydningsdele.

Mellemliggende delmål

Eleverne udtrykker sig præcist og nyskabende i deres tekster på baggrund af en bevidsthed om nuancer i sproget, om ordvalgets betydning for budskabet og om sprogets virkemidler, variation og forskellige funktioner.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod, at eleverne kan forme et nuanceret sprog i egen tekstproduktion og mundtlige udtryk på en farverig og fængende måde med sprogets formelementer som naturlige byggesten.

At formidle og skabe

Indledende delmål

Eleverne eksperimenterer både med mundtlige præsentationer og længere kreative tekster, hvori de tilkendegiver deres personlige stemme og perspektiv.

Mellemliggende delmål

Eleverne formidler uortodokst og engagerende i en variation af udtryksformer og genrer og giver konstruktiv respons på andres præsentationer og produkter som del af en fælles skabelsesproces.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod, at eleverne bliver i stand til at anvende sprogets mangfoldige udtryksmuligheder til at udvikle deres personlige stemmer i det fælles rum og sætte levende aftryk i verden.

At være i verden

Indledende delmål

I tolkningen af tekster forstår eleverne sig selv og hinanden i en forpligtende sammenhæng med kulturhistorien, naturen og verden.

Mellemliggende delmål

Via en flerperspektivisk tilgang til litteraturen opdager eleverne nye måder at være i verden og bringe sig selv i spil på.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod at fremme elevernes bæredygtige tænkning og sætte deres egen kulturforståelse, etik og æstetik i perspektiv til andres liv, analogt såvel som i den digitale verden.

Engelsk

Lyst og mod

Mellemliggende delmål

Eleven udforsker og afprøver sproget i forhold til vedkommende emner og føler tilstrækkelig tryghed til at turde fejle.

Eleven udviser mod og evne til at kommunikere skriftligt og mundtligt både i og uden for klasserummet.

Afrundende delmål

Eleven udviser lyst til yderligere sprogtilegnelse og udvider gradvist sit ordforråd.

Eleven tager initiativ til at udforske og afprøve det engelske sprogs udtryksmuligheder i forhold til aktuelle og historiske emner og forskellige sprognormer og dialekter.

Leg og kreativitet

Mellemliggende delmål

Eleven leger med det engelske sprogs lyde og sættes fri til at lave vrøvlvers (for eksempel *tongue twisters*).

Eleven indgår i samtale ud fra principper om både rytme, musikalitet og formidling.

Afrundende delmål

Eleven eksperimenterer med at sætte engelske ord sammen til meningsfulde udtryk i en variation af genrer.

Eleven improviserer i samtale i komplekse situationer og skaber forskellige sproglige udtryk med personlig stil og stemme.

Udsyn og nærhed

Mellemliggende delmål

Eleven har viden om det engelske sprogs påvirkning af det samfund og den kultur, eleven er en del af.

Eleven forstår vigtige kulturelle og sociale forskelle mellem engelsktalende lande.

Afrundende delmål

Eleven kan forstå og tage stilling til aktuelle problemstillinger og konflikter i den engelsksprogede verden.

Eleven kan identificere kulturforskelle og anvende dem som en kilde til at danne mening og identitet.

Matematik

Spørgsmål og svar

Indledende delmål

Eleverne stiller og genkender matematiske spørgsmål samt afkoder dem ved hjælp af faglig læsning.

Eleverne kommunikerer matematiske løsninger og ræsonnementer klart og præcist.

Afrundende delmål

Eleverne formulerer hypoteser, opstiller og følger matematiske ræsonnementer og vurderer og formidler løsninger kritisk.

Eleverne anvender forskellige løsningsmetoder og ser matematiske problemer fra forskellige synsvinkler.

Former og figurer

Indledende delmål

Eleverne identificerer og måler geometriske størrelser som for eksempel afstande, vinkler og flader.

Eleverne anvender grundlæggende geometriske begreber.

Afrundende delmål

Eleverne analyserer og modellerer geometriske figurer samt anvender trigonometri til praktiske problemstillinger.

Eleverne forstår og anvender geometriske begreber i komplekse sammenhænge.

Mængde og sandsynlighed

Indledende delmål

Eleverne sorterer og systematiserer data samt beregner simple sandsynligheder.

Eleverne udleder relevante oplysninger fra statistiske beskrivelser og vurderer fortolkninger.

Afrundende delmål

Eleverne analyserer og vurderer datamateriale samt anvender sandsynlighedsteori til at træffe informerede beslutninger.

Eleverne anvender avancerede statistiske metoder til at analysere samfundsmæssige forhold og vurdere kilder kritisk.

Tegn og symboler

Indledende delmål

Eleverne anvender tælletal og sortering samt grundlæggende algebraiske begreber.

Eleverne løser simple ligninger og anvender regnestrategier i forhold til praktiske problemstillinger.

Afrundende delmål

Eleverne anvender algebra til at modellere og løse komplekse problemer.

Eleverne bruger matematiske formler og funktioner til at løse praktiske opgaver som for eksempel budgettering og analyse af data.

Naturfag

Natur og kultur

Indledende delmål

Eleverne kan betragte omverdenen i et naturvidenskabeligt perspektiv og bruge faglige termer til at beskrive den.

Eleverne forstår gennem egne og fælles naturoplevelser, at menneskets sameksistens med naturen er kulturbåret.

Mellemliggende delmål

Eleverne forstår, hvilken betydning samfundsindretningen har for den omgivende natur, samt hvordan naturen sætter rammer for et samfunds udvikling.

Eleverne kan med udgangspunkt i deres viden om konsekvenserne af menneskers brug af naturen komme med idéer til, hvordan en bæredygtig produktion og levevis kan fremmes.

Afrundende delmål

Eleverne tilegner sig viden om problematiske sider ved forskellige syn på naturen.

Eleverne formidler deres viden om alternative naturforståelser og deres betydning for samfunds opbygning og strukturer.

Stoffer og fænomener

Indledende delmål

Eleverne præsenteres for naturvidenskabelige tilgange og tænke måder som adgang til at forstå deres nære omverden.

Eleverne forklarer simple naturvidenskabelige sammenhænge ud fra modeller og illustrationer.

Mellemliggende delmål

Eleverne forklarer enkle sammenhænge i naturen (for eksempel respiration og fotosyntese, fødekæder og fødenet, vejr og klima) og bruger simple modeller til at beskrive stoffers opbygning og kemiske sammensætning.

Eleverne tilegner sig viden om organismers opbygning og nedbrydning af stof.

Afrundende delmål

Eleverne har en forståelse af og kan med udgangspunkt i simple modeller beskrive naturens grundlæggende byggesten og elementer samt fundamentale naturkræfter såsom tyngdekraft, elektromagnetisme og kernekraft.

Eleverne forklarer ved hjælp af simple modeller DNA, arvelighed og mutationer samt forskelle og ligheder mellem forskellige celletyper.

Naturgrundlag og teknologi

Indledende delmål

Eleverne kan formidle deres viden om, hvilke konsekvenser menneskers brug af naturen har for dyr, planter og menneskers livsgrundlag.

Eleverne forstår, hvordan teknologierne i deres dagligdag påvirker naturen og dem selv.

Mellemliggende delmål

Eleverne har et nuanceret syn på menneskets samspil med naturen.

Eleverne formidler deres egne idéer til, hvordan bæredygtig produktion kan fremmes.

Afrundende delmål

Eleverne har kendskab til forskellige stof- og energikredsløb og er i stand til at beskrive disse ved hjælp af modellering.

Eleverne kan se og beskrive komplekse sammenhænge mellem miljø, landskab og menneskers livsbetingelser.

Liv og miljø

Indledende delmål

Eleverne har en forståelse af forskellige naturvidenskabelige kategorier, grundlæggende sammenhænge i naturen og de fine balancer, som er i naturen.

Eleverne kan på baggrund af deres egne undersøgelser fortælle om livsgrundlaget for dyr og planter i et naturområde (for eksempel et vandhul eller en lysning i en skov).

Mellemliggende delmål

Eleverne har en konkret forståelse af ligheder og forskelle mellem forskellige, beslægtede arter og en grundlæggende forståelse af vejrets og klimaets betydning for jordens, livets og arternes udvikling.

Eleverne har fået konkrete erfaringer med den naturvidenskabelige kredsløbstanke, ligesom de arbejder med opstilling og vurdering af hypoteser.

Afrundende delmål

Eleverne har indsigt i evolutionens mekanismer og i, hvordan tilpasning kommer til udtryk.

Eleverne får en grundlæggende forståelse af sammenhængen mellem klima og jordens rotation og bevægelse om solen samt af atmosfærens sammensætning.

Biologi, geografi og fysik/ kemi

Mål	Fag	Biologi	Geografi	Fysik/kemi
Delmål 1		Eleverne undersøger og forklarer med fagord, hvordan planter, dyr og mennesker er forbundet i naturens kredsløb og afhængige af hinanden.	Eleverne beskriver på baggrund af egne undersøgelser og med fagord, hvordan landskab, klima og naturressourcer påvirker menneskers livsvilkår og samfundsudvikling.	Eleverne beskriver på baggrund af egne undersøgelser og med fagord, hvordan stoffer og fænomener påvirker livsvilkår og samfundsudvikling.
Delmål 2		Eleverne diskuterer, hvordan fællesskaber kan tage ansvar for miljøet og bidrage til en bæredygtig udvikling.	Eleverne reflekterer over egne og andres idéer til, hvordan fællesskaber kan bidrage til en mere bæredygtig verden, både lokalt og globalt.	Eleverne reflekterer over, hvordan teknologi kan anvendes til at løse samfundsmæssige udfordringer.

3

Formål frem
for frihed

Frihed ifølge loven?

Der er et indbygget frihedsparadoks i Lov om frie grundskoler mv. Det udspringer af lovens første "kan", som i vores udlægning lige så meget er et "skal" (§ 1, stk. 1):

Friskoler og private grundskoler (frie grundskoler) kan inden for rammerne af denne lov og lovgivningen i øvrigt give undervisning, der stemmer med skolerne egen overbevisning, og tilrettelægge undervisningen i overensstemmelse med denne overbevisning.

Skolerne *kan* "give en undervisning, der stemmer med skolerne egen overbevisning", men kan derfor også vælge at lade være. De har en mulighed, men der er ikke noget juridisk krav om at udnytte den. Skolerne skal ikke deklarere deres overbevisning, men ifølge lovens § 5, stk. 4 "offentliggøre oplysninger om sit værdigrundlag på hjemmesiden". På sin hjemmeside har ministeriet denne udlægning: "Værdigrundlaget er det fundament, som skolens formål og praksis hviler på" (Børne- og Undervisningsministeret 2024).

Det er i udgangspunktet uklart, hvad forholdet er mellem "overbevisning" og "kan" på den ene side (dvs. på skolen) og mellem "værdigrundlag" og "skal" på den anden (det vil sige på hjemmesiden). Det er nærliggende at tolke "værdigrundlag" som en sproglig modernisering af "overbevisning". Ordet "overbevisning" lyder antikveret og kan ses som et udtryk for, at de frie grundskolers frihed i udgangspunktet er en del af en religiøs frihedsret. Frie grundskoler, der ikke har et tydeligt bekendelsesgrundlag i form af en livsan-

skuelse, kan føle sig fremmedgjorte over for denne retorik. Flere lilleskoler vælger at tale om deres "vision", som jo er et syn, men ikke nødvendigvis et livssyn, som er omfattet af en overbevisning.

Hvis de frie grundskolers frihedsret skal give mening og kunne forsvares, må den enkelte skole kunne tydeliggøre, hvori dens overbevisning består, og hvordan der skabes overensstemmelse mellem overbevisning og undervisning. Det åbne spørgsmål er ikke alene, hvori overbevisningen består, men også hvordan den enkelte skole tilrettelægger en undervisning, der stemmer overens med dens overbevisning. Overbevisningen må afklares, inden eller når der tilrettelægges undervisning: Hvordan ser en overbevisningsbaseret undervisning ud, når vi taler lilleskole?

Der følger med andre ord en dobbelt forpligtelse med friheden. Forpligtelsen er også en formålsforpligtelse. De frie grundskoler har ikke noget formål ifølge loven, som nævner formål i flertal uden at definere dem (§ 1, stk. 2):

Skolerne skal efter deres formål og i hele deres virke forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene.

Frie grundskoler har i modsætning til folkeskolen ikke noget formelt formål, men skal ifølge deres formål gøre det, loven foreskriver. Dette kan læses som en invitation til, at skolerne opstiller deres egne

formål, som frihed, demokrati og menneskerettigheder bliver en følge af, eller som formålene i det mindste ikke står i modsætning til. I lovens § 5, stk. 2 står der ganske vist: “Skolen kan ikke i vedtægterne fastsætte andre formål for skolen end formål i henhold til denne lov.” Også dette må alene tolkes som en begrænsning af skolernes frihed til at gøre noget, der står i modsætning til lovens ordlyd. Det udelukker dog på ingen måde, at de frie grundskoler formulerer et pædagogisk formål, der i sin form minder om folkeskolens formål, der som bekendt er § 1 i folkeskoleloven og derfor er juridisk bindende for landets folkeskoler. Friskolelovens “kan ikke” vedrører kun vedtægterne og formulerer dermed en juridisk, ikke en pædagogisk binding.

I bekendtgørelse af 25. september 2018 foretog ministeriet en ny begrænsning af de frie grundskolers frihed ved at stille krav om, at skolernes vedtægter skal indeholde frihed og folkestyrekravet i form af et umarkeret citat fra loven (her kursiveret):

Det skal fremgå af vedtægterne, at skolens formål er skoledrift i henhold til friskoleloven, og at skolen efter sit formål og i hele sit virke skal forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene. Skolen kan herudover anføre sit værdigrundlag som en del af formålsbestemmelsen.
(Børne- og Undervisningsministeriet 2024)

Det er bemærkelsesværdigt, at en myndighed kan og skal bestemme, hvad en fri skole skal vedtage, men der er intet til hinder for, at skolerne supplerer den centralt fastsatte

bestemmelse med egne formålsbestemmelser. Det er interessant, at ministeriet ser en sammenhæng mellem værdigrundlaget og formålsbestemmelsen, men at der ikke er noget krav om at indskrive det i formålet. I mange tilfælde vil det give god mening at gøre det. Så behøver det jo for eksempel ikke stå andre steder. Hvis værdigrundlaget er det “fundament”, som både skolens formål og praksis hviler på, vil det tilmed være naturligt at anføre det før selve formålet og måske sætte skolens overbevisning ind allervørst. Skolens værdier vil i Lilleskolernes tilfælde kunne være de umistelige lilleskoleord – eller et udvalg af dem – som er op-listet i kapitel 6 i denne udgivelse.

Frie fagplaner og egne mål?

Pædagogisk set fortolker vi et frit skoleformål som en udmøntning af skolernes overbevisning og værdigrundlag, der samtidig udgør en ramme for tænkningen om og tilrettelæggelsen af undervisningen. Formuleringen af et formål for en fri skole eller skoleform kan ses som en pædagogisk frihedshandling, en beskyttelse mod statslige forordninger vedrørende skolens pædagogiske praksis. For at kunne forme et frit skoleformål må overbevisningen og værdigrundlaget være afklaret eller i det mindste blive det under udarbejdelsen af skoleformålet: På baggrund af denne overbevisning og dette værdigrundlag formulerer vi dette formål for vores skole. Der bør være en tydelig sammenhæng, men også et hierarki.

De frie grundskoler har en lovfæstet ret til at formulere egne “undervisningsplaner” som et alternativ til folkeskolens læreplaner (aktuelt *Falles Mål*, fra 2027 *Folkeskolens Fagplaner*). Retten indebærer en pligt til at fastsætte “slutmål for de fagområder, som folkeskolens fagkreds naturligt kan opdeles i, og for folkesko-

lens obligatoriske emner” og samtidig udarbejde undervisningsplaner, der angiver “udviklingen hen mod slutmålene” og beskriver, ”på hvilke klasse- eller alderstrin der arbejdes med de forskellige fagområder og emner”. Det betyder, at der som minimum skal formuleres mål efter 9. klassetrin for skolens fagområder (de humanistiske fag, naturfagene, herunder matematik, og de praktiske/musiske fag), og at det skal fremgå af en undervisningsplan, hvordan der arbejdes frem mod disse slutmål. Skoler, der benytter sig af frihedsretten, skal også beskrive, “hvordan det samlede undervisningstilbud giver mulighed for alsidig personlig udvikling”. Endelig skal der fastsættes delmål for “dansk, regning/matematik, engelsk, geografi, biologi og fysik/kemi på bestemte tidspunkter i det samlede undervisningsforløb” (§ 1 a, stk. 1, 2 og 3). Det sidste betyder, at delmålene for disse fag skal lede frem til slutmålene for to af de tre fagområder. Der skal ikke nødvendigvis være mere end ét delmål pr. fag.

Det er et krav, at både slutmål og delmål skal stå “mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen”. Alternativt ”gælder de kompetencemål og færdigheds- og vidensområder (Fælles Mål), der er fastsat for undervisning i folkeskolen” (§ 1 a, stk. 4). For et fag som dansk betyder det, at der er 16 bindende mål i alt fordelt på fire kompetenceområder og fire trin ud over en række områder, der reelt er tomme overskrifter (for eksempel Oplevelse og indlevelse, Undersøgelse, Fortolkning og Vurdering). Folkeskolens forligskreds har truffet beslutning om, at færdigheds- og vidensområderne pr. 1. januar 2025 er vejledende for folkeskolen, uden at det endnu har udmøntet sig i jura (Børne- og Undervisningsministeriet 2025;

Bølling-Ladegaard 2025). Det må forventes, at denne lempelse af bindingerne i *Fælles Mål* også får konsekvenser for de frie grundskoler. Pr. 1. august 2025 bliver Læseplanen i alle fag også gjort vejledende (se også appendiks D).

De frie grundskoler er hverken bundet af folkeskolens formålsparagraf eller af fagformålene i *Fælles Mål*. De er bundet af deres egen overbevisning og har friheden til at formulere deres eget værdigrundlag (se s. 39). De skal derfor ikke forholde sig til folkeskolens formålsparagraf, som ifølge tidligere undervisningsminister Knud Heinesen er “et samfunds trosbekendelse til fælles værdier”. De frie grundskoler har friheden til at formulere deres egen trosbekendelse, deres egen overbevisning og deres eget værdigrundlag. Da fagformålene i *Fælles Mål* afspejler formålsparagraffen, skal de frie grundskoler heller ikke forholde sig til eller følge dem.

Stå mål med-kravet vedrører alene kompetencemålene, da færdigheds- og vidensområderne som led i det seneste politiske forlig om folkeskolen er blevet gjort vejledende. Juridisk set er det derfor kompetencemålene, de frie grundskoler skal måle sig med, hvis de vælger at følge *Fælles Mål*. De frie grundskolers formelle “formålsløshed” indebærer, at de har en frihed til selv at formulere fagformål i til-læg til de mål og beskrivelser, som loven forlanger af en undervisningsplan, og at skolerne kan forankre fagformålene i et skoleformål. Således kan man i regi af frie grundskoler etablere et formålsforankret hierarki, der ligner det, som i 1975 blev knæsat i *Cirkulære om gennemførelse af lov om folkeskolen*, hvor formålsparagraffen skulle afspejles i fagformålene, og undervisningens indhold skulle fastlægges “i overensstemmelse hermed i de lokale un-

dervisningsplaner” (Undervisningsministeret 1975). Som det ses, anvendte man i midten af 1970’erne “undervisningsplaner” om de planer, der lokalt blev formuleret for undervisningens indhold i folkeskolen. Det er bemærkelsesværdigt, at hierarkiet fra 1975 er blevet revitaliseret i forbindelse med udarbejdelsen af *Folkeskolens Fagplaner*, som er betegnelsen for de nye læreplaner, der skal træde i kraft sommeren 2027 (Hansen 2024).

Hvis et frit skoleformål skal have praktisk betydning, må det bruges som grundlag for formuleringen af egne fagformål, der gøres til grundstenen i frie grundskolers undervisningsplaner som en forudsætning for at kunne opstille mål for og beskrive indholdet i undervisningen. Dette er, hvad vi har ønsket at gøre med de fire fagformål, som vi har frembragt i dette udviklingsarbejde (se s. 12-15).

Et skoleformål skal forbinde skolens grundlæggende overbevisning og værdigrundlag med dens pædagogiske praksis. Et skoleformål kan ikke udledes af skolens overbevisning og værdigrundlag, men kan omvendt heller ikke udledes af dens praksis. Et skoleformål er netop et bindeled eller et prisme, der reflekterer både værdipræmisser og pædagogisk praksis. Et skoleformål skal afspejle, hvad lærerne og det øvrige pædagogiske personale ser som formålet med deres praksis, og kunne holdes op som et svar på, hvorfor de gør, som de gør. Samtidig skal en skolebestyrelse og en ledelse kunne se sig selv i skoleformålet.

I denne udgivelse har vi gjort arbejdet for Lilleskolerne på alle skolers vegne ved at involvere en kreds af ledere og lærere i arbejdet med at diskutere overbevisning, værdier, formål, indhold og mål ud fra deres ståsteder og praktiske skoleerfaringer. Vi har gjort det i håbet om, at arbejdet

er repræsentativt for den skoleform, de repræsenterer. Vi har tryktestet udkast med 15 ledere og lærere fra forskellige skoler og haft et par sessioner på Børne U.N.I., hvor særligt fagformålene blev udfordret og ændret, efter at vi med det samlede lærerkollegium havde lavet øvelsen med at fastholde og forkaste Lilleskolens formålsparagraf (se også appendiks A).

Fri brug af Lilleskolernes Fagplaner?

Processen med at udvikle Lilleskolens formålsparagraf, formål og mål (kapitel 2) har tydeliggjort nødvendigheden af, at læreplanen må tilegnes lokalt. *Lilleskolernes Fagplaner* skal ikke ses som et statisk værktøj, men derimod være et lokalt, dynamisk udviklingsværktøj. Ligesom man kan lege fastholdelse og forkastelse med formålsparagraffen, bør man gøre det kollegialt med fagformålene og slut- og delmål: Hvad støder vi os på? Hvilke ord skal ud? Hvad skal de erstattes med? Det afgørende er imidlertid ikke formålenes og målenes ordlyd, men hvad man gør med dem i praksis, og hvordan man skaber sammenhæng mellem formål, mål og sin egen undervisning. Det er baggrunden for, at vi i kapitel 9 har lavet en systematik for den løbende udvikling af egne undervisningsformål, som forbinder formål og mål med den pædagogiske praksis.

Vælger en skole at bruge *Lilleskolernes Fagplaner* i deres helhed, skal skolen skrive på sin hjemmeside, at den følger fagplanerne for dansk, engelsk, matematik og naturfag, og at den i øvrigt følger *Felles Mål*. Hvis en skole vælger at lave sine egne lokale tolkninger af *Lilleskolernes Fagplaner*, skal det af skolens hjemmeside fremgå, at der er tale om en modifikation på baggrund af lokale pædagogiske drøftelser.

4

Lilleskolernes overbevisning og formål

Opdragelse, menneske, samfund – Lilleskolernes overbevisning?

Ordet “overbevisning” er grundlæggende for de frie grundskolers frihed, fordi skolerne ifølge loven kan “give undervisning, der stemmer med skolernes egen overbevisning, og tilrettelægge undervisningen i overensstemmelse med denne overbevisning” (§ 1, stk. 1). Vi tolker ordet “overbevisning” som en treklang af tre grundsyn: et syn på mennesket, et syn på samfundet og et syn på opdragelsen. Når vi holder skole, opdrager vi børn inden for nogle rammer og med et formål, der adskiller sig fra formålet med den opdragelse, der finder sted i hjemmet. Undervisningen og opdragelsens formål er i denne sammenhæng formuleret i Lilleskolens formålsparagraf, som er rodfæstet i noget mere grundlæggende: en overbevisning. En overbevisning er ifølge ordbogen både “fast tro eller mening, der er baseret på grundige overvejelser, erfaring el.lign.”, og” ægte følelse, engagement, interesse el.lign. (i modsætning til fx pligt eller vane)”. Den første betydning er forankret i fortiden, den anden betydning opstår og viser sig mere spontant i nuet. Det er i spændingsfeltet mellem disse to betydninger, at en fri grundskoles overbevisning udkrystalliserer sig.

Opdragelsessynet

Opdragelse handler om at sætte grænser og retning for det opvoksende barn for at engagere det i mødet med verden. Opdrageren skal hjælpe barnet på vej til at blive en livsglad og myndig voksen. Barnet og barndommen har en egenverdi, der skal værnes om, men som samtidig skal kul-

tiveres. Barnet har en medfødt nysgerrighed, men barnet skal også have vakt ny nysgerrighed og sat den ind i en frugtbar ramme af skolen. Barnet kan handle aktivt og tænke selv, men skal have udvidet sin aktionsradius og forfinet sine sanser og tænkemåder.

Barnet skal have hjælp til at gennemtænke sine beslutninger, således at det ikke bliver et offer for egne impulser og bliver bevidst om konsekvenserne af sine handlinger. Det skal have hjælp til at arbejde og udfolde sig kreativt, til at bevæge sig fra idé til virkelighed og til at formulere og forstå regler, som alle i fællesskabet kan leve med. I opdragelsen skal barnet opfordres til frihed og selvbestemmelse, medbestemmelse og solidaritet og til at forme og ændre verden. Det skal udføres til at undersøge og afprøve uendelige udfoldelsesmuligheder. I opdragelsen er det en kerneopgave at søge og udvikle ligeværd i det asymmetriske forhold mellem den myndige voksne og det barn, der er under myndiggørelse.

Menneskesynet

Mennesket er en fri syntese af ånd, tanke og krop, som skal næres i mødet med andre for at kunne udfolde sig og finde sit selv i verden. Mennesket er bestemt af mennesket selv. Friheden er en frihed i forskellighed. Lilleskolerne ser mennesket som nysgerrigt, fantasifuldt og skabende i en søgen efter mening i fællesskabet og tilværelsen. Mennesket er virksomt, praktisk udfoldende og principielt fuldt af muligheder. Lilleskolerne ser ethvert menneske som værdifuldt i sig selv, men denne værdi får samtidig be-

tydning og retning via mødet med andre i udfordrende og udforskende fællesskaber. Enhver er og bidrager med noget særligt i sine fællesskaber.

Samfundssynet

Lilleskolerne ser samfundet som et fællesskab, der principielt kan og skal ændres til det bedre, og skolen som forpligtet til at præge dette større fællesskab, som den er en del af. Demokratiet ses som dynamisk, og det skal derfor både bevares og forandres. Autoriteter skal altid kunne udfordres, og der skal i demokratiets offentligheder (også skolens) altid være plads til, at den enkelte kan give sig til kende og opnå indflydelse på de beslutninger, der træffes. Dette fordrer kritiske og myndige elever og borgere, ikke mindst med tanke på de store udfordringer, vi som art og verdenssamfund står over for: klimakrise, krige og opbrud i den vestlige verdens alliancer og værdier.

Samfundet er os alle. I dette omfattende fællesskab er vi ligeværdigt forbundet med hinanden, og vi er alle lige vigtige i forpligtelsen til at søge det fælles bedste. Samfundet er et retssamfund, et civilsamfund og et verdenssamfund. Det er et retssamfund, fordi det tilstræber åbenhed og retfærdighed, og fordi vi alle er lige for loven, og magten er delt i tre: den lovgivende, udøvende og dømmende. Det er et civilsamfund, fordi vi alle deler fællesskabet med hinanden uanset statsborgerskab, etnicitet og politiske tilhørsforhold og sympatier. Vi har som civilsamfundsborgere en pligt til at sige staten imod, når og hvis der er grund til det. Vi er samtidig verdensborgere, ikke blot statsborgere, fordi vi ikke blot lever i et nationalt eller europæisk samfund. Vi kan derfor ikke afgrænse vores medborgerlige forpligtelser geografisk.

Lilleskolens formålsparagraf i et dannelsesperspektiv

Lilleskolens formålsparagraf

Lilleskolens formål er, at eleverne får lyst til at lære og skabe i en alsidig udfoldelse af deres evner. Skolen giver eleverne indsigt i livets mangfoldighed og udvikler deres gåpåmod og handlekraft i en formbar verden. Skolen skal nære elevernes kreativitet og deres forhold til skolens fag og fællesskaber.

Lilleskolen viser eleverne en variation af veje ind i fagene, der gør dem i stand til at besvare spørgsmål og undersøge problemer i både den sociale og den fysiske verden. Skolens fag griber ind i hinanden og ses som midler til at forstå og begå sig i livet og verden.

Lilleskolens hverdag må være båret af ligeværd og respekt for forskelle, og skolen skal opdrage og danne eleverne til demokratiske borgere, der kan tage stilling og ansvar, hvor end de kommer frem. Skolens samværsformer skal derfor være præget af inddragelse, samarbejde og lyttende samtale med henblik på at anerkende værdien af den kvalificerede og udviklende uenighed.

Skole i en formbar verden

Betydningen af udtrykket "en formbar verden", som optræder i første afsnit af formålsparagraffen, giver ikke sig selv. I pædagogikken karakteriseres barnet ofte som formbart, fordi det er ufærdigt, når det kommer til verden. Derfor må barnet formes for at kunne blive til et fuldt udviklet menneske. Det går ikke med naturens hjælp alene. Barnet har derimod en åben dannelsesnatur, som gør, at det bliver sig selv i mødet med sine omgivelser. Det må føres ind i verden og livet af voksne, der selv har været igennem den samme form for tilblivelse.

Der ligger en både demokratisk og pædagogisk tanke bag synet på verden som

formbar. Formbarheden kalder på det enkelte menneskes deltagelse. Den sociale og kulturelle verden er ikke færdigt formet, men udvikles vedvarende under indflydelse af alles bidrag til formningen af den. Vi har ikke set den sidste version af hverken velfærdsstaten eller demokratiet endnu – eller af klasselokalet og den lokale skolegård. Omsat til pædagogik indebærer det, at eleverne skal gøre sig erfaringer med at forme verden i skolen, således at verden bliver deres, og skolen bliver et sted for deres tilblivelse.

Opdragelse og dannelse i et demokrati

Under arbejdet med at udforme formålsparagraffen var der flere både ledere og lærere, der stødte sig på ordet “opdragelse”, fordi det i reformpædagogiske ører let kan komme til at lyde af sort skole. Ordet lugter af opdragelse til bestemte værdier og holdninger, mens “dannelse” lyder frit og fornemt og desuden er forbundet med demokrati i friskoleloven, hvor de frie grundskoler skal “udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse” (§ 1, stk. 2). Det sker ikke af sig selv, og dannelse er ikke en genstand, noget uden på eller inden i eleverne, som man kan udvikle og styrke instrumentelt. Der skal opdrages demokratisk. Det vil sige, at der skal gribes demokratisk ind i børnenes liv, og at de skal mærke, at den enkeltes stemme bliver hørt og gælder for noget. Demokratiet ligger i samværs- og samtaleformerne, hvor elevernes medindflydelse altid må være praktisk og konkret, vendt mod den

nære verden, men med udblik til de demokratiske styreformere, der gælder i Danmark og Europa.

I Verdensvendt uddannelse er den hollandske uddannelsesfilosof Gert Biesta optaget af forholdet mellem dannelse og opdragelse. Han henviser til Dietrich Benner, som peger på, at dannelse (*Bildung*) handler om “et menneskes evne til at styre sit eget blik” i betydningen “at rette sin opmærksomhed mod et bestemt aspekt af verden”, mens opdragelse (*Erziehung*) er “kunsten at styre et andet menneskes opmærksomhed i en bestemt retning”.

Biesta skriver med afsæt i Benner:

Bildung (dannelse) har i denne fortolkning således at gøre med individets evne til at forholde sig til verden uden for sig selv og – for at formulere det lidt forsigtigt – lære af denne relation, mens *Erziehung* (opdragelse) har at gøre med de måder, hvorpå forældre, pædagoger og lærere kan opmuntre børn og unge mennesker til at gøre dette, det vil sige opmuntre dem til at engagere sig i deres “egen” *Bildung* (dannelse).

(Biesta 2022: 78f.)

Dannelsen handler altså om, hvad det enkelte menneske kan og gør, mens opdragelse handler om, hvad voksne mennesker gør for at få yngre mennesker til at kunne og gøre dette: at forholde sig til verden uden for sig selv og forstå relationen mellem sig selv og verden. Citatet gemmer på en fin definition af, hvad opdragelse er: opmuntring til engagement.

5

Stå mål med

I udarbejdelsen af *Lilleskolernes Fagplaner* har vi ønsket at forbinde lilleskolernes forpligtelse til at stå mål med mål, de kan stå på mål for. Vi hæver så at sige overliggeren og kommer her med et bud på, hvordan man inden for de lovgivningsmæssige rammer kan formulere fagformål, slutmål og delmål, der er forankret i et skoleformål, og som samtidig lever op til kravet om, at en fri grundskole skal give undervisning, der står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen (Grundlovens § 76 samt Lov om friskoler og private grundskoler mv. § 1, stk. 1). Frie grundskoler skal helt grundlæggende ikke gøre det samme som folkeskolen. Vi har en ret til – men i vores forståelse også en pligt til – at lave skole i overensstemmelse med egen overbevisning, eget formål og egne værdier.

Frie grundskoler er frie, selvejende institutioner og fælles for dem er, at de hver især har mulighed for at opbygge en skole og etablere en undervisningspraksis i overensstemmelse med deres overbevisning. Blandt de mere end 500 frie grundskoler i Danmark er der en stor mangfoldighed af skoler og mange forskellige bud på, hvordan man kan indrette sig som skole, og hvordan en undervisning, der står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, kan se ud. Det er ganske unikt og siger noget om det samfund og de bærende demokratiske søjler, som vi står på i Danmark: At man som stat har tillid til og giver økonomisk støtte til, at forældre kan samle sig om at lave en anden skole end folkeskolen, så længe denne skole som minimum giver sine elever de samme muligheder for at komme videre i

uddannelsessystemet og livet, som hvis de havde gået i folkeskolen.

Det er den juridiske binding af de frie grundskoler: At eleverne får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen. Stå mål med-kravet er ikke et fast begreb, da det, der almindeligvis kræves i folkeskolen, ændrer sig over tid. Skal "almindeligvis" forstås som den måde, undervisningen i folkeskolen er foregået på i en længere periode, eller som den foregår på her og nu? Stå mål med-begrebet går tilbage til Grundloven fra 1915 (§ 83), det vil sige til et tidspunkt, hvor der ikke var opstillet mål for undervisningen i nutidens forstand, men hvor mål vedrørte fagenes kundskabsindhold, ikke elevernes læringsudbytte. I den daværende læreplan, *Det Sthyrskke Cirkulære* fra 1900, bestod "målene" i rene opremsninger af indhold.

Betydningen af stå mål med-kravet har historisk været meget lidt konkretiseret, og der har gennemgående været politisk opbakning til og respekt for forældrenes frie valg til at oprette og vælge en fri grundskole. Indtil 2005 bestod stå mål med-kravet i udstrakt grad i, at eleverne efter endt skolegang (9. eller 10. klasse) skulle have nået slutmål, der var identiske eller sammenlignelige med folkeskolens. Vejen til slutmålene skulle skolerne selv bestemme. I 2005 blev stå mål med-kravet imidlertid knyttet tættere til folkeskolens målbeskrivelser. Det skete i forlængelse af målstyringen af folkeskolen, som så dagens lys med den første generation af *Falles Mål*, det vil sige de læreplaner for folkeskolen, der kom i 2003-06.

Herefter blev det et samlet krav til de frie grundskolers egne målbeskrivelser (slut- og delmål) og undervisningsplaner, at de er konkrete og har en detaljeringsgrad, der gør det muligt at vurdere dem sammenholdt med de slut- og trinmål, der gælder for folkeskolens undervisning, og som er fastsat i *Fælles Mål*. Dette fremgår af en nu for længst forældet vejledning fra 2005 (Undervisningsministeriet 2005). Det betyder ikke, at beskrivelserne skal have samme omfang som beskrivelserne for folkeskolen, men at der skal være en tydelig kobling mellem den frie grundskoles mål og folkeskolens. "At stå mål med" betyder i dag, at den frie grundskoles mål (slut- og delmål) har en relation til folkeskolens, og at de elever, der går på en fri grundskole, som minimum får mulighed for at nå et tilsvarende niveau af viden, færdigheder og kompetencer efter endt skolegang, som hvis de havde gået på en folkeskole, og at de dermed ikke stilles dårligere i forhold til deres videre uddannelses- og livsforløb.

De fleste lilleskoler har i større eller mindre grad et undervisningstilbud, der adskiller sig fra folkeskolens. Eksempelvis tilbydes der mange steder fag på andre klassetrin, og mange steder er der andre fagsammensætninger og -kombinationer end i folkeskolen. Aldersintegreret og projektbaseret undervisning, kulturfag, billedkunst og musik i udskolingen er eksempler på, at man på den enkelte skole har indrettet sig selvstændigt og efter egen overbevisning. Da der skal være overensstemmelse mellem de mål og planer, man siger, at man følger (og offentliggør på sin hjemmeside), og det, man gør, er det afgørende, at skolen er opmærksom på, hvordan den sammensætter sin undervisning – og hvilke mål den sætter for den.

Stå mål med og nye fagplansformater

1. januar 2025 blev bindingen til de såkaldte færdigheds- og vidensområder i *Fælles Mål* opgivet. Det samme gælder Læseplanen, som nu også blot er vejledende. Denne frisættelse er en konsekvens af en politisk ambition om at reducere antallet af mål og bindinger i folkeskolen og en videreførelse af lempelserne fra 2017, hvor færdigheds- og vidensmålene blev gjort vejledende.

Som en del af aftalen om en ændring af folkeskoleloven er der også igangsat et arbejde med "Fagfornyelsen", der skal føre til udviklingen og implementeringen af nye fagplaner i folkeskolen. I skrivende stund ved vi ikke, hvad det kommer til at betyde for de frie grundskoler og stå mål med-kravet, men både Lov om folkeskolen og Lov om friskoler og private grundskoler mv. vil uundgåeligt blive påvirket og skulle ændres, når Folkeskolens Fagplaner efter planen er klar til starten af skoleåret 2027/28.

Vi ved af gode grunde ikke, hvordan de nye fagplaner for folkeskolen vil falde ud, og hvordan lovgivningen på vores område ændres, men vi ved, at de fagplaner, vi præsenterer i denne udgivelse, aktuelt står mål med *Fælles Mål*. Dette bliver klart, når vi sammenligner målene i *Fælles Mål* med målene i *Lilleskolernes Fagplaner*, hvad vi har gjort i nedenstående skema med et område i dansk som eksempel.

Det er påfaldende, at progressionen i *Fælles Mål* er både svag og vag. På alle fire trin skal eleverne "forholde sig til" forskellige temaer, som det er vanskeligt at adskille fra hinanden. Hvilken forskel er der eksempelvis på velkendte temaer, velkendte temaer i eget og andres liv og almene temaer (Hansen 2015: 134)? I

Figur 1: Sammenstilling af mål for sammenlignelige områder i faget dansk

Trin/delforløb	Fortolkning (Fælles Mål)	At forstå og fortolke
Efter 2. klassestrin/ Indløb	<p>Eleven kan forholde sig til velkendte temaer gennem samtale om litteratur og andre æstetiske tekster.</p> <p>Eleven kan forholde sig til velkendte temaer i eget og andres liv gennem undersøgelse af litteratur og andre æstetiske tekster.</p>	<p>Eleverne følger spor i tekstens opbygning og gør rede for genrer, temaer og personskildringer med henblik på at stille spørgsmål til teksterne og forholde sig kritisk til deres indhold.</p>
Efter 4. klassestrin/ Forgrening	<p>Eleven kan forholde sig til velkendte temaer i eget og andres liv gennem undersøgelse af litteratur og andre æstetiske tekster.</p>	<p>Eleverne udfylder tomme pladser i tekster i et åbent fortolkningsfællesskab, hvor de forklarer deres egen forståelse og foretager tankeprøve mellem egne og andres tolkninger.</p>
Efter 6. klassestrin/ Udmundning	<p>Eleven kan forholde sig til almene temaer gennem systematisk undersøgelse af litteratur og andre æstetiske tekster.</p>	<p>Undervisningen sigter mod at stimulere elevernes læselyst og bidrage til deres alsidige udvikling og almene dannelse.</p>
Efter 9. klassestrin/ Slutmål	<p>Eleven kan forholde sig til kultur, identitet og sprog gennem systematisk undersøgelse og diskussion af litteratur og andre æstetiske tekster.</p>	<p>De (eleverne) skal opdage andre sprog, kulturer og livssyn som kilder til identitet og rum for mestring og medborgerskab.</p>

vores fagplan for dansk skal eleverne først forholde sig kritisk til tekstens indhold, siden foretage tankespring mellem forskellige tolkninger sammen med andre med sigte på at stimulere deres læselyst og alsidige udvikling og dannelse. Til sidst skal de ikke bare forholde sig til identitet som en abstrakt størrelse, men se sprog, kulturer og livssyn som kilder til egen identitet, mestring og medborgerskab. Fælles Mål tilbyder ikke noget tilsvarende ambitiøst og demokratisk sigte for elevernes arbejde med at fortolke æstetiske tekster.

Der er også al mulig grund til at tro, at *Lilleskolernes Fagplaner* også vil stå mål med de kommende fagplaner for folkeskolen. Der er således betragtelige lighedstræk mellem formatet for de to fagplaner.

Begge formater sætter fagformålet forrest. Ordet "signalement", som i vores fagplaner foretrækkes frem for "karakter", bruges i den første generation af *Fælles Mål* (2003-2006) til at karakterisere fagene med. De to afsnit i de nye fagplaner ligner hinanden meget gennemløst: De skal begge give en kort karakteristik af faget. De kommende fagplaner for folkeskolen inkluderer mål i indholdsafsnittet, mens vi har placeret fagenes delmål i et separat afsnit sidst i den enkelte fagplan. *Lilleskolernes Fagplaner* har et afsnit om fagets forløb, der kan ses som en kort version af Læseplanen, som ifølge Lov om folkeskolen (§ 10, stk. 3) skal "beskrive den udvikling i indholdet i undervisningen, der tilrettelægges med henblik på at nå kompetencemålet" (gælder frem til 1. august 2025). Tidligere var disse beskrivelser ganske kortfattede (eksempelvis 2-4 sider i undervisningsvejledningerne fra 1976). I *Lilleskolernes Fagplaner* beskriver forløbsafsnittet sammen med indholdsafsnittet udviklingen frem mod og hen over

diverse delmål frem mod slutmålene og har derved en funktion, der minder om Læseplanens (se også appendiks D).

Der er desuden en helt afgørende lighed mellem de to fagplansformater. Den vedrører formålsforankringen og etableringen af et tydeligt hierarki og en klar sammenhæng mellem de forskellige niveauer i fagplanerne. Formålsforankringen handler både om at skabe sammenhæng mellem folkeskolens formål og de nye fagplaner, men også om at etablere en tydelig sammenhæng mellem fagformål og de øvrige niveauer i fagplanen (Ekspertgruppe for Fagfornyelsens beslutningsgrundlag 2024). Den intention er vi fælles med folkeskolen om!

Hierarkiet afspejler intentionerne med folkeskoleloven tilbage fra 1975 og fremgår af et ministerielt cirkulære fra samme år. Der henvises til det i grundlagsdokumentet bag de nye fagplaner for folkeskolen (Hansen 2024: 88). I cirkulæret står der: "Lovens formålsbestemmelse (§ 2) vil blive retningsgivende for de beslutninger, der skal træffes i flere led om grundlaget for undervisningen og om rammerne for

Figur 2: Sammenstilling af to fagplansformater

Folkeskolens Fagplaner	Lilleskolernes Fagplaner
Fagets formål	Fagets formål
Fagets karakter	Fagets signalement
Fagets indhold	Fagets indhold
Undervisning og evaluering	Fagets forløb
	Delmål i faget

Figur 3: Oversigt over obligatoriske fag i folkeskolen inddelt i de tre fagområder

Humanistiske fag	Naturfag med matematik	Praktisk/musiske fag
Dansk Engelsk Tysk/fransk Historie Kristendomskundskab Samfundsfag	Matematik Biologi Geografi Fysik/kemi Natur/teknologi	Billedkunst Håndværk og design Idræt Madkundskab Musik

det daglige arbejde i skolerne.” På samme vis ønsker vi, at Lilleskolens formålsparagraf enten i dens nuværende eller bearbejdede form bliver retningsgivende for både diskussioner af og beslutninger vedrørende skolens undervisning og øvrige virke.

Slutmål på en fri grundskole

En fri grundskole skal i henhold til loven formulere slutmål for de tre fagområder, som “folkeskolens fagkreds naturligt kan inddeles i, og for folkeskolens obligatoriske emner”. Samtidig skal undervisningsplanen “angive udviklingen hen mod slutmålene” og “beskrive, på hvilke klasse- eller alderstrin der arbejdes med de forskellige fagområder og emner, samt beskrive, hvorledes det samlede undervisningstilbud giver mulighed for alsidig personlig udvikling” (§ 1a. i Lov om fri-skoler og private grundskoler mv.). Konkret har vi lavet undervisningsplaner for det naturfaglige område og dele af det humanistiske fagområde, men hverken for det praktisk-musiske område eller de obligatoriske emner. Her vil Lilleskolerne skulle følge *Fælles Mål*, medmindre de selv laver alternative planer og mål for disse fag og emner.

For det humanistiske fagområde har vi formuleret følgende slutmål:

Eleverne skal turde udtrykke og begå sig i en mangfoldighed af situationer, samfund og kulturer.

De skal opdage andre sprog, kulturer og livssyn som kilder til identitet og rum for mestrings og medborgerskab.

Eleverne skal forstå forholdet mellem fortidige hændelser og aktuelle samfundsforhold og livsomstændigheder (både nationalt og globalt) og tolke deres egne liv og muligheder i lyset heraf.

Undervisningen skal så tvivl og skabe uro via konfrontationen med dilemmaer og uløselige problemer, som eleverne skal tænke over, diskutere og tage stilling til.

Disse mål er formuleret, så de principielt fungerer som overliggende slutmål for undervisningen i alle de humanistiske fag (se oversigten i skemaet nedenfor). I denne publikation har målene kun praktisk betydning for dansk og engelsk, mens slutmålene for det naturfaglige område har det for hele området, det vil sige matematik og alle naturfagene. Slutmålene skaber sammenhæng mellem skolens formål og fagenes formål og mål, fordi de ligger over fagene og formulerer et mere alment sigte.

Delmål på en fri grundskole

En fri grundskoles slutmål anfører, hvilke mål undervisningen i sidste ende skal lede hen mod. Det gælder også, at den skal udarbejde delmål for fagene dansk, matematik, engelsk, geografi, biologi og fysik/kemi. Vi har valgt at skelne mellem indledende, mellemliggende og afrundende delmål. Sidstnævnte kunne vi have kaldt "slutmål", men vi har valgt at begrænse brugen af denne term til de to fagområder.

Delmål er de mål, som undervisningen skal lede hen mod på bestemte tidspunkter i undervisningsforløbet frem mod undervisningens afslutning og slutmålene. Lov om friskoler og private grundskoler mv. stiller ikke krav om en bestemt klassetrinsopdeling, og en fri grundskole kan derfor selv beslutte, hvor mange delmål der skal være for de nævnte fag, og på hvilket tidspunkt i undervisningsforløbet delmålene skal placeres. Lokalt kan skolerne bestemme, hvor de indledende og mellemliggende delmål i *Lilleskolernes Fagplaner* skal ligge i fagets forløb. Det centrale er, at delmålene peger frem mod slutmålene. Der er et indhold, eleven skal have mødt og haft mulighed for at arbejde med og forholde sig til inden for et bestemt område og igennem nogle faser.

Vi har i arbejdet med *Lilleskolernes Fagplaner* udarbejdet delmål og har som nævnt gjort det uden at fikserer dem på bestemte klassetrin. Det skyldes, at vi ikke opererer med den samme trininddeling som i folkeskolen. I stedet for indskoling, mellemtrin og udskoling/overbygning eller klassetrinsintervaller (for eksempel 1.-3. klasse) har vi i fagplanerne for dansk og naturfag valgt at bruge flodmetaforerne *indløb*, *forgrening* og *udmunding*, som er blødere og mere billeddannende.

I fagplanen for dansk lyder delmålene for området At forstå og fortolke:

Indledende delmål

Eleverne følger spor i teksters opbygning og gør rede for genrer, temaer og personskildringer med henblik på at stille spørgsmål til teksterne og forholde sig kritisk til deres indhold.

Mellemliggende delmål

Eleverne udfylder tomme pladser i tekster i et åbent fortolkningsfællesskab, hvor de forklarer deres egen forståelse og foretager tankepring mellem egne og andres tolkninger.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod at stimulere elevernes læselyst og bidrage til deres alsidige udvikling og almene dannelse.

De afrundende delmål i dansk spejler sig i fagformålet og slutmålene for området og udtrykker samtidig fagets almene dannelsessigte. Det afrundende mål ovenfor kobler eksplicit til friskolelovens fordringer om, at undervisningen skal give "mulighed for alsidig personlig udvikling" (se også nedenfor). Desuden er der alsidig personlig udvikling i at stille spørgsmål til tekster og forholde sig kritisk til deres indhold og i at indgå i et åbent fortolkningsfællesskab fuldt af tankepring.

Områdeinddelingen af fagene

De fire fagplaner er inddelt i indholdsområder, som har fået forskellige typer af overskrifter. Engelsk har tre områder, dansk, matematik og naturfag fire, som det fremgår af oversigten herunder.

I dansk har fagudvalget valgt at aktivere overskrifterne ved at bruge navnemåder,

Figur 4: Oversigt over inddelingen af fag og fagområder i Lilleskolernes Fagplaner

Dansk	Engelsk	Matematik	Naturfag
At forstå og fortolke At forme og farve At formidle og skabe At være i verden	Lyst og mod Leg og kreativitet Udsyn og nærhed	Spørgsmål og svar Former og figurer Mængde og sandsynlighed Tegn og symboler	Natur og kultur Stoffer og fænomener Naturgrundlag og teknologi Liv og miljø

i tre tilfælde tilmed i par. Undervisning handler om at gøre noget og at gøre det i en sammenhæng! Dette repræsenterer en markant forskel i forhold til *Fælles Mål*, som bruger "døde" navneord. Der er stor forskel på at bruge Fortolkning (*Fælles Mål*) og *At forstå og fortolke* som betegnelse for et område i et fag. I engelsk er der tilsvarende afgørende forskel på at have Kultur og samfund (*Fælles Mål*) og Udsyn og nærhed som overskrift. Det sidste understreger det interkulturelle perspektiv og betydningen af at kunne forbinde verden med hjemmet, det fjerne med det fortrolige. I fagplanen for matematik er indforstået fagsprog erstattet af ord, som eleverne formodes at have lettere ved at relatere til – for eksempel Former og figurer i stedet for Geometri og måling (*Fælles Mål*), *Spørgsmål og svar* i stedet for Matematiske kompetencer (indholdsmæssigt er der ikke stor forskel). Tilsvarende bryder planen for naturfag med *Fælles Mål*, fordi den bruger konkrete begrebspar frem for abstrakte kompetencer i områdebetegnelserne. I stedet for et kompetenceområde som Undersøgelse eller Modellering (*Fælles Mål*) har vi områder, som angiver det overordnede indhold, der skal undersøges og modelleres.

Alsidig personlig udvikling og frihed og folkestyre

En fri grundskole, der helt eller delvist vælger ikke at følge *Fælles Mål*, skal formulere egne undervisningsplaner, der sandsynliggør og sætter rammer for, at undervisningen leder hen mod de mål, skolen har sat. En fri grundskole har mulighed for alene at udarbejde undervisningsplaner for de tre fagområder, som folkeskolens fag inddeles i: det humanistiske fagområde, det naturfaglige område og det praktisk-musiske fagområde. *Lilleskolernes Fagplaner* dækker fagene dansk, engelsk, matematik og naturfagsområdet og er formuleret, så de sandsynliggør, at skolens undervisning leder frem mod de fastlagte slutmål og delmål.

Undervisningsplanerne skal indeholde beskrivelser af, hvordan det samlede undervisningstilbud "giver mulighed for alsidig personlig udvikling". Elevernes alsidige udvikling understøttes i *Lilleskolernes Fagplaner* ved planernes fokus på at fremme kreativitet, selvstændighed, nysgerrighed og mangfoldighed i undervisningen. Det står centralt i lilleskolernes opdragelsessyn, at eleverne har indflydelse på deres egen skolegang og mærker, at de kan bru-

ge og udvikle deres sociale færdigheder og styrker ved at samarbejde med andre.

Elevernes alsidige personlige udvikling løber som en rød tråd mellem formålsniveauet og målniveauet. Fra Lilleskolens formålsparagrafs formulering om, at "skolen giver eleverne indsigt i livets mangfoldighed og udvikler deres gåpåmod og handlekraft i en formbar verden" til formålet for naturfag, hvor "formålet med undervisningen er at gøre eleverne nysgerrige over for naturfaglige og teknologiske fænomener med henblik på at udvikle deres kundskaber, kreativitet og lyst til at gå på opdagelse i verden", og videre til for eksempel et delmål i engelsk, der handler om, at "eleven udviser mod og evne til at kommunikere skriftligt og mundtligt både i og uden for klasserummet".

"En fri grundskole skal efter sit formål og i hele dens virke forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene."

Sådan står der i Lov om friskoler og pri-

vate grundskoler mv. § 1, stk. 2. I praksis betyder det, at en fri grundskole er forpligtet til at undervise eleverne i principperne for det danske folkestyre og bibringe eleverne en demokratisk forståelse. Det har Lilleskolerne en lang og levende tradition for. Denne forpligtelse står også stærkt i *Lilleskolernes Fagplaner*, som åbner op for, at eleverne opdager deres egne og andres demokratiske muligheder for både individuelt og i fællesskabet at bidrage til udvikling og forandring og forstår, at forskellige køn og kroppe er lige værdige, og at vores samfund hviler på tilkæmpede friheds- og menneskerettigheder, der ikke kan tages for givet. Frihed og folkestyre som grundværdier får denne sproglige ikklædning i Lilleskolens formålsparagraf: "Lilleskolens hverdag må være båret af ligeværd og respekt for forskelle, og skolen skal opdrage og danne eleverne til demokratiske borgere, der kan tage stilling og ansvar, hvor end de kommer frem." Desuden taler slutmålet for det naturfaglige område om "bevarelsen og udviklingen af en demokratisk styre- og livsform" og om, at eleverne skal have et grundlag for at "tage kritisk del i den demokratiske samtale om klodens fremtid".

6

Umistelige lilleskoleord

Trivsel – Demokrati – I øjenhøjde – Sjov og glæde
– Nysgerrighed – Nærvær – Samtale – Anderledes
faglighed – Musik – Udvikling – Udtryk – Tryghed
– Kreativitet – Troen på elevens potentiale – Rejser
– Langsomhed – Fællesskab – Graffiti – Rod og
orden – Helhedsorienteret – Tætte relationer –
Omsorg – Overbevisning – Medansvar – Involvering
– Forskellighed – Opmærksomhed – Flexibilitet
– Sociale færdigheder – Perspektiv – Aktiv læring
– Inspirere – Indholdsfokus – Fælles fodslag –
Intention – Diskussion – Livskundskaber – Opleve/
erfare/afprøve – Samarbejde – Deltagelse – Lyst
– Forskellighed – Forskellige evner – Gåpåmod
– At gøre sit bedste – Indlevende – Variation
– Undersøgende – Fremsynede muligheder –
Nærhed – Inddragende – Lyttende – Ligeværd
– Livsduelighed – Ideer – Dannelse – Frihed –
Videnskab – Venskab – Selvudforskende – Familie
– Vildskab – Åbenhed – Entreprenørskab –
Næstekærlighed – Kritisk – Samfundspåvirkende
– Skabende – Lille skole – Krop og sjæl – Stå frem
– Modig – Selvværd – Kærlig – Antiautoritær
– Klovnerier – Livsglæde – Eftertænksom –
Klog – Børnemeninger – Power – Øjenåbner –
Mangfoldighed – Mulighedernes verden – Udsyn –

Kaos – Lærer-elev-relationer – Frisindet –
Åbenhed – Autenticitet – Taknemmelighed –
Ansvarlighed – Elevaktivisme – 21th Century
Skills – Forpligtende fællesskaber – Leg
– Lærerig – Tværfaglighed – Teater – Tæt
forældresamarbejde – Kammeratskab – Omsorg –
Naturbevidst – Sammen – Legeaftaler – På tværs
– Sammenhæng – Traditioner – Hjælpsomhed –
Tid – Ordentlighed – Alsidighed – Verdensvendt
– Samling – Samtale – Samspil – Sansning – Krop
– Indtryk – Udtryk – Dannelsessyn – Skabertrang
– Natur – Barndom – Livsglæde – Elevcentreret
læring – Unik pædagogisk tilgang – Forståelse
– Globalt blik – Kulturel nysgerrighed – Viden –
Empati – Kritisk tænkning – Det hele menneske
– Værdier – Eleven sættes først – Erfaringsbaseret
– Handlekraft – Pædagogisk velovervejet – Dialog
– Ligeværd – Værksted – Udeliv – Brandbil –
Frimodighed – Frizone – Latter – Gemmested –
Kontrolfravær – Voksenmøder – Opdagelsesrejse
– Forstyrrelse – Forældrefællesskab – Stolpe – – –

7

Det
humanistiske
fagområde

Slutmål for området

Eleverne skal turde udtrykke og begå sig i en mangfoldighed af situationer, samfund og kulturer.

De skal opdage andre sprog, kulturer og livssyn som kilder til identitet og rum for mestring og medborgerskab.

Eleverne skal forstå forholdet mellem fortidige hændelser og aktuelle samfundsforhold og livsomstændigheder (både nationalt og globalt) og tolke deres egne liv og muligheder i lyset heraf.

Undervisningen skal så tvivl og skabe uro via konfrontationen med dilemmaer og uløselige problemer, som eleverne skal tænke over, diskutere og tage stilling til.

Fagformål

Formålet med undervisningen er, at eleverne bliver fortrolige med det danske sprog i spændet mellem nøjagtig, nuanceret og nyskabende sprogbrug. Sprogets og litteraturens mangfoldighed skal ses som en kilde til udvikling af den enkelte elevs alsidige kultur- og selvforståelse.

Undervisningen inspirerer eleverne til at gå på opdagelse i sproget på en legende og skabende måde, stimulerer deres indlevelsesevne og udvikler deres æstetiske, etiske og kulturhistoriske bevidsthed. Undervisningen sigter mod at give eleverne en åben, nysgerrig og analytisk tilgang til en variation af udtryksformer. Via undervisningen udvikler de deres kritiske sans og evnen til at fortolke, formidle og diskutere forskellige synspunkter i skolens mangfoldighed af fællesskaber.

Faget er en grundsten for skolens øvrige fag og hverdag. Det er både nært og verdensvendt. Gennem mødet med danske og udenlandske tekster opmuntres eleverne til at forme verden og spejle sig i et fortolkningsfællesskab sammen med andre.

Signalement af faget

Undervisningen i dansk er inddelt i fire indholdsområder: At forstå og fortolke, At forme og farve, At formidle og skabe, At være i verden. Områderne er indbyrdes afhængige og griber dynamisk ind i hinanden.

Infinitivformerne i overskrifterne indikerer, at arbejdet med indholdet er aktivt, uafslutteligt og aldrig kan være statisk, hvilket understreger, at arbejdet med danskfaget i lighed med det danske sprog til stadighed forandres i samspil med sin tid og det omgivende miljø.

Der er derfor ikke lagt op til en fagplan, som skal følges i en stram hierarkisk orden. Grundsynet er, at eleverne gennem danskundervisningen tilbydes mange forskellige tilgange til danskfagets grundsten (aktuelt kommunikation, fremstilling, fortolkning og læsning) som grundlag for deres alsidige udvikling. Derigennem dannes de til at blive til som sig selv – sammen med andre.

I det følgende afsnit beskrives hvert indholdsområde for sig. Herefter følger der en mere detaljeret beskrivelse af udviklingen i arbejdet med faget, som er inddelt i *indløb*, *forgrening* og *udmunding*. Delmålene for danskfaget er anbragt til sidst.

Fagets indhold

At forstå og fortolke

At forstå og fortolke placerer læsningen centralt i danskundervisningen og sætter fokus på, at læsestrategier og forståelse, genrekendskab og litteraturmøder skal udvide elevernes horisont og øge deres læselyst.

Ved at deltage i et vidt spænd af læseaktiviteter knækkes læsekoden, og eleverne får strategier, der sætter dem i stand til at tilegne sig viden og giver dem oplevelser gennem læsning. Elevernes læsefærdigheder åbner en fremmed og fortryllende verden af tekster og sprog, der aktiverer fantasiens kraft og forestillingsevne.

I den videregående læseundervisning kombinerer eleverne sprog- og tekstforståelse, ordforråd, afkodning og inferens for at blive sikre og strategiske læsere. Eleverne orienterer sig i en bred vifte af genrer og opfordres til at identificere teksternes temaer og budskaber i et fortolkende fællesskab, der vækker deres indlevelsesevne og inviterer til kritisk engagement.

At forme og farve

At forme og farve er fagets rygrad. Indholdsområdet vedrører elevernes tilegnelse af sprogets formelle struktur (grammatik, bøjningsformer, tegnsætning og stavning) med henblik på, at eleverne frit kan jonglere med sprogets byggesten og forme og farve deres egne tekster i en for andre forståelig form.

Med en legende tilgang indøves sprogets rytme og musikalitet, og eleverne får herigennem en forståelse for koblingen mellem sprogets tegn, lyde og formelle struktur. Eleverne introduceres til grammatiske regler og sprogets form med afsæt i et funktionelt sprogsyn.

Elevernes møde med autentiske skriftlige og mundtlige tekster er udgangspunktet for at træne nøjagtig brug af ordklasser, bøjningsformer og tegnsætning. Eleverne skal kunne veksle frit mellem brug af IT-baserede ressourcer, ordbøger og relevante staveværktøjer.

At formidle og skabe

At formidle og skabe er selve danskfagets sjæl, der drejer sig om, at eleverne kan udvikle deres personlige stemme i det fælles rum og sætte levende aftryk i verden med sproget som kommunikationsmiddel.

Eleverne eksperimenterer med varierede udtryksformer både på skrift og i tale – såvel digitalt, analogt, æstetisk som dramatisk. De opfordres til at omsætte de informationer, livsnære oplevelser og indtryk, der resonerer i deres indre verden, til nyskabende og fantasifulde udtryk, der klinger ud i resten af verden. Derved kan eleverne opdage, at de kan påvirke omgivelserne og tilføre dem noget, som ikke allerede findes.

Eleverne skal kunne træffe bevidste genrevalg som tydelige formidlere af tanker, meninger og viden og tilpasse deres kommunikation forskellige målgrupper og også kunne kommunikere om selve kommunikations-situationen. Både formidling og skabelse sker i samarbejde med andre gennem det projektorienterede arbejde og i den tværfaglige undervisning.

At være i verden

At være i verden tager udgangspunkt i elevernes egne oplevelser med sproget og deres erfaringer med allerede at begå sig som subjekter i verden. Området skal lede frem imod, at eleverne bliver bevidste sprogaktører, der kan træde ud i verden som demokratiske medborgere og tage stilling og ansvar, hvor end de færdes.

Eleverne inviteres til at tage på en livsmodig rejse, hvor de gør sig konkrete erfaringer med at anvende sproget til at forstå sig selv og andre i sammenhæng med kulturhistorien, naturen og verden.

I skolen som et trygt erfaringsrum opmuntres eleverne til at tage chancer med sproget i samklang med deres omgivelser og medmennesker og også til at løfte blikket mod verden uden for klasserummet.

I mødet med litteratur og tekster fra andre dele af verden og gennem udflugter og rejseoplevelser får eleverne erfaringer med værdien af kulturel diversitet og sensitivitet over for naturen.

Fagets forløb

At forstå og fortolke

Indløb

På baggrund af enkle før-, under- og efterlæsestrategier såsom at lytte til højtlesning, kigge i bøger, gætte på ords betydning, genfortælle historier, se på billeder, forme bogstaver, synge lyde og hoppe remser læser eleverne lette og kortere sammenhængende tekster.

Eleverne kan efterhånden læse mere sikkert og hurtigere og benytte grundlæggende læsestrategier til at forstå tekster på egen hånd. De kan følge sporet i en histories opbygning og ved, at fortællinger komponeres over et forløb, der har en begyndelse, en midte og en slutning. Eleverne genkender genrer, temaer og personskildringer i forskellige tekster og kan gøre rede for handlingens tyngdepunkt og perspektivere det til eget og andres liv.

Forgrening

Sværhedsgraden øges, idet eleverne præsenteres for få udvalgte forfatterskaber og mange forskellige typer af tekster, for eksempel billeder, ungdomslitteratur, graphic novels, fagtekster, kortprosa og digte. De kan genkende særtræk ved de forskellige genrer og skelne mellem oplevelseslæsning og faglig læsning. Eleverne læser både på og mellem linjerne og kan identificere teksters temaer, tid og miljø. Endvidere kan de selvstændigt finde relevante informationer i faglige tekster.

På baggrund af deres viden om sproglige virkemidlers sammenhæng med budskabet kan eleverne stille spørgsmål til teksten og forholde sig kritisk til indholdet. Sikre læsestrategier giver eleverne et godt fundament til selv at kunne danne en sammenhængende tekstforståelse.

Gennem læsningen opøves elevernes indlevelsesevne, så de kan hense sig i en opdigtet figurs horisont og undersøge personens motiver, konflikter og handlinger og lave en uddybende personkarakteristik. De skal kunne gøre rede for og udfylde de tomme pladser i teksten i et fortolkende fællesskab og foretage tankespring mellem egen tolkning og andres fortolkningshorisont.

Udmunding

Nu møder eleverne en hvirvlende strøm af tekster med større kompleksitet, som ikke kun begrænser sig til det globale nord, og genrekendskabet udvides samtidig til at omfatte argumenterende og dokumenterende tekster, romaner, podcasts m.m. Genrehybrider og nye danskfaglige begreber og termer bliver ligeledes introduceret, hvorfor literacy bliver en stor del af elevernes hverdag og undervisning. De kan nu læse flydende og hurtigt.

Via varierede arbejdsformer og systematiske analyser kan eleverne læse og fortolke værker, så de sættes i stand til at perspektivere temaer og budskaber på tværs af tid og rum. At danne inferenser og udfylde tomme pladser bliver en endnu større del af undervisningen, hvilket betyder, at eleverne opnår fortrolighed med at lave systematisk analyse. Her skal flertydighed og sammenhænge mellem genre, sprog og indhold undersøges, så eleverne kan leve sig ind i værkerne og være i stand til at vurdere teksters formål og perspektiv. Ydermere skal den kritiske tænkning raffineres.

At forme og farve*Indløb*

Gennem sange, remser og bevægelse tilegner eleverne sig sprogets intonation og sprogets rytme. Eleverne udvikler en opmærksomhed på alfabetet: forskellen på store og små bogstaver, vokaler og konsonanter. Eleverne anvender børnestavning til at forme egne tekster og træner på denne måde sammenhængen mellem tegn, lyd og bogstav. I takt med at eleverne tilegner sig viden om lydrette og ikke lydrette ords stavemåder, udfases børnestavningen gradvist, så eleverne uden besvær kan stave de 120 hyppigst benyttede danske ord korrekt – og senere alle andre ord.

Forgrening

Eleverne blander farverne i skriftsproget i deres egne tekster på baggrund af en viden om ord og begreber, lydfølgeregler og ordenes enkelte betydningsdele. De bliver fortrolige med at nuancere sproget ved brug af ordklassernes præcise bøjningsformer og anvendelsen af nøjagtig tegnsætning: punktum, komma, spørgsmålstegn og udråbstegn. De kan frit håndtere opslagsværker, ordbøger og forskellige staveteknologier som naturlige hjælpemidler i deres tekstproduktion. Efterhånden kan eleverne identificere kendetegn ved og forskelle mellem det talte og det skriftlige sprog og det samme, hvad angår visuelle og auditive modaliteter. Sprogets formelle struktur ligger til grund for elevernes møde med fremmedsprogene.

Udmunding

For at eleverne uden videre kan udtrykke sig i et præcist og nyskabende sprogbrug i egne tekstproduktioner, skal de have viden om nuancerne i sproget. I undervisningen er der derfor et øget fokus på ordvalgets betydning for budskabet, sproglige virkemidler og sprogets variation og forskellige funktioner.

Eleverne skal koble deres opmærksomhed på den formelle struktur i skriftsproget, så korrekt stavning og tegnsætning samt grammatiske regler kan danne et sikkert grundlag for elevernes skriftlige udtryk. Brugen af IT-baserede systemer skal lede frem mod en naturlig og ubesværet anvendelse af digitale stave- og hjælpeværktøjer.

At formidle og skabe

Indløb

Eleverne spores ind på at udvikle deres håndskrift ved at træne bogstavernes skriveveje. De kan skrive små og store bogstaver, også på tastatur. På baggrund af egne erfaringer og oplevelser skal eleverne inspireres til at bruge sprogets mangfoldige udtryksmuligheder, så de kan formidle, hvad der ligger dem på sinde, både på skrift og i tale. Eleverne opfordres til at udarbejde enkle tekster, der komponeres over et forløb, og som har en titel, en begyndelse, en midte og en slutning.

De former tekster ved hjælp af børnestavning, der er baseret på det talte sprog og deres erfaring med bogstav- og lydforbindelser. Med dette udgangspunkt skal de frit kunne skrive nyheder og informationer om alt, hvad der optager dem, og de i øvrigt har på hjerte.

Gennem aktiv deltagelse i klassens levende samtaler får eleverne erfaringer med turtagning, så de kan veksle mellem at lytte og have en rettet opmærksomhed mod det fælles og selv ytre sig eller følge op med spørgsmål og respons på andres indlæg og fortællinger.

Eleverne anvender kroppen til at dramatisere historier og til at formidle deres fortællinger samt laver korte mundtlige fremlæggelser om oplevelser eller emner, de er optaget af.

Forgrening

Eleverne skal kunne formulere deres undren på skrift og i tale og målrette sprog og stil efter den valgte genre og målgruppe. Undervejs skal eleverne udvikle en bevidsthed om, at skriftsproget er et direkte og altid forhåndenværende middel til at fastholde og afklare egne følelser og tanker. Eleverne skal kreere og skabe længere tekster – også ved hjælp af forskellige præsentationsprogrammer og kunstig intelligens. De har

viden om berettende og beskrivende fremstillingsformer og opmuntres til at udtrykke sig kreativt og eksperimenterende.

Eleverne skal udvikle en personlig og læselig håndskrift, men også ubesværet håndtere et tastatur og anvende layout, der passer til genren i deres tekstproduktion. Eleverne skal kunne revidere og forbedre egne tekster baseret på feedback fra andre læsere.

Undervisningen skal lede hen imod, at eleverne har lyst og mod til at stå frem og formidle en overskuelig og forståelig præsentation med en klar disposition og komposition. Eleverne præsenteres for en vifte af æstetiske udtryksformer til at understøtte deres formidling – for eksempel visuelle og sproglige virkemidler samt brug af krop og stemme. Herigennem opnår de en forståelse for eget og andres kropssprog.

Eleverne skal udvikle og udtrykke deres personlige stemme og perspektiv i mundtlige fremstillinger og tage aktiv del i en åben og levende samtale. Baseret på en viden om retoriske virkemidler og den demokratiske samtale skal eleverne kommunikere på en måde, der respekterer og anerkender andres erfaringer og forskellige perspektiver.

Udmunding

Eleverne møder nye udtryksformer og skal arbejde problemløsende og projektorienteret med henblik på at skabe uortodokse udtryk, der udfordrer det konventionelle. De skal inspireres og ansføres til at udfolde sig kreativt. Det entreprenante rum åbnes, så eleverne motiveres til at udvikle idéer og nye tænkemåder. Eleverne skal kunne samarbejde med andre om mundtlige fremstillingsformer, præsentationer og projekter og selv kunne bidrage med egne idéer og perspektiver. Eleverne har viden om problemformulering og research, indsamling af oplysninger og disponering af indhold og kan på denne baggrund tilrettelægge en proces fra idé til færdigt produkt, idet de inddrager varierede sproglige virkemidler, grafisk design og deres viden om argumenterende og reflekterende skabelsesprocesser.

Eleverne skal kunne anvende forskellige mundtlige genrer (fortælling, redegørelse, diskussion og argumentation) og kunne gøre brug af sproglige og non-verbale virkemidler for at skabe engagerende og overbevisende mundtlige udtryksformer.

Eleverne skal desuden kunne argumentere for holdninger, deltage aktivt i demokratiske samtalefællesskaber og udvise respekt for andres synspunkter. Eleverne skal ydermere debattere og præsentere danskfaglige emner, fænomener og analyser og formidle indhold på inspirerende og kreative måder.

De skal kunne skrive i forskellige genrer, herunder fortællende, beskrivende, informerende og argumenterende. Undervisningen sigter mod, at eleverne giver konstruktiv feedback på andres tekster og selv anvender feedback i deres egne skriveprocesser, hvor også kunstig intelligens kan være et værdifuldt værktøj.

At være i verden

Indløb

Med udgangspunkt i det danske sprog åbnes udsynet mod andre tider, kulturer, lande, platforme og fag, og eleverne tilegner sig en lydhørhed over for forskellige måder at tale dansk på.

Gennem mødet med historiske tekster, film og sange opnår eleverne desuden en forståelse for, at sproget er dynamisk og forandrer sig i takt med sin samtid og i sammenhæng med det miljø, det er blevet til i.

I tekster fra nabosprogene og andre dele af verden genkender eleverne temaer fra eget liv og opdager forskelle og ligheder mellem ord og vendinger på blandt andet norsk og svensk.

Eleverne opdager potentialet og sammenhængskraften i det tværfaglige, når skolens øvrige fag og faglige tekster bryder ind i danskfaget.

Forgrening

Eleverne opdager gennem litteraturen, men også på lejrskoler, rejser og udvekslinger, nye måder at være i verden på og kan sætte sig selv i spil i forhold til den verden, de lever i.

Eleverne undersøger eget og andres sprog og sproglige baggrund og har viden om ligheder og forskelle mellem sprog på tværs af sociale, geografiske og kulturelle skel. Eleverne har viden om norsk og svensk sprog og kultur.

Eleverne skaffer sig erfaringer med at anvende digital kommunikation og med at forholde sig bevidst til konsekvenserne af egne digitale fodspor. Gennem kildekritiske metoder lærer eleverne at navigere på internettet og på sociale medier.

Udmunding

Danskfaget spiller nu en endnu større rolle i skolens øvrige fag, og eleverne oplever værdien af deres danskkundskaber i tværfaglige sammenhænge. Eleverne skal deltage i samtaler, der fremmer respekt for mangfoldighed og sans for social retfærdighed med henblik på at nedsmelte horisonten mellem mennesker i en globaliseret verden.

At bryde det eksisterende ned og tilbyde eleverne en tilgang til verden bliver nu en reel mulighed.

Eleverne skal kunne begå sig bevidst i komplekse sproglige situationer på baggrund af en viden om sproglige normer og omgangsformer i forskellige situationer og et godt kendskab til sammenhængen mellem kultur, situation og kropssprog.

De skal desuden kende til digitale teknologiers muligheder og begrænsninger og have en grundlæggende viden om kommunikationsetik på internettet. Eleverne udrustes med et åbent og vågent blik, så de kan forholde sig kritisk og opmærksomt til forskellige kommunikationsformer og afsender- og modtagerforhold på internettet.

Elevernes horisont udvides til at omfatte oversatte tekster fra andre dele af verden. Tekster skal ikke nødvendigvis være et spejl, men kan også være en dør ind til andre verdener. Således skal eleverne nu møde værker, der rækker ud i verden, med henblik på at kunne opdage sammenhænge mellem forskellige former for tekster, steder og tider. Eleverne får et billede og udsnit af verden gennem litteraturen for at kunne forstå den – og finde sprækker i den, der kan åbne for muligheden for forandring.

Eleverne skal kunne forstå nabosprogene i deres grundlæggende former og udvikle en sans for betydningen af det nordiske kulturfællesskab.

Delmål i dansk

At forstå og fortolke

Indledende delmål

Eleverne følger spor i teksters opbygning og gør rede for genrer, temaer og personskildringer med henblik på at stille spørgsmål til teksterne og forholde sig kritisk til deres indhold.

Mellemliggende delmål

Eleverne udfylder tomme pladser i tekster i et åbent fortolkningsfællesskab, hvor de forklarer deres egen forståelse og foretager tankespring mellem egne og andres tolkninger.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod at stimulere elevernes læselyst og bidrage til deres alsidige udvikling og almene dannelse.

At forme og farve

Indledende delmål

Eleverne blander farverne i skriftsproget i deres egne tekster på baggrund af en viden om ord og begreber, lydfølgeregler og ordenes enkelte betydningsdele.

Mellemliggende delmål

Eleverne udtrykker sig præcist og nyskabende i deres tekster på baggrund af en bevidsthed om nuancer i sproget, om ordvalgets betydning for budskabet og om sprogets virkemidler, variation og forskellige funktioner.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod, at eleverne kan forme et nuanceret sprog i egen tekstproduktion og mundtlige udtryk på en farverig og fængende måde med sprogets formelementer som naturlige byggesten.

At formidle og skabe

Indledende delmål

Eleverne eksperimenterer både med mundtlige præsentationer og længere kreative tekster, hvori de tilkendegiver deres personlige stemme og perspektiv.

Mellemliggende delmål

Eleverne formidler uortodokst og engagerende i en variation af udtryksformer og genrer og giver konstruktiv respons på andres præsentationer og produkter som del af en fælles skabelsesproces.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod, at eleverne anvender sprogets mangfoldige udtryksmuligheder til at udvikle deres personlige stemmer i det fælles rum og sætte levende aftryk i verden.

At være i verden

Indledende delmål

I tolkningen af tekster forstår eleverne sig selv og hinanden i en forpligtende sammenhæng med kulturhistorien, naturen og verden.

Mellemliggende delmål

Via en flerperspektivisk tilgang til litteraturen opdager eleverne nye måder at være i verden og bringe sig selv i spil på.

Afrundende delmål

Undervisningen sigter mod at fremme elevernes bæredygtige tænkning og sætte deres egen kulturforståelse, etik og æstetik i perspektiv i forhold til andres liv, analogt såvel som i den digitale verden.

Fagformål

Formålet med undervisningen i engelsk er, at eleverne får lyst og mod til at bruge sproget varieret og undersøgende. Undervisningen skaber rum for autentiske møder med engelsk sprog og kultur og motiverer eleverne til nysgerrigt at afprøve det engelske sprogs lyde og udtryksmuligheder. Udforskningen af sprogets muligheder bygger på dets formelle regler (grammatik og fonetik) og dets både praktiske og poetiske brug (intonation og rytmik).

Undervisningen sigter mod at inspirere og kvalificere eleverne til at indgå aktivt i mødet med andre kulturer i en verden, hvor engelsk er udbredt både som modersmål og andetsprog. I undervisningen møder eleverne en broget palet af tekster og opdager karakteristiske kulturforskelle i form af slang, faste vendinger, humor og høflighedsformer. Der tages afsæt i autentiske tekster og autentisk sprogbrug i forskellige kontekster (nationale, lokale og sociale).

Undervisningen udfordrer elevernes fortrolighed med dansk kultur i møder med aktuelle og historiske begivenheder, både politiske og kulturelle. De interkulturelle møder fører til kritisk stillingtagen, omsættes til en variation af sproglige udtryk og danner grundlag for elevernes aktive verdensborgerskab. Fortroligheden med sprog og kulturer åbner et mangfoldigt mulighedsrum for eleverne, som giver dem mod og vilje til at være i og forme verden.

Signalement af faget

Undervisningen i engelsk udvikler elevernes sprog ved at iscene- og igangsætte aktiviteter, der skaber rum for en rig variation af sproglige udfoldelsesmuligheder. Det sker gennem en undervisning, der bygger på lege og sproglige eksperimenter og på en venlig accept af fejl som en kilde til erkendelse og udvikling. Engelskfaget er kendetegnet ved en sproglig bevidstgørelse og eksperimenteren, som opfordrer elever til at engagere sig i afprøvninger af deres sproglige formåen.

Ved at benytte sig af autentiske tekster i engelskundervisningen fremmes elevernes forståelse af, hvordan sprog skaber virkelighed, og hvordan de selv kan være medskabere af virkeligheden. Modtager de for eksempel et brev skrevet på engelsk fra en jævnaldrende i et andet land, inviterer det til modigt at kaste sig over en besvarelse af brevet for at dele egne livserfaringer med henblik på at udveksle og belyse kulturforskelle. Hører man en autentisk podcast om en uretfærdigt dømt fange på dødsgangen i en amerikansk stat, får man måske mod på at skrive til den dømmende magt i USA for at forsøge at udvirke en omstødelse af dommen. Undervisningen skal nære elevernes oplevelse af, at de med deres sproglige ageren kan være med til at gøre en forskel (lille eller stor) i andre menneskers liv, og at det er vigtigt, at de tager aktiv og kritisk stilling.

Der skal i engelskundervisningen være særlig opmærksomhed på elevernes umiddelbare glæde ved at forstå og udtrykke sig på et fremmed sprog i og om den virkelighed, de befinder sig i. Virkeligheden kan både vedrøre politiske spørgsmål, populærkultur, personlige oplevelser og erfaringer samt eksistentielle spørgsmål, der angår alle. Undervisningen skal give eleverne lyst og mod til at sætte ord på oplevelser, erfaringer og iagttagelser under anvendelse af forskellige udtryksformer og medier og i en modtagerbevidst form. Igennem skoleforløbet vil korrekt sprogbrug og grammatisk forståelse løbende tildeles en større rolle uden at overskygge lysten og modet til at lege med det engelske sprog og bruge det til at hente fremmede verdener ind.

Faget er inddelt i tre områder, der hænger tæt sammen og overlapper hinanden: Lyst og mod, Leg og kreativitet samt Udsyn og nærhed. Områderne siger noget om, hvad forudsætningen for sprogtiltagelsen er, hvordan den rent praktisk foregår, og hvad formålet med tiltagelsen er. Faget forløber i to faser, som der er formuleret delmål for, og som leder frem til slutmålene for området. I modsætning til de øvrige fag i *Lilleskolernes Fagplaner* er fagets indhold og fagets forløb samlet til ét afsnit for hvert af de tre områder.

Fagets indhold og forløb

Lyst og mod

En grundlæggende forudsætning for udviklingen af elevernes sproglige lyst og mod er, at undervisningen tilbyder et rum, hvor eleverne finder tryghed i hinanden og læreren og får fortrolighed med det engelske sprog. Der skal ikke alene være plads til fejl, men fejl skal anskues som nødvendige led i den almindelige udforskning og afprøvning af sprogets muligheder.

Ved at bruge engelsk alsidigt udvikler eleverne evnen til at udtrykke sig selvstændigt om emner, der kræver engagement i både tanke og handling. Det at formulere egne meninger, argumentere for sine synspunkter og forstå andres perspektiver fordrer lyst og mod til at overskride grænser og giver eleverne mulighed for at få ejerskab både til sproget og de standpunkter, de indtager.

Det at sige noget på et sprog, man langtfra behersker på niveau med sit modersmål, kan udfordre mange elever. Derfor vægtes lyst og mod i fremmedsprogsundervisningen, idet det gradvist stigende mestringsniveau giver den frisættelse og tryghed, der er behov for både i forhold til elevernes almene dannelse og deres udvikling som brugere af det engelske sprog og som borgere i en engelsksproget verden. Det er vigtigt, at eleverne erfarer, at "engelsk" er mange ting og kan tales på mange måder, fordi der

er forskellige sprognormer og stor dialektal variation (for eksempel på skotsk og australsk engelsk).

Med respekt for den enkeltes og klassens udgangspunkt, alder og niveau igangsættes aktiviteter, hvor eleverne indgår i sproglige situationer, der med passende forstyrrelser understøtter deres alsidige personlige og sproglige udvikling.

I den indledende fase af sprogtilegnelsen er det centralt, at eleverne møder enkle, autentiske tekster inden for forskellige genrer (sange, billedbøger, breve, film, spil, rim og remser). Eleverne kan møde adapterede tekster, når der arbejdes med forforståelse og læsetræning. De skal arbejde med formidling på engelsk i autentiske rammer og via enkle samtaleøvelser (for eksempel rollespil og sanglege) med henblik på at forstå egne og andres liv.

I den afrundende fase af sprogtilegnelsen skal eleverne navigere i, forstå og arbejde med komplekse autentiske tekster (sagprosa, skønlitteratur i flere genrer, nyheder, film, spil etc.). Der lægges vægt på, at eleverne taler frit og spontant, lytter og argumenterer og fremlægger fagligt indhold præcist og levende. Kravene til elevernes skriftlighed vil stige, og eleverne skal videreføre deres mundtlige færdigheder i et skriftligt medie (breve, debatindlæg, faktuelle og fiktive tekster).

Leg og kreativitet

Leg og kreativitet er fra de første, spæde skridt i fremmedsprogsindlæringen en bærende forudsætning for at motivere, engagere og give eleverne lyst til at fordybe sig i og forstå det engelske sprog. Leg og kreativitet forstås bredt som udfoldelse af bevægelse, musikalitet og skabende udtryk i en mangfoldighed af modaliteter, som fremmer sprogsindlæringen. Ud over at hjælpe sprogtilegnelsen på vej gennem hele skoleforløbet inviterer de legende og kreative elementer i undervisningen eleverne til at være i en sproglig og personligt udviklende proces.

Ved at gøre leg og kreativitet til et afsæt kan interaktionen med fremmede kulturer blive friere og inspirere til at udvikle og anvende andre kommunikationsformer (for eksempel kropssprog). Via leg og kreativitet møder eleverne forskelligartede kulturelle udtryk og formidler deres kundskaber på legende og skabende måder.

Med udgangspunkt i elevernes alder og i takt med deres naturlige udvikling rammesættes sprogsindlæringen ved hjælp af de kreative og legende elementer, som eleverne præsenteres for, identificerer sig med eller selv fremkommer med. Ved at tage udgangspunkt i elevernes egne for forståelser af og erfaring med leg og kreativitet bliver ejerskab og medinddragelse en motiverende faktor i forhold til elevernes sprogtilegnelse og kulturforståelse.

I den indledende fase leger eleverne frit med det engelske sprogs lyde og indarbejder principper om rytme og musikalitet i forbindelse med repræsentation af forskelligartet kulturfagligt indhold. Lydigheden kan i afprøvnings- og erfaringsøjemed både være inden og uden for gængse

sprognormer, ligesom rytme og musikalitet både kan vedrøre det veletablerede og det eksperimenterende nye.

I den afrundende fase af den legende og skabende virksomhed er der fokus på den eksperimentelle sammensætning af ord i grænselandet mellem det forståelige, skønne og originale. Der gælder forskellige normer for ordsammensætning i en sagprosatext og et surrealistisk digt. Det er centralt, at eleverne er (med)skabere af en mangfoldighed af sprogudtryk, hvor de træder frem som unikke personer med deres egen karakteristiske stil og stemme. Det fordrer rum for umiddelbarhed og erfaring med improvisation.

Udsyn og nærhed

Udgangspunktet i engelskfaget er en dynamisk kulturopfattelse med fokus på det levede liv og dets mangfoldige udtryk. Ved indsigt i og viden om andre kulturer ansporer undervisningen eleverne til at tage aktiv og kritisk stilling til lokale og globale problemstillinger. Gennem de interkulturelle erfaringer, der gøres gennem skoleforløbet, vil eleverne blive myndiggjort til at begå sig som verdensborgere.

Med afsæt i det nære motiverer interkulturelle projekter og møder til en øget nysgerrighed og opmærksomhed på andre kulturer, som afføder og nødvendiggør elevernes sproglige udvikling. Eleverne udvikler løbende både deres egen og hinandens virkelighedsforståelse og gør sig samtidig erfaringer med, hvordan den vide engelsksprogede verden griber ind i den enkeltes og fællesskabets liv.

I det fortløbende arbejde med at udvikle sprog og tilegne sig kundskaber rustes eleverne til at tage ansvar for egne

holdninger og sættes dermed i stand til at modtage og frembringe sprog i en interkulturel kontekst, hvor de på selvstændig vis interagerer i og med andre kulturer.

Eleverne skal i den indledende fase af det interkulturelle arbejde undersøge og beskrive deres egen nære virkelighed og kultur med det engelske sprog. Eleverne skal møde engelsksprogede kulturelle udtryk og kunne sammenligne disse med tilsvarende danske.

Eleverne skal forholde sig til det engelske sprogs betydning i verden, for eksempel i populærkulturer, og dets indflydelse på dansk kultur. I samspil med andre fag (typisk kulturfag) skal eleverne forstå kultur- og samfundsforhold andre steder i verden og opleve at være en del af en global, engelsksproget virkelighed, som de kan gå på opdagelse i.

I den afrundende fase af det interkul-

turelle arbejde skal eleverne i stigende grad møde og interagere med en globaliseret verden, hvor engelsk er fællessprog. De skal opnå kundskaber om samfundsforhold, historie og kulturer i engelsktalende lande med afsæt i konkrete konflikter, personer og artefakter. Eleverne skal kunne tage kritisk stilling til både aktuelle og historiske politiske begivenheder og myndiggøres til at forsøge at påvirke politiske forhold i tale, tekst og handling.

Kulturforskelle skal ses som en indgang til kulturel og personlig selvbesindelse. Ved at vende blikket ud mod verden får eleverne et voksende indblik i sig selv og den kultur, de er en del af – både den nationale, europæiske og globale. Det er i mødet med disse forskelle, at der opstår mening, og at grunden for et aktivt, demokratisk verdensborgerskab bliver lagt.

Delmål i engelsk

Lyst og mod

Mellemliggende delmål

Eleven udforsker og afprøver sproget i forhold til vedkommende emner og føler tilstrækkelig trykkelighed til at turde fejle.

Eleven udviser mod og evne til at kommunikere skriftligt og mundtligt både i og uden for klasserummet.

Afrundende delmål

Eleven udviser lyst til yderligere sprogtilegnelse og udvider gradvist sit ordforråd.

Eleven tager initiativ til at udforske og afprøve det engelske sprogs udtryksmuligheder i forhold til aktuelle og historiske emner og forskellige sprognormer og dialekter.

Leg og kreativitet

Mellemliggende delmål

Eleven leger med det engelske sprogs lyde og sættes fri til at lave vrøvlevers (for eksempel *tongue twisters*).

Eleven indgår i samtale ud fra principper om både rytme, musikalitet og formidling.

Afrundende delmål

Eleven eksperimenterer med at sætte engelske ord sammen til meningsfulde udtryk i en variation af genrer.

Eleven improviserer i samtale i komplekse situationer og skaber forskellige sproglige udtryk med personlig stil og stemme.

Udsyn og nærhed

Mellemliggende delmål

Eleven har viden om det engelske sprogs påvirkning af det samfund og den kultur, eleven er en del af.

Eleven forstår vigtige kulturelle og sociale forskelle mellem engelsktalende lande.

Afrundende delmål

Eleven kan forstå og tage stilling til aktuelle problemstillinger og konflikter i den engelsksprogede verden.

Eleven kan identificere kulturforskelle og anvende dem som en kilde til at danne mening og identitet.

8

Det

naturfaglige
område

Slutmål for området

Eleverne skal opnå kundskaber om og gøre sig erfaringer med naturvidenskabelige metoder, tankemåder og begrebs-systemer.

De skal tilegne sig viden om og forstå betydningen af naturfaglige, teknologiske og matematiske fænomener, som de møder dem i deres hverdag og vores omverden.

Eleverne skal vurdere, hvordan naturfaglige og matematiske kundskaber kan bruges til at drage omsorg for naturen, og hvordan deres faglighed kan spille en aktiv rolle i bevarelsen og udviklingen af en demokratisk styre- og livsform.

Undervisningen skal vække en interesse for at gå på opdagelse i naturen og en sans for dens iboende skønhed og værdi. Undervisningen sigter også mod, at eleverne kan bruge deres viden om naturvidenskaben og matematikken som et grundlag for at tage kritisk del i den demokratiske samtale om klodens fremtid.

Fagformål

Formålet med undervisningen er at give eleverne indsigt i matematikkens sprog, struktur og skønhed. Undervisningen sigter mod at udvikle elevernes matematiske tænkning som grundlag for, at de analyserer data, løser problemer og træffer kvalificerede valg i hverdagen. Undervisningen styrker elevernes faglige motivation og selvtillid samt ruster dem til at møde matematiske udfordringer med åbenhed, vedholdenhed og mod til at fejle.

Eleverne opmuntres til at udforske matematikkens univers med nysgerrighed og kreativitet i en undervisning, der kombinerer teoretisk viden og praktiske øvelser. I en dialogbaseret undervisning finder eleverne tryghed i at udtrykke deres tanker og idéer samt fortrolighed i at argumentere for deres tilgange til matematikken.

Undervisningen udvikler elevernes forståelse af, hvordan matematikken væver sig ind i hverdagens, samfundets og naturens mønstre. Via denne forståelse af matematikkens betydning i verden bliver eleverne rustet til at anvende matematik fantasifuldt og kritisk både i deres hverdag og i mødet med andre fag.

Signalement af faget

I matematikfaget er elevernes forhåndsviden om tal, tegn, former og mængder i centrum. Faget er inddelt i fire områder, som rummer fagets indhold og metoder: Spørgsmål og svar, Tegn og symboler, Former og figurer samt Mængde og sandsynlighed.

Faget udfoldes legende og undersøgende gennem elevernes aktive udforskning og anvendelse af matematiske begreber og metoder. Undervisningen tager afsæt i en kombination af praktiske opgaver, problemløsning og konkret anvendelse af matematik i hverdagslivet.

I undervisningen udvikler eleverne en forståelse af fagets relevans ved at gå på opdagelse i matematiske mønstre og problemer. I en vekselvirkning af teoretisk indsigt og praktisk anvendelse erfarer eleverne, hvordan matematik kan bruges til at forklare og forstå verden i og omkring dem.

Ved at fremme en tilgang, hvor eleverne opmuntres til at undersøge, eksperimentere, stille spørgsmål og tænke kritisk, sigter matematikundervisningen mod at udvikle elevernes løsningsorienterede og logiske tænkning og deres demokratiske medborgerskab.

Fagets indhold

Spørgsmål og svar

Spørgsmål og svar ligger som en paraply over og væver sig ind i de øvrige områder, Former og figurer, Mængde og sandsynlighed og Tegn og symboler. Sproget i matematik er en disciplin i sig selv. At kunne stille flere spørgsmål til samme problem, at kunne afkode spørgsmål ved hjælp af faglig læsning og at kunne kommunikere med andre ved hjælp af fagets sprog og modeller fylder i alle områder af matematikken.

I undervisningen opfordres eleverne til at stille, genkende og besvare matematiske spørgsmål samt at udforske flere mulige løsningsmetoder i fællesskab. Undervisningen skaber et miljø, hvor eleverne individuelt og sammen tør fejle for at lære nyt, og hvor de ser på matematiske problemer fra forskellige synsvinkler.

Desuden skal undervisningen guide eleverne til at opstille og følge faglige ræsonnementer og formidle deres løsninger på matematiske problemer. Undervisningen styrker elevernes evne til at vurdere og formulere hypoteser ud fra egne undersøgelser og bevæge sig fra definitioner til sætninger og beviser.

Former og figurer

Eleverne skal gå på opdagelse i verden og naturen, som er bygget op af fantastiske former og figurer. Allerede fra helt lille møder barnet former og figurer, og barnet er vant til at undersøge, eksperimentere, konstruere, tegne og forme. I undervisningen videreføres disse erfaringer, som udvikles, udfordres og forfines.

Det visuelle og taktile forbindes med matematikken, og undervisningen med former og figurer kalder på bevægelse, konstruktioner, skabeloner og æstetik.

Eleverne vil blive introduceret til geometri og en række værktøjer, der hjælper dem med at få en dybere forståelse af deres omverden. De vil møde forskellige typer af grafisk repræsentation i matematikken, som visualiserer forhold og mønstre i verden. Hverdagen er bygget op af geometri, og det er derfor vigtigt, at eleverne får en dyb og sammenhængende forståelse af de geometriske begreber og deres relationer til tal, tegn og symboler.

Mængde og sandsynlighed

Mængde og sandsynlighed skal give eleverne indblik og udsyn i den sociale og fysiske verden omkring os via matematiske undersøgelser, beskrivelser og forudsigelser.

I hverdagen stifter eleverne bekendtskab med statistik, sandsynlighed, chance og risiko. I undervisningen arbejdes der med elevernes hverdags erfaringer og matematiske forhåndsopfattelser, hvor de sorterer, systematiserer og laver forudsigelser ud fra både erfaringer og teorier.

Eleverne skal forholde sig til datamængder og sandsynligheder for at forstå og analysere samfundsmæssige forhold samt træffe beslutninger på et informeret grundlag. Kritisk tænkning og kildekritik indgår dermed naturligt som en del af undervisningen.

Tegn og symboler

Tegn og symboler omfatter de matematiske områder tal, algebra, regnestrategier, ligninger, formler og funktioner.

Forståelsen af tegn og symboler er en integreret del af elevernes hverdag, som vi bearbejder i undervisningen. Eleverne møder dermed en bred vifte af matematiske begreber, fra tælletal og sortering til mere abstrakte temaer som lån og tilbud, klimadata, privatøkonomi og kostberegninger.

Elevernes egne strategier udfordres, udbygges og automatiseres i undervisningen.

Fagets forløb

Spørgsmål og svar

Ved at lade eleverne skabe matematiske modeller af virkelige situationer og hverdagsscenerier (for eksempel transporttid til skole eller husholdningsbudgettet derhjemme), får de gradvist indblik i og erfaring med at forstå og analysere både enkle og komplekse matematiske koncepter.

Ved hjælp af simuleringer kan eleverne eksperimentere med forskellige scenarier og observere, hvordan selv små ændringer påvirker matematiske modeller. Når eleverne præsenterer deres resultater for hinanden i klassen, bidrager det til at styrke deres forståelse og evne til at forklare komplekse koncepter.

Gennem disse aktiviteter udvikler eleverne evnen til at tænke kritisk, analysere og løse matematiske problemer på en systematisk og reflekterende måde.

Former og figurer

I undervisningen engageres eleverne i aktiviteter, hvor de finder, måler og undersøger forskellige geometriske størrelser såsom afstande, vinkler, flader og volumener. Ved at undersøge rummene på skolen, i byen, i nabolaget og i skoven opdager de på egen krop, hvilken geometri der findes i verden, og gør sig erfaringer med at oversætte geometrien til modeller samt kommunikere de tendenser, modellerne udvikler.

Eleverne undersøger omkreds, areal og rumfang af geometriske figurer samt anvender begreber som spejling, kongruens og lighed til at analysere figurers ligheder og forskelle.

Eleverne kan tegne enkle skitser af dagligdags objekter og gradvist arbejde med mere komplekse, præcise og tekniske tegninger med geometriske former og skalaer. De kan bygge fysiske modeller, som hjælper til at forstå forholdet mellem forskellige størrelser og dimensioner. Ved at folde papirer i forskellige geometriske former lærer eleverne om symmetri, proportioner og geometriske konstruktioner. I en stigende progression skal eleverne introduceres til Pythagoras' læresætning og trigonometri ved for eksempel at arbejde med astronomi eller kortlægning.

Mængde og sandsynlighed

I undervisningen eksperimenterer eleverne med at skabe overblik over datamateriale ved på forskellig vis at sortere, gerne i praksisnære undersøgelser. Eleverne skal udlede relevante oplysninger fra statistiske beskrivelser og lære at vurdere holdbarheden af fortolkninger og konklusioner baseret på disse beskrivelser.

Sværhedsgraden i arbejdet med datamængder og vurderinger af sandsynlighed vil stige gennem hele skoleforløbet. Elever-

ne vil starte med at gøre sig erfaringer og få en begyndende forståelse, fortsætte med at præcisere og systematisere deres forståelse og afslutte med at ræsonnere, forudsige og vurdere på et mere avanceret niveau.

Aktiviteterne kan spænde over antal madder og andet indhold i madpakkerne til bilfarver i et område eller til større datasæt, der for eksempel kan trækkes fra et tværfagligt forløb om atletik eller fra hjemmesider eller nyhedsmedier.

Tegn og symboler

Aktiviteterne kan spænde fra at tælle og anvende tallene til introduktionen af variable, division, multiplikation og brøker. Progressionen kan beskrives som en bevægelse fra at kunne beherske simple regnefunktioner over at kunne omsætte en bolds bane til en andengradsligning til at kunne forudsige, hvor bolden vil lande, samt hvor højt den kommer op.

Ved at engagere eleverne i at udforske problemer, der kan knytte sig til budgettering og investering, hvor de skal bruge tal, algebra og ligninger, får eleverne mulighed for at anvende deres matematiske færdigheder på praktiske problemer på relevante måder.

Ligeledes kan eleverne bruge regnestrategier, formler og funktioner til at løse konkrete problemer som prisberegning,

at planlægge rejsebudgetter og analysere data fra forskellige kilder. På den måde får de mulighed for at se, hvordan matematik kan anvendes i den virkelige verden.

Gennem disse forskellige aktiviteter udvikler eleverne deres matematiske færdigheder og får de nødvendige værktøjer til at forholde sig kritisk til og håndtere matematiske udfordringer i deres hverdag og i fremtiden.

Ved at lade eleverne arbejde i grupper kan deres forståelse af matematik øges gennem samarbejde, diskussion og refleksion over matematiske begreber og egne og fælles løsninger på komplekse problemer.

Delmål i matematik

Spørgsmål og svar

Indledende delmål

Eleverne stiller og genkender matematiske spørgsmål samt afkoder dem ved hjælp af faglig læsning.

Eleverne kommunikerer matematiske løsninger og ræsonnementer klart og præcist.

Afrundende delmål

Eleverne formulerer hypoteser, opstiller og følger matematiske ræsonnementer og vurderer og formidler løsninger kritisk.

Eleverne anvender forskellige løsningsmetoder og ser matematiske problemer fra forskellige synsvinkler.

Former og figurer

Indledende delmål

Eleverne identificerer og måler geometriske størrelser som afstande, vinkler, flader og volumener.

Eleverne anvender grundlæggende geometriske begreber.

Afrundende delmål

Eleverne analyserer og modellerer geometriske figurer samt anvender trigonometri i arbejdet med praktiske problemstillinger.

Eleverne forstår og anvender geometriske begreber i komplekse sammenhænge.

Mængde og sandsynlighed

Indledende delmål

Eleverne sorterer og systematiserer data samt beregner simple sandsynligheder.

Eleverne udleder relevante oplysninger fra statistiske beskrivelser og vurderer fortolkninger.

Afrundende delmål

Eleverne analyserer og vurderer datamateriale samt anvender sandsynlighedsteori til at træffe velovervejede beslutninger.

Eleverne anvender statistiske metoder til at analysere samfundsmæssige forhold og vurdere datasæt og kilder kritisk.

Tegn og symboler

Indledende delmål

Eleverne anvender tælletal og sortering samt grundlæggende algebraiske begreber.

Eleverne løser simple ligninger og anvender regnestrategier i forhold til praktiske problemstillinger.

Afrundende delmål

Eleverne anvender algebra til at modellere og løse komplekse problemer.

Eleverne bruger matematiske formler og funktioner til at løse praktiske opgaver som for eksempel budgettering og analyse af data.

Fagformål

Formålet med undervisningen er at gøre eleverne nysgerrige over for naturfaglige og teknologiske fænomener med henblik på at udvikle deres kundskaber, kreativitet og lyst til at gå på opdagelse i verden. På baggrund af undervisningen skal eleverne kunne tage kritisk stilling til naturfagenes betydning og funktion i et demokratisk samfund. Samtidig belyser undervisningen de muligheder og håb for fremtiden, som naturfagene og teknologi kan bidrage med.

Undervisningen sigter mod, at eleverne bliver fortrolige med, hvordan fagenes begrebssystemer skabes, efterprøves og udvikles. Dette sker gennem varierede arbejdsformer, som i vidt omfang bygger på elevernes egne iagttagelser, sansninger, undersøgelser og ræsonnementer via en vekselvirkning mellem teori og praktisk arbejde. Undervisningen skal bidrage til, at eleverne erkender og arbejder med praktiske problemer i relation til naturen, og sikre, at de får en forståelse af naturens kompleksitet.

Undervisningen skal udvikle elevernes erfaringer med naturvidenskabelige arbejdsmetoder og udtryksformer, så de får en forståelse af naturvidenskab og teknologi som en del af vores kultur og verden. Elevernes ansvarlighed over for natur og teknologi skal udvikles, så de kan tage kritisk stilling til og medansvar for brugen af naturens og teknologiens ressourcer med henblik på at fremme en bæredygtig udvikling – både lokalt og globalt. Undervisningen skal vise naturfagenes funktion i samspillet med andre fag.

Signalement af fagene

Naturfagene er kendetegnet ved bestemte metoder og arbejdsformer, som bruges til at beskrive og undersøge fænomener og sammenhænge i naturen. Undervisningen skal give eleverne redskaber til at sætte deres umiddelbare erfaringer og oplevelser i et naturfagligt perspektiv, så de kan inddrage naturvidenskabelig forståelse i deres stillingtagen til og handlinger i verden.

Eleverne skal lære at opstille og efterprøve hypoteser samt opstille eksperimenter, så de kan kategorisere, analysere og konkludere ud fra egne erfaringer og observationer. Undervisningen sigter mod, at eleverne opnår fortrolighed med faglige begreber, så formidlingen af deres undersøgelser og resultater er præcis og letforståelig. Undervisningen skal bidrage til, at eleverne får en forståelse af de enkelte elementer i naturen, men samtidig forstår den kompleksitet, hvormed elementerne påvirker hinanden.

Naturfagene er inddelt i fire områder, som beskriver fagernes indhold og metoder: Natur og kultur, Stoffer og fænomener, Naturgrundlag og teknologi samt Liv og miljø. Fagernes forløb er beskrevet i tre faser: indløb, forgrening og udmundning. Til forskel fra fagplanerne for de øvrige fag er progressionen fremstillet i skemaer, som viser forholdet mellem, hvad eleverne kan møde, og hvad de kan gøre. Begge dele står i et tæt forhold til fagernes delmål, der udgør sidste del af fagplanen. Ud over delmål i naturfagene som område har vi udarbejdet lovpligtige mål for de tre overbygningfag i området (geografi, biologi og fysik/kemi). Disse delmål er anbragt i et skema til sidst i fagplanen.

Fagenes indhold

Natur og kultur

Natursyn er vores holdning til naturen, der omgiver os. Det handler om, hvordan vi påvirker naturen, og hvordan den påvirker os, hvad vi vil bruge naturen til, hvordan vi skal behandle den, og i hvilken grad vi vil udnytte den. Natur- og kultursyn påvirker hinanden og præger den sameksistens, der er mellem et samfund og den natur, det er en del af. Hvis man skal forholde sig kritisk til samfundet og forstå nutiden, er man nødt til at have en forståelse af de perspektiver, som et givet natur- og kultursyn bidrager med.

For at forstå naturvidenskabens placering i samfundet er det vigtigt at se på naturvidenskabens bidrag til formningen af det enkelte menneske og samfundet både historisk og aktuelt. Samtidig er det væsentligt at forholde sig til, hvordan naturvidenskaben kan bidrage til at udvikle samfundet. Naturvidenskabelige erkendelser har over tid udviklet de menneskelige samfund og præget menneskets position i naturen. Det er væsentligt, at eleverne får en forståelse for naturvidenskabens betydning gennem historien for at kunne se de konflikter, der til forskellige tider har præget synet på naturvidenskaben.

Stoffer og fænomener

Området Stoffer og fænomener dækker over de naturvidenskabelige mekanismer og processer, vi kan observere i naturen, samt de byggesten, som vores verden består af. En forståelse af de grundlæggende stoffer og fænomener i naturen gør eleverne i stand til at forstå, opleve og forholde sig til verden på en nuanceret måde. Udgangspunktet for undervisningen er i høj grad elevernes umiddelbare nysgerrighed og forståelse af den omgivende og iboende natur.

Naturgrundlag og teknologi

Brug af naturgrundlaget og de teknologiske muligheder har stor betydning for det enkelte menneske, samfundet og vores vekselvirkning med den omgivende natur. Teknologi påvirker i høj grad den måde, som vores samspil med hinanden og vores omgivelser foregår på. Det er væsentligt, at undervisningen fremmer en forståelse af de positive bidrag, teknologi kan yde, samtidig med at den bidrager til en forståelse for de udfordringer, der følger med de voksende teknologiske muligheder. Undervisningen skal sikre, at eleverne får indsigt i, hvordan vores udnyttelse af naturgrundlaget har påvirket og fortsat påvirker vores livsmuligheder og samspil med den omgivende natur.

Liv og miljø

Forståelsen af, at livets udvikling er afhængig af det omgivende miljø, er vigtig. Det er en forudsætning for at kunne forstå evolutionen. Men forståelsen af samspillet mellem liv og miljø er også grundlaget for at forstå, hvordan de forandringer, der sker i det omgivende miljø, har stor betydning for fremtiden. Undervisningen skal give et indblik i og en forståelse af livets udvikling og af livets bestanddele både i sig selv og i sammenhæng med andre levende organismer og det omgivende miljø.

Fagenes forløb med aktiviteter og eksempler

Natur og kultur

I området Natur og kultur starter vi med at se på det nære miljø og den påvirkning, vi har på naturen der. Derefter ser vi på samspillet med naturen, hvordan det har været før i tiden, og hvordan det er nu, og arbejder med forestillinger om, hvordan vores samspil med naturen kan se ud i fremtiden. Til sidst inddrages det kritiske syn på vores udnyttelse af naturgrundlaget, og hvordan vi kan bruge vores viden til at forbedre vores samspil med naturen. Det vil også være relevant at kigge på de konflikter, der har været gennem tiden på grund af naturvidenskabelige erkendelser og idéer. Eksempelvis kan man se på, hvordan naturvidenskaben har været set som en modpol til religiøse verdensbilleder, lige fra positivismens centrale betoning af naturvidenskabelige metoder som kilde til sikker viden til den kritiske tilgang, der har præget nutidens syn på naturvidenskabens potentiale.

Progressionsoverblik

Forløb	Hvad eleverne kan møde	Hvad eleverne kan gøre
Indløb	<p>Sammenhængen og samspillet mellem mennesket og det nære miljø, for eksempel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vilde og tamme dyr • Kultur- og naturlandskaber <p>Markante nutidige og historiske natursyn og naturforståelser såsom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Den nutidige vestlige kulturs natursyn • Landbrug gennem tiden og forskellige steder i verden • Tanker om verdens skabelse og naturens betydning gennem tiden 	<p>Beskrive deres eget forhold til naturen i deres lokalområde ud fra en kombination af hverdags- og fagtermer.</p> <p>Gå på opdagelse i naturen i nær-miljøet og undersøge, hvordan menneskets aktiviteter former det.</p> <p>Undersøge og formidle forskellige natursyn, de oplever og registrerer i for eksempel skove og landbrug i deres nærmiljø.</p>
Forgrening	<p>Gensidig påvirkning mellem menneskets måde at leve på og den omgivende natur, for eksempel ændringer i miljø og geografi på grund af menneskets brug af naturgrundlaget.</p> <p>Forskellige forståelser af menneskets placering i naturen både i fortiden, nutiden og fremtiden, for eksempel maksimeret produktion over for bæredygtig produktion.</p>	<p>Undersøge og sammenligne forskellige typer af geografi og dyreliv i nærmiljøet og i verden.</p> <p>Opleve og beskrive forskellige typer af produktion og deres samspil med naturen.</p> <p>Undersøge og formidle viden om ændringer i landskab og dyreliv og gøre sig forestillinger om ændringer i fremtiden.</p>
Udmunding	<p>Problemstillinger i tilknytning til forskellige natur- og kultursyn og deres betydning for vores måde at være i verden på.</p> <p>Kritisk tilgang til den måde, som nutidige og historiske natur- og kultursyn påvirker og har påvirket vores måde at træffe beslutninger på, både lokalt og globalt.</p>	<p>Arbejde med og formidle problematikker i samspillet med naturen i Danmark og verden.</p> <p>Formulere egne idéer til produktion og undersøge deres fordele og ulemper.</p> <p>Opleve og beskrive, hvordan forskellige natursyn kommer til udtryk i Danmark og verden.</p>

Stoffer og fænomener

Der er en tydelig progression i arbejdet med Stoffer og fænomener, idet der først er fokus på simple observationer af de stoffer og fænomener, der er tæt knyttet til vores sanser og findes i elevernes nærmiljø. Senere arbejder eleverne med mere komplekse beskrivelser af stoffer og fænomener, som vi ikke umiddelbart kan observere – som atomets opbygning og radioaktivitet.

I arbejdet med området vil eleverne både skulle lave forsøg, der viser vigtige egenskaber og sider af stofferne samt ligheder og forskelle mellem disse stoffer og andre stoffer og fænomener. Der arbejdes med eksempler fra hverdagen til illustration af, at alt stof er opbygget af partikler, og at stoffernes kredsløb i naturen er tæt forbundet med energioverførsler. I begyndelsen af forløbet inddrages meget simple modeller, senere må modellerne gerne være mere komplekse. Der lægges vægt på at udvikle elevernes naturfaglige begrebsdannelse.

Progressionsoverblik

Forløb	Hvad eleverne kan møde	Hvad eleverne kan gøre
Indløb	<p>Forskellige dagligdags fænomener og stoffer undersøges med et naturvidenskabeligt perspektiv som for eksempel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vand i forskellige sammenhænge og tilstande • Planters udvikling fra frø til spire • Vejr-fænomener observeret i det daglige og aktuelle geologiske fænomener i verden. 	<p>Genkende og beskrive konkrete stoffer og fænomener i deres nære omverden.</p> <p>Erfare og erkende, at der eksisterer en overordnet kategorisering af forskellige stoffer og fænomener og se forskelle og ligheder mellem dem i tilknytning til deres nærmiljø.</p>
Forgrening	<p>Eleverne udbygger deres undersøgelser af dagligdags fænomener og stoffer til at omhandle noget, der ikke kun er fra den nære omverden.</p> <p>Eleverne kan med fordel introduceres til naturfaglige fænomener og stoffer, der er relevante for det, der sker i deres nære og fjerne omverden.</p>	<p>Undersøge og observere forskellige stoffer, fænomener og kredsløb med henblik på bedre at forstå sammenhængen mellem dem.</p> <p>Arbejde med en øget teoretisk og praktisk forståelse af området med henblik på bedre at forstå, hvordan de selv er med til at forme verden og naturvidenskabelig tænkemåde.</p>
Udmunding	<p>Eleverne møder systematiseret viden om naturens grundlæggende byggesten og elementer såsom elementarpartikler, atomer, grundstoffer og ioner.</p> <p>Eleverne møder systematiseret viden om cellers opbygning, bestanddele og grundlæggende processer.</p> <p>Eleverne møder eksempler på komplekse sammenhænge mellem miljø, landskab og menneskers eksistensmuligheder.</p> <p>Eleverne opnår konkret og teoretisk viden om forskellige stoftyper og fænomeners egenskaber, kemiske stoffer og kemiske reaktioner.</p> <p>Eleverne møder systematiseret viden om fundamentale naturkræfter såsom tyngdekraft, elektromagnetisme og kernekraft.</p>	<p>Modellere med naturens grundlæggende byggesten og elementer såsom elementarpartikler, atomer, grundstoffer og ioner.</p> <p>Arbejde undersøgende med cellers opbygning, bestanddele og grundlæggende processer.</p> <p>Arbejde med komplekse sammenhænge mellem miljø, landskab og menneskers eksistensmuligheder.</p> <p>Arbejde konkret og teoretisk med forskellige stoftyper og fænomeners egenskaber, kemiske stoffer og kemiske reaktioner.</p> <p>Undersøge, modellere og eksperimentere med fundamentale naturkræfter såsom tyngdekraft, elektromagnetisme og kernekraft.</p>

Naturgrundlag og teknologi

Inden for området Naturgrundlag og teknologi skal eleverne opnå en forståelse af, hvor tingene i deres hverdag kommer fra. Eleverne skal selv udføre simple forsøg og eksperimenter, hvor de producerer forskellige ting som modelforløb. Senere i elevernes skoleforløb undersøger de forskellige produktionsmetoder og teknologier og forholder sig kritisk til energiforbruget, mængden af restprodukter og muligheden for at genanvende materialer. Virksomhedsbesøg kan være et oplagt supplement til at få et indblik i moderne produktionsformer.

I arbejdet med området skal eleverne beskæftige sig med, hvordan forskellige samfundsstrukturer gennem historien har vekselvirket med naturen. Eksempelvis vil det være oplagt at arbejde med overgangen fra jæger/samler-samfundet til agerbrugssamfundet. I denne sammenhæng kan man se på, hvilke udfordringer der er i den nutidige udnyttelse af naturgrundlaget, og hvordan den kan gøres mere bæredygtig ved brug af naturfaglig viden. Det skal samtidig ske på en måde, som giver eleverne indsigt i, hvordan individ og samfund påvirker omgivelserne, så vi sikrer en bæredygtig udvikling i fremtiden. Eleverne skal også undersøge, hvordan biologiske processer anvendes i teknologiske sammenhænge som for eksempel spildevandsrensning og fremstilling af alkohol.

Progressionsoverblik

Forløb	Hvad eleverne kan møde	Hvad eleverne kan gøre
Indløb	<p>Eleverne undersøger, hvor ting i dagligdagen stammer fra (for eksempel fødevarer, tøj og kæledyr).</p> <p>Eleverne undersøger, hvordan vi gennem forædling har påvirket naturen til gavn for vores produktion.</p> <p>Eleverne undersøger, hvordan teknologi påvirker deres hverdag, og hvordan de selv kan skabe enkle teknologier.</p>	<p>Undersøge og beskrive relevante objekter for at forstå, hvordan de er blevet til.</p> <p>Sammenligne vilde dyr og planter med tilsvarende domesticerede dyr og planter.</p> <p>Undersøge, hvilke teknologier de bruger i deres hverdag, og hvordan brugen påvirker dem og deres omgivelser</p>
Forgrening	<p>Eleverne undersøger, hvordan forskellige produktionsformer påvirker naturen, miljøet og livsgrundlaget.</p> <p>Eleverne får en forståelse af, hvordan forskellige teknologier har haft indflydelse på mennesker og det omgivende miljø, ved for eksempel at arbejde med:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvordan landskabet og miljøet er ændret på baggrund af menneskelige aktiviteter i overgangen fra jæger-samler-samfund til agerbrug • Hvordan teknologier har ændret menneskets mulighed for at overleve i og påvirke deres omgivelser. 	<p>Undersøge, hvordan naturen har været gennem tiden.</p> <p>Undersøge, hvordan menneskets ændrede levemåde har formet naturen.</p> <p>Undersøge, hvordan man kan arbejde med genanvendelse af naturressourcer.</p> <p>Udvikle en forståelse af, hvordan ændrede levevilkår påvirker mennesket.</p>
Udmunding	<p>Eleverne arbejder med problemstillinger omkring bæredygtighed, etik og miljø i forhold til menneskets udnyttelse af naturens ressourcer og teknologiske muligheder med vægt på:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rincipper og praksis for bæredygtig produktion, genbrug og miljøpåvirkning. • Forståelse af teknologiske muligheder i forhold til at ændre på naturen, herunder grundlæggende ændringer i organismer som genredigering. <p>Viden og teori om, hvilke muligheder og begrænsninger naturgrundlaget i forskellige dele af verden har medført for befolkningerne samt for udviklingen af erhverv og demografi i områderne.</p>	<p>Bearbejde historiske og aktuelle bæredygtighedsproblemer i teori og praksis.</p> <p>Undersøge, hvordan den teknologiske udvikling både kan bidrage med store fremskridt og skabe etiske udfordringer.</p> <p>Undersøge, hvordan der kan produceres efter bæredygtige principper, og hvilke konsekvenser det kan have for vores livsførelse.</p> <p>Indsamle viden om og sammenligne naturgrundlaget i forskellige geografiske områder med efterfølgende undersøgelse af, hvordan naturgrundlaget har skabt muligheder og begrænsninger for udviklingen af erhverv og demografi.</p>

Liv og miljø

I området Liv og miljø skal eleverne starte med at beskrive tydelige kendetegn ved enkelte dyr og deres behov samt simpel klassifikation af ligheder og forskelle mellem dyr og deres levesteder. Eleverne skal også have en forståelse for, hvordan klima og geografi påvirker livets udvikling. Senere skal de arbejde med en mere sammenhængende og kompleks forståelse af samspillet med geografiske områder, fødekæder og økosystemer. Herunder kan de arbejde med forskellige stof- og energikredsløb, samt hvordan vi som mennesker påvirker naturen og livsgrundlaget.

I undervisningen skal eleverne arbejde med ligheder og forskelle mellem mange typer af naturfaglige kategorier. Eleverne skal arbejde med og undersøge mange former for liv, og hvordan de interagerer med og påvirker hinanden helt fra celleniveau til global skala. Oplagte aktiviteter er at kategorisere planter ved hjælp af bladbestemmelsesnøgler, undersøge livet i søer og vandhuller med henblik på en beskrivelse af vandkvaliteten samt undersøgelser af biotoper.

Progressionsoverblik

Forløb	Hvad eleverne kan møde	Hvad eleverne kan gøre
Indløb	<p>Elever stifter bekendtskab med simpel klassifikation, så de både kan skelne levende og døde ting fra hinanden samt udpege og arbejde med fælles træk ved dyr i samme gruppering.</p> <p>Eleverne arbejder med fødekæder og livsgrundlaget for forskellige organismer.</p>	<p>Samle mindre dyr, planter med mere og ud fra egne og givne kategorier sortere det, de har indsamlet.</p> <p>Lave plancher eller små skuespil, hvorigennem de beskriver fødekæder og konsekvenserne af ændringer i livsgrundlaget.</p>
Forgrening	<p>I undervisningen introduceres eleverne for simpel artsbestemmelse via bestemmelsesnøgler.</p> <p>Eleverne arbejder med vands og kulstofs kredsløb som eksempler på kredsløbstankegangen.</p> <p>Vejrfænomener som regn og blæst sættes ind i en global sammenhæng.</p> <p>Eleverne undersøger nogle af stofferne i atmosfæren og deres egenskaber og indvirkning på liv.</p> <p>Eleverne arbejder med evolution og tilpasning.</p>	<p>Indfange insekter eller samle blade i den nære natur og foretage artsbestemmelse via bestemmelsesnøgler.</p> <p>Lave forskellige lukkede kredsløb og tale om, hvad de mener, der vil ske over tid.</p> <p>Lave egne målinger med termometer og barometer samt arbejde med vejrkort og hydrotermfigurer, årstider og klimabælter.</p> <p>Gennem simple forsøg undersøge forbrændingsprocessen og de kemiske forbindelser, der dannes, og hvordan de kan påvises.</p> <p>Sammenligne for eksempel forskellige fuglenæb eller havpattedyrs og landlevende pattedyrs skeletter som tegn på tilpasning og udvikling.</p>
Udmunding	<p>Eleverne arbejder med sammenhængen mellem liv og miljø ved for eksempel at eksperimentere med, hvordan forskellige livsformer vil ændre sig, hvis deres miljø ændrer sig markant.</p> <p>Eleverne får kendskab til forskellige centrale biologiske processer gennem både teoretisk og praktisk arbejde.</p> <p>Eleverne får en forståelse af genernes opbygning, hvordan de kan komme til udtryk, og hvordan de ændres både naturligt og kunstigt.</p> <p>Eleverne får indsigt i, hvordan livsstil, madvaner og sundhed hænger sammen, og hvordan kroppen reagerer på forskellige stimuli.</p>	<p>Tegne og beskrive ikke-magiske fantasidyr fra en given klimazone og efterfølgende tilpasse dyrene til andre klimazoner for at arbejde konkret og kreativt med tilpasning.</p> <p>Eleverne kan for eksempel introduceres til proteinsyntesen gennem leg/spil.</p> <p>Udvikle et konkret naturvidenskabeligt syn på kroppen via mindre forsøg med for eksempel blodsukker.</p> <p>Undersøge og holde oplæg om forskellige sygdomme.</p>

Delmål i naturfagene

Natur og kultur

Indledende delmål

Eleverne kan betragte omverdenen i et naturvidenskabeligt perspektiv og bruge faglige termer til at beskrive den.

Eleverne forstår gennem egne og fælles naturoplevelser, at menneskets sameksistens med naturen er kulturbåret.

Mellemliggende delmål

Eleverne forstår, hvilken betydning samfundsindretningen har for den omgivende natur, samt hvordan naturen sætter rammer for et samfunds udvikling.

Eleverne kan med udgangspunkt i deres viden om konsekvenserne af menneskers brug af naturen komme med idéer til, hvordan en bæredygtig produktion og levevis kan fremmes.

Afrundende delmål

Eleverne tilegner sig viden om problematiske sider ved forskellige syn på naturen.

Eleverne formidler deres viden om alternative naturforståelser og deres betydning for samfunds opbygning og strukturer.

Stoffer og fænomener

Indledende delmål

Eleverne præsenteres for naturvidenskabelige tilgange og tænke måder som adgang til at forstå deres nære omverden.

Eleverne forklarer simple naturvidenskabelige sammenhænge ud fra modeller og illustrationer.

Mellemliggende delmål

Eleverne forklarer enkle sammenhænge i naturen (for eksempel respiration og fotosyntese, fødekæder og fødenet, vejr og klima) og bruger simple modeller til at beskrive stoffers opbygning og kemiske sammensætning.

Eleverne tilegner sig viden om organismers opbygning og nedbrydning af stof.

Afrundende delmål

Eleverne har en forståelse af og kan med udgangspunkt i simple modeller beskrive naturens grundlæggende byggesten og elementer samt fundamentale naturkræfter såsom tyngdekraft, elektromagnetisme og kernekraft.

Eleverne forklarer ved hjælp af simple modeller DNA, arvelighed og mutationer samt forskelle og ligheder mellem forskellige celletyper.

Naturgrundlag og teknologi

Indledende delmål

Eleverne kan formidle deres viden om, hvilke konsekvenser menneskers brug af naturen har for dyrs, planters og menneskers livsgrundlag.

Eleverne forstår, hvordan teknologierne i deres dagligdag påvirker naturen og dem selv.

Mellemliggende delmål

Eleverne har et nuanceret syn på menneskets samspil med naturen.

Eleverne formidler deres egne idéer til, hvordan bæredygtig produktion kan fremmes.

Afrundende delmål

Eleverne har kendskab til forskellige stof- og energikredsløb og er i stand til at beskrive disse ved hjælp af modellering.

Eleverne kan se og beskrive komplekse sammenhænge mellem miljø, landskab og menneskers livsbetingelser.

Liv og miljø

Indledende delmål

Eleverne har en forståelse af forskellige naturvidenskabelige kategorier, grundlæggende sammenhænge i naturen og de fine balancer, som er i naturen.

Eleverne kan på baggrund af deres egne undersøgelser fortælle om livsgrundlaget for dyr og planter i et naturområde (for eksempel et vandhul eller en lysning i en skov).

Mellemliggende delmål

Eleverne har en konkret forståelse af ligheder og forskelle mellem forskellige, beslægtede arter og en grundlæggende forståelse af vejrets og klimaets betydning for jordens, livets og arternes udvikling.

Eleverne har fået konkrete erfaringer med den naturvidenskabelige kredsløbstanke, ligesom de arbejder med opstilling og vurdering af hypoteser.

Afrundende delmål

Eleverne har indsigt i evolutionens mekanismer og i, hvordan tilpasning kommer til udtryk.

Eleverne får en grundlæggende forståelse af sammenhængen mellem klima og jordens rotation og bevægelse om solen samt af atmosfærens sammensætning.

Delmål i biologi, geografi og fysik/kemi

Mål	Fag	Biologi	Geografi	Fysik/kemi
Delmål 1		Eleverne undersøger og forklarer med fagord, hvordan planter, dyr og mennesker er forbundet i naturens kredsløb og afhængige af hinanden.	Eleverne beskriver på baggrund af egne undersøgelser og med fagord, hvordan landskab, klima og naturressourcer påvirker menneskers livsvilkår og samfundsudvikling.	Eleverne beskriver på baggrund af egne undersøgelser og med fagord, hvordan stoffer og fænomener påvirker livsvilkår og samfundsudvikling.
Delmål 2		Eleverne diskuterer, hvordan fællesskaber kan tage ansvar for miljøet og bidrage til en bæredygtig udvikling.	Eleverne reflekterer over egne og andres idéer til, hvordan fællesskaber kan bidrage til en mere bæredygtig verden, både lokalt og globalt.	Eleverne reflekterer over, hvordan teknologi kan anvendes til at løse samfundsmæssige udfordringer.

9

Fra fagplan til praksis

Fagplanernes sigte

Lilleskolernes Fagplaner giver et godt fundament for det lokale arbejde med at udvikle mål og undervisningsplaner som et alternativ til Fælles Mål. Fagplanerne er tænkt som en inspirerende og åbnende ramme for udviklingen af skolernes praksis. De skal ikke følges, men tolkes og bruges. Den lokale tolkning starter med skoleformål og fagformål med henblik på at udvikle et nuanceret og reflekteret sprog om, hvad I vil med jeres skole og skolens fag. Ud over formål har vi formuleret slutmål for de to fagområder og delmål for dansk, engelsk, matematik og naturfagene (se kapitel 2). Skolerne kan vælge at bruge de mål, vi har udarbejdet, men kan også vælge at revidere dem og således lave deres egne.

Skoleformål og fagformål forbinder skolernes overbevisning og værdigrundlag, som skolerne er frie til selv at formulere, med mål, som de er forpligtet til at følge. Vælger man som skole at følge Fælles Mål, står man i fare for at forpligte sig til noget, der er i strid med skolens egen overbevisning og erklærede værdigrundlag. Vælger man derimod at følge målene i *Lilleskolernes Fagplaner* (eller sine egne),

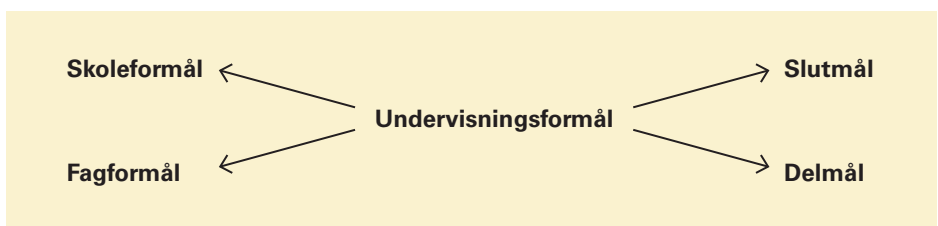
følger man sin overbevisning via skolens og fagenes formål.

Det er i spændet mellem frie formål og mål, som skolerne skal følge, at lærerne både individuelt og kollektivt kan formulere deres egne undervisningsformål, enten i en årsplan eller i en plan for et undervisningsforløb. Undervisningsformål skal formuleres i lyset af Lilleskolernes formålsparagraf (eller en lokal variant) og fagformål på den ene side og de bindende mål på den anden. Undervisningsformålet lægges til grund for udvælgelsen af undervisningens indhold og tilrettelæggelsen af aktiviteterne i undervisningen.

På skolen

Lilleskolernes formålsparagraf er som nævnt et resultat af en længerevarende proces og mange samtaler (s. 32). Tanken er, at processen og samtalerne skal fortsætte på de lokale skoler, og at formålsparagraffen skal underkastes den samme kritiske behandling, som vi løbende har udsat den for. Konkret foreslår vi, at I bruger vores samtaleformat og tager stilling til, hvad I vil fastholde og forkaste i formålsparagraffen (appendiks A). I lig-

Figur 5: Forholdet mellem formål og mål i *Lilleskolernes Fagplaner*

hed med de øvrige samtale- og arbejdsformater i appendiks er også dette tilgængeligt på Lilleskolernes Sammenslutnings hjemmeside, hvorfra de med fordel kan downloades og udskrives.

Formatet i appendiks A kan gennemføres på 45 minutter, men det er godt både med forudgående tid til at motivere øvelsen og efterfølgende tid til at bearbejde den med henblik på at komme nogle vigtige skridt videre i formålsovervejelserne. Efter at have fastholdt og forkastet formålsparagraffen inddeler I jer i fire grupper med hver sit fagformål (dansk, engelsk, matematik og naturfag). Grupperne genbruger så formatet fra den første øvelse og fastholder eller forkaster fagformål (appendiks B).

Vi foreslår, at I afsætter tre timer til disse to sammenhængende øvelser, for eksempel en formiddag eller eftermiddag enten inden eller umiddelbart efter elevernes sommerferie.

I teamet

I skolens faglige grupperinger er det oplagt at videreføre fagformålsovelsen med henblik på eventuelt at formulere egne fagformål og mål. Disse drøftelser – og ikke mindst konklusionen på dem – danner grundlag for formuleringen af jeres undervisningsformål, som skal afspejle både formål og mål (jf. modellen i figur 5 ovenfor). Undervisningsformålet kan danne grundlag for arbejdet med årsplanen, men også for tilrettelæggelsen af både faglige og tværfaglige forløb. Det afgørende er at spørge grundlæggende og nysgerrigt: Hvad vil vi med skolen, faget og undervisningen – og hvorfor?

Når man bruger formål og mål som spejl, læner man sig ind i dem og låner og omsætter ord. Hvis du i din undervisning

eksempelvis ønsker at følge formålsparagraffens formulering om at udvikle elevernes “gåpåmod og handlekraft i en formbar verden”, må det præge dit undervisningsformål. Du kan for eksempel pege på, hvilken del af verden eleverne skal møde og gøre sig erfaringer med at forme. Hvis du vælger at følge det humanistiske slutmål om “at så tvivl og skabe uro” i undervisningen i dansk eller engelsk, må du tilsvarende vise det i dine undervisningsformål enten ved at bruge ordene eller aktivt vække tvivl og uro hos både eleverne og dig selv.

I fagteamet kan I bruge de ord, I valgte at fastholde fra formålene, og bruge dem som grundlag for udformningen af udkast til undervisningsformål, som I drøfter med hinanden. Det giver jer seks ord eller formuleringer at arbejde ud fra, som vi kalder “formålsfikspunkter” (se appendiks C). Det er vigtigt, at I gør jer forskelligartede erfaringer med at lave undervisningsformål og forsøger at forbinde de fastholdte ord og formuleringer på kryds og tværs. Denne del af formålsarbejdet bør der ligeledes afsættes tre timer til. Hvis der skal skabes sammenhæng mellem arbejdet med skolens, fagenes og undervisningens formål, kræver det med andre ord en hel pædagogisk fagdag.

I undervisningen

Når vi relaterer undervisningsformål til valget af indhold og tilrettelæggelsen af aktiviteter, forbinder vi undervisningens hvorfor, hvad og hvordan med hinanden. Udgangspunktet for forbindelsen er i første omgang undervisningens formål som afsæt for at tilrettelægge undervisningen, men i en dynamisk planlægningspraksis giver det fuldgod mening at starte i indholdet eller aktiviteterne og så koble det og dem til ens formålsfikspunkter.

Sammenhængen mellem de tre formål

Med de tre formålsformer har vi en tredeling, hvor niveauerne indrammer hinanden ovenfra og ned i et klart hierarki (se også s. 11 og 12):

Skoleformål

Hele skolens organisation

Fagformål

Det pædagogiske personale, særligt fagteams

Undervisningsformål

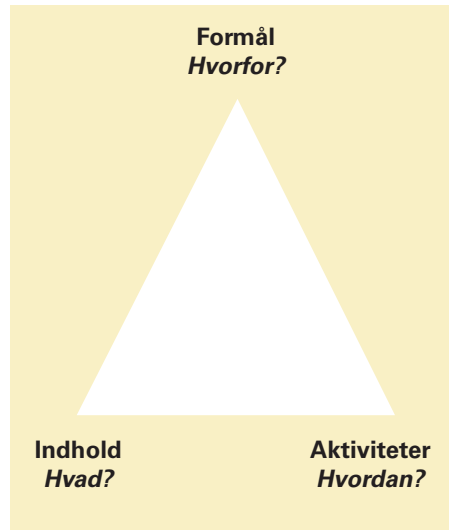
Lærerne, enten individuelt eller i små grupper

Indramningen indebærer, at skolens fællesskab er forpligtet til at overholde en kæde af formål, der binder skolen sammen. Formålskæden rammesætter og frisætter lærernes metodefrihed på en eksemplarisk demokratisk måde.

Tredelingen og sammenhængen i kæden forudsætter, at der udøves magt af pædagogiske myndighedspersoner på alle niveauer. Den fælles drøftelse af skolens formål kan kun gennemføres meningsfuldt og med udbytte, hvis én myndig person påtager sig at lede processen med at fastholde og forkaste formålsparagraffen ved at følge formatets anvisninger nøje. Tilsvarende forudsætter drøftelsen af fagformålene, at formatet gennemspilles som foreskrevet. Endelig har formålsovervejelserne ingen praktisk betydning, medmindre den enkelte lærer udøver magt over og holder sig selv fast på sine formålsfikspunkter, som udspringer af de fælles formål.

De tre formål skal ses i sammenhæng, men definerer samtidig en arbejdsdeling. Skolens formål er et anliggende for hele

Figur 6: Undervisningens formål (hvorfor?), indhold (hvad?) og aktiviteter (hvordan?)

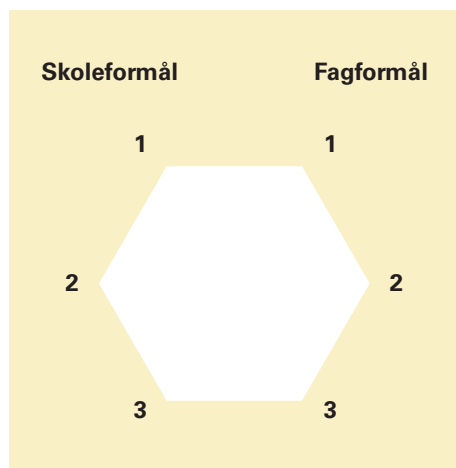

skolen som organisation. Processen med at diskutere formålsparagraffen må som minimum involvere både forældrekredsen (særligt bestyrelsen), ledelsen og lærerne samt skolens øvrige pædagogiske personale (se appendiks E). Øvelsen med at fastholde og forkaste formålsparagraffen bør gennemføres af bestyrelsen og det pædagogiske personale sammen (det er også muligt at gennemføre den separat).

Formuleringen af fagformålene er en eksklusiv opgave for skolens pædagogiske ledelse og personale (særligt fagteams). Det er vigtigt at understrege betydningen af at drøfte fagformålene i den større kollegiale offentlighed. I arbejdet med at udarbejde *Lilleskolernes Fagplaner* har vi hentet stor inspiration i at fremvise vores fagformålsudkast for hinanden og drøfte dem i fællesskab. Det er vores visninger og diskussioner, der har givet en fælles forståelse af, hvad et fagformål kan og bør være.

Formuleringen af undervisningsformålene er lærernes eneansvar, men det sker inden for en fælles forpligtende ramme, der betinger, men ikke definerer lærernes didaktiske arbejde. Alt indhold kan principielt sættes ind i den fikspunktsmodel, vi har lavet (appendiks B). Denne sekvens er defineret af, hvad du selv har valgt at fastholde i arbejdet med skolens og fagets formål. Hver vinkel repræsenterer et fikspunkt i enten skoleformålet eller fagformålet. Du laver tre punkter for hvert af de to formål. Dine fikspunkter ændrer betydning, og vægtningen af dem forskydes, når du skyder nyt fagligt indhold ind i modellen.

Figur 7: Formålsfikspunkter

Fastholdelsen af formål

Formålssamtalerne bør fastholdes som et grundlag for at udvikle skolernes pædagogiske praksis over tid. Som nævnt foreslår vi, at I bruger tre timer på skolens fælles drøftelse af dens formål og det samme på den pædagogiske drøftelse af fagformålene, som bestyrelsen ikke deltager i. I forlængelse af denne formålsdag er det oplagt at bruge en planlægningsdag på

at lave årsplaner og forløbsskitser ud fra jeres undervisningsformål. Vi foreslår dette format for en planlægningsdag, hvor I gennemgår de samme sekvenser, men med to forskellige fag:

Første sekvens (60 minutter)

Individuelt arbejde med undervisningsformål

Anden sekvens (30 minutter)

Udveksling og sparring i fagteam

Tredje sekvens (60 minutter)

Individuelt arbejde med undervisningsformål

Fjerde sekvens (30 minutter)

Udveksling og sparring i pædagogisk plenum

Femte sekvens (60 minutter)

Individuelt arbejde med undervisningsformål

Sjette sekvens (30 minutter)

Udveksling og sparring i fagteam

Syvende sekvens (60 minutter)

Individuelt arbejde med undervisningsformål

Ottende sekvens (30 minutter)

Udveksling og sparring i pædagogisk plenum

Hvis I inddrager fag, som ligger ud over *Lilleskolernes Fagplaner*, må I enten tage et fagformål fra den seneste version af Fælles Mål eller eventuelt ældre (og bedre) fagformål for folkeskolen.

Som det fremgår af vores samtaleformat, er det ikke meningen, at I i første omgang skal ændre hverken på Lilleskolens formålsparagraf eller fagformålene.

Grundlaget for jeres arbejde med undervisningsformålene er de elementer, I selv har valgt at fastholde og gøre til jeres formålsfikspunkter. Når skoleåret er omme, og undervisningen er afsluttet, kan skolens pædagogiske forsamling genbesøge fagformål og skoleformål ud fra jeres erfaringer med at arbejde med undervisningsformål. Erfaringerne bearbejdes ud fra jeres evaluering af undervisningen, som I laver både med eleverne og jer selv. I foretager evalueringen med afsæt i undervisningsformålene.

Hensigten er her at lave en bevægelse inde fra skolens kerne (undervisningen) og nede fra magtens bund (læreren), således at formålskæden får sin nødvendige forankring i praksis. Genbesøget af fagformål og skoleformål sker ud fra de samtaleformater, som blev brugt før skoleårets start, men nu er målet at fastsætte den lokale skoles formål og fagformål, ikke *for good*, men i det mindste for en toårig periode. Herefter kan de så atter genbesøges.

10

Lilleskolen
som livsvæv
- en epinekrolog

Begravelsesbillede

Jeg sidder i sideskibet i Fjaltring Kirke til Lis' bisættelse. Jeg skuer ud over hendes familie i flere led, mennesker, jeg har kendt det meste af mit liv og i nogle tilfælde tilmed hele deres (fra fødegangen i det mindste), og ud over min svigerfamilie, som levede sammen med Lis og hendes familie i bofællesskabet på Hornshøj Mejeri. Mine svigerforældre endte med at bo sammen med Lis i mere end 40 år i det, præsten om lidt kalder et "ånds-fællesskab".

Mikkel, Lis' ældste søn, og jeg startede i børnehaveklassen på Holstebro Lilleskole sammen, og vi har fastholdt et mærkværdigt venskab og en form for skæbnefællesskab over et langt liv. Han reddede mit liv en gang, da jeg var på selvmordets rand i ungdommelig fortvivlelse og ensomhed. Han bragte mig nybagt rugbrød med toget fra Holstebro til Aarhus og en check på 300 kroner, som Lis havde skrevet, sådan at vi havde til dagen og vejen – i det mindste nogle dage. Hun havde givet nøje instrukser om at købe grøntsager og lave en stor portion suppe, som var suppe det sikreste middel mod selvmordstanker. Mikkels aktion var udløst af et meget depressivt brev, jeg havde skrevet til Lis. Da Mikkel kom hjem fra skole den dag (han tog en meget sen EFG) og havde læst brevet, udbroder han spontant: "Jeg må tage til Aarhus og redde Keld." Det gjorde han så, for så vidt. Holstebro Lilleskole lukkede i 1973, da jeg var ti år gammel. Da jeg

godt ti år senere ikke kunne finde hverken hoved eller hale i eksistensen, rakte jeg ud til min gamle lilleskole, som trådte til i en families sted.

Dødsangst på pause

Mikkel introducerede mig senere til Grønland, førte mig ind i fjordene og fjeldene omkring Sisimiut, hvor jeg overvandt min dødsangst i mødet med en barsk og mægtig natur, og hvor jeg fik sat mit studieliv i massivt modlys. Jeg blev mere optaget af måger end af metafysik, salonriflen blev vigtigere end Sartre (som Mikkel altid kaldte "charter"). På et hasarderet fjeldtogt nedlagde vi rensdyr, som vi brugte et kvart døgn på at bære hen over fjeldet på vores bare skuldre. Vi havde ingen mad, og vores hoveder var ophovnede af hundredvis af myggestik. Vi havde mistet kort og kompas, men Mikkel vidste, hvor vi var: "Jeg affotograferede landskabet, da vi gik ud", sagde han som det selvfølgeligste i verden. Jeg anede ikke, hvor vi var.

Det ordblinde barn tilpassede sig aldrig det danske sprogs formkrav, men fjeldets former aftegnede sig i hans krop, så han aldrig mistede orienteringen. Han mistede heller aldrig tilliden til sin egen fysiske overlevelseskraft. Da vi med sitrende ben og tungt læssede kroppe stod oven for 300 meters stejl nedstigning til vores lejr ved Tasersuag, den store sø, spurgte jeg tøvende: "Hvad sker der, hvis vi falder her?" Mikkel grinede: "Det gør vi ikke!"

Jeg fulgte op: “Men Mikkel, hvis du nu falder og brækker benet, hvad gør jeg så?” Han smilte bredt og overbærende: ”Du henter hjælp. Det tager ca. to dage at gå til Sarfanguit. Der kan du anrabe en båd eller vinke nogen over fra den anden side af strædet” (senere på sommeren gik to mand ned med en jolle i det stræde). Vi kom ned og også sikkert hjem i en overlæsset jolle med tre rensdyr, 62 fjeldørreder, to sneharer og en håndfuld ryper. Jeg var hjemme i verden. Formet. Ført dertil af skolen. Hvorfor skulle vi ikke kunne tage på den slags eventyr?

Ånd og ord i kirken og livet

Der er spillemænd i kirken. Der er sat et klaver ind i kirken under prædikestolen, som i dagens anledning ikke tages i brug. Klaveret akkompagneres af en trompet i to tilfælde, mens en violin følger klaveret i et tredje. Det er halv kirke, halv højskole. Helt Lis. Et halvt hakkende kirkeorgel har kun en funktion i præludiet og i “Hil dig frelser og forsoner”. Præsten står foran kisten med ryggen mod alteret. Hun indleder begravelsestalen med at citere *det* af Inger Christensen. Det udløser gåsehud. Jeg har tilbragt dage med denne digtsamling i inderlommen på en slidt trenchcoat langs havet lige nord for Fjaltring som ung. Bogen har fulgt mig som næsten ingen anden bog. Jeg skrev speciale om Inger Christensen og K.E. Løgstrup på universitetet. Jeg genlæste mit forord for nyligt og så (hvad jeg havde glemt), at jeg har siddet og læst *det* i Mikkels køkken i Sisimiut med udsigt til Præstefjeldet. Det har med sikkerhed været en gave fra Moder Lis, som selv højt mod nord holdt os forsynet med ånd og ord. *det* er en del af mit livsvæv fra lilleskolen.

“Vi overlever kun fordi vi bruger ord” – sådan lyder det i Inger Christensens *det*. Jo, ord kan noget. Ord skaber. Ord opretholder. Ord skaber historie, skaber verdener – og danner bro mellem fortid, nutid og fremtid.” Sådan indleder præsten sin tale til Lis, som hun kalder et ordmenneske og “et åndsmenneske, der åbnede verdener, simpelthen.” Måske var Lis ét af mine første ordmennesker og en af grundene til, at jeg selv blev et ordmenneske. Lis var også et skolemenneske – og måske én af grundene til, at jeg selv blev et skolemenneske. På Holstebro Lilleskole mødte jeg voksne – både lærere og forældre – der tog mig alvorligt og for, hvem jeg var. På en måde var der ingen forskel på lærere og forældre. Vi var som en udvidet familie. Jeg følte, at der på og omkring skolen var voksne, der mødte mig i øjenhøjde og gav mig øjeblikke at vokse i. Det er fortsat det vigtigste ved en skole for mig: At den møder børn med nysgerrigt nærvær og et åbent blik og lader dem vokse og blive til i det. Hej, du der! Hvem er du? Det skriver Gert Biesta faktisk i *Verdensvendt uddannelse* (Biesta 2022: 81). Sådan var det at blive mødt som barn dér. I *det* skriver digterinden verdensvendt: “suger tilfældigheder til mig/spytter dem ud som systemer/hej verden!” (Christensen 1969: 77). Måske skolens måde at vende sig mod verden og sige hej til den på er at suge dens tilfældigheder til sig og få systematisk skik på dem uden at sætte tilfældet helt ud af spil. Skolen skal huske at sige hej både til verden og til barnet.

Nærværet fortsatte, og Lis blev ved med at kalde mig “Bitte Keld” til det sidste. Som barn blev jeg taget alvorlig, som var jeg voksen, og som voksen genkendte hun fortsat barnet i mig. Da jeg stødte på

grund som ung, tog vi nattelange samtaler i bofællesskabet i Hornshøj Mejeri. Vi holdt nattesæde, som Lis sagde. Det var der noget fint over. Jeg blev overøst med bøger, jeg bestemt skulle læse, citater, jeg kunne læne mig op ad, og fortællinger om livet, og hvordan det hele nok skulle gå. På et tidspunkt, og det tidspunkt kom altid, løb vi tør for smøger (altid hendes), og Lis sagde: “Nu er vi nødt til at gå i seng, Keld. Vi har ikke flere smøger.” Da jeg stødte helt på grund og ikke havde noget sted at bo, fik jeg lov til (med kyndig assistance af min senere svigerfar) at bygge et værelse i den nordre gavl af den gamle mejeribygning, et flerårigt refugium for en ung rodløs intellektuel (jeg betalte ikke husleje, men blot de brædder, jeg brugte). Jeg overlevede og kom videre helt frem til et speciale om og med *det*. Nogen fra Lilleskolen skød en stærk tråd ind i mit livsvæv. Lilleskolen var mere end en skole, den var et familiært fællesskab med stærke bånd og forunderlige, farverige tråde.

Genkendelighed og sporløs kulturhistorie

Uden for kirken kigger Ingrid, min gamle børnehaveklasselærerinde, op på mig med et stort smil, trykker min hånd og siger: “Nu kan jeg ikke holde dig i ørerne længere, Keld.” Hun siger det muligvis, fordi hun ikke kan nå helt derop. “Du var sådan en sød dreng. Jeg genkendte dig i kirken på grund af din far. Jeg troede næsten, det var ham. Jeg kunne godt lide Aage. Han ville altid gerne diskutere.” Der er forsoning i genkendeligheden, og jeg smiler over at kunne spejle mig positivt i min far via Ingrid. Jeg er glad for, at der er nogen, som har min far i venlig erindring og stadig ser ham som et engageret men-

neske, ham i mig på en måde, ham, som min mormor konsekvent kaldte “alkoholikeren Skovmand”, og som endte med at drikke sig selv af dage.

Far var med til at stifte Holstebro Lilleskole sammen med Lis og hendes mand, dyrlægen Jens Banke, en nærmest mytologisk kæmpe, der var så stærk, at han smed om sig med tyrekalve, og så stor, at han under et aftenbesøg derhjemme gav mig en magisk rulletur i pyjamas hen over stueloftet. Han trodsede på en måde tyngdekraften og gav mig oplevelsen af at være lettere, af at kunne se verden fra oven, af ikke at være bundet af underlaget. Det er en anden ting, en skole altid skal kunne gøre for og ved et barn: Give en let oplevelse af at kunne se verden fra oven.

Lilleskolen eksisterede kun fem år, og det er de færreste – både i lilleskolebevægelsen og i Holstebro – der husker skolen (jeg tænker, at arkiverne er tomme). Når jeg en sjælden gang står på Holstebro Banegård, kigger jeg mod sydvest hen over banelegemerne mod en tomt, hvor slagteriet og skolen engang lå klos op ad hinanden (dyrlægen døde på det slagteri). Senere rykkede skolen længere ud på Struervej ret op og ned ad en anden afdeling af slagteriet, hvor de sikkert har slagtet svin. En anden nabo var Holstebro Jerngård. I dag ligger der en uddannelsescampus på stedet (Børnehaveseminariet lå lige over for skolen i sin tid). Der er sandsynligvis ingen på VIA UC, der i dag er bevidst om matriklens fortid som skrothandel og pædagogisk eksperimenterium. Der er ingen mindetavle om hverken det ene eller andet. Holstebro Lilleskole findes ikke ifølge Google. Skolen efterlod sig ingen digitale spor.

De analoge spor i erindringen bliver

indimellem utydelige for os, men samtidig kalder de noget nyt og klart frem. Som når Ingrid og Juhl (forældre og frisør) under mindehøjtideligheden for Lis ikke kan blive enige om, hvornår Holstebro Lilleskole blev grundlagt (1969 eller 1973?), og hvor de hårdnakket holder på hvert sit (Ingrid har ret). Samtidig indgår de i enig erindring om, at Iben Nagel Rasmussen en overgang boede på loftet over det lille ledvogterhus på den første lilleskole. Jeg er slået omkuld. Alene ordene: "Loftet over det lille ledvogterhus på den første lilleskole". Jeg vidste ikke, eller husker i det mindste ikke, at hun boede der, eller at der fandtes en fortælling om det. Jeg husker ledvogterhuset og nogle af dem, der boede på det loft, men ikke Iben. Hun er datter af digteren Halfdan Rasmussen og var kæreste med Eik Skaløe, forsangeren i syrerockbandet Steppeulvene, der omkom i bjergene et sted på grænsen mellem Pakistan og Indien i 1968. Han skrev sangen "Itsi Bitsi" til hende. Itsi Bitsi var hendes kælenavn. Det refererede til hendes størrelse og var en personlig version af "lillebitte". Hun tog til Holstebro for at blive elev på Odin Teatret. Der er noget smukt over at tænke på skolen som et tilflugtssted for trængende kunstnere (betalte hun mon husleje?).

Itsi Bitsi boede ikke alene på loftet over det lille ledvogterhus på den første lilleskole, Itsi Bitsi blev også spillet i gymnastikundervisningen, hvor vi mest af alt dansede (måske var det bare rytmik, som vi sikkert ville have haft i skemaet, hvis vi havde haft et skema). Vi blev indført i tidens rockmusik og hørte det, vi ikke hørte andre steder. Vi hørte Røde Mor og Skousen & Ingemann. Når jeg hører Uffe Lorentzen spille "Lil' Johnnys mund" i to

forskellige versioner (med Spids Nøgenhat og Lydsyn) (Mikkel skriver og ønsker mig tillykke med fødselsdagen, mens jeg skriver dette), er det lilleskolen, der dukker op i erindringen. Når jeg spiller nummeret med lærerbandet, og det er bedst, gør jeg det med lilleskolen i kroppen, i mit livsvæv. Måske var det i tråd med det samme væv, at Gewalt Gegen Sachen, det første punkband i Holstebro, som heller ikke efterlod sig spor i den digitale erindring, for tre fjerdedele vedkommende var lilleskolebørn. Alt andet var fire fjerdedele. Vores første sang hed "Skolen er et fængsel" og havde en meget enkel tekst: "Skolen er et fængsel, den dræber dig." Måske bearbejdede vi et folkeskole- og gymnasietraume dér.

"Herfra hvor vi står" med Skousen & Ingemann er en lilleskolesang, som lærerbandet også spiller. Da jeg skulle forsvare min ph.d.-afhandling i en fyldt festsal på DPU i Emdrup, startede jeg med at synge en anden Skousen-sang, "Jeg melder fra.com". Til den efterfølgende fest i Storesalen på Vartov fik jeg Skousen til at læse teksten op i sin helhed, inden han spillede et solosæt. Bagefter spillede vi "Herfra hvor vi står" med ham på vokal efter første sæt. Jeg husker nærmest ikke at have været lykkeligere, i det mindste ikke bag trommesættet. Jeg ville, at det skulle være sådan pga. Holstebro Lilleskole, at bandet skulle stå med Skousen i Vartov over for den fineste forsamling af mennesker. Det er sådan, en skolefortælling forbinder sig med den større kulturhistorie og holder begge ved lige. Jeg tilegnede min afhandling Holstebro Lilleskoles stiftere og elever. Jeg ved, at mine egne pædagogiske værdier og min frihedskamp for folkeskolen er utænelige uden disse mennesker

og steder. Herfra hvor jeg står. Det er skolens opgave: At give eleverne et ståsted, som de kan gå ud fra i en nødvendig kamp for frihed.

Stolpe og brandbil som umistelige ord og spor

På vej til øvelsen med de umistelige lilleskoleord, som vi har oplistet i kapitel 6, gik jeg en lille tur i mine lilleskoleerindringer på det ydre Nørrebro: Hvad husker jeg bedst fra min lilleskoletid? Hvorfor? Hvad forbinder jeg disse minder med? Jeg stoppede op et par gange, den ene gang tilmed for grønt: ”Det er stolpen, Keld. Den er mytologisk. Det er din livsstolpe, verdensaksen, det grundlæggende i Kelds kosmologi.” Jeg bærer et minde med mig om det første hus, jeg var med til at bygge på skolen. Det var nærmere et aflukke eller en afskærmning end noget egentligt hus. Jeg husker ikke noget tag, blot en døråbning (men ingen dør) og nogle bræddebeklædte vægge (dårlig forskalling). Fem stolper. Fornemmelsen af at starte noget nyt ved at sætte en hjørnestolpe i jorden og dernæst definere en indgang til et hus, der endnu ikke var blevet til. Verden blev til. Den var formbar. Vi formede den, som om vi var sat i verden med det ene formål at forme verden. Det er den betydning, stolpen bærer.

Cirka 50 år senere står Mikkell og jeg og beklæder den nordvendte facade på det hus, hans oldefar, provsten i Ensted, Marius Nielsen, byggede på en nordvendt fjordgrund ved Aabenraa i 1927. Vi har god ro og er i rytme. Vi bevæger os i kroppenens erindring og gentagelse. Der er ingen forskel på det, vi står dér og gør, og det, vi gjorde på Holstebro Lilleskole. Vi står side om side og sætter brædder op

og har en glæde ved at gøre det sammen. Jeg mærker det. Jeg siger det, at der ikke er nogen forskel. Han smiler. Vi er forbundne. Lilleskolen væver videre. Verden er fortsat formbar (om lidt går vi i fjorden, sådan at vi kan fortsætte).

Vi byggede alt: En hvalfisk af papmache, hvis bug man som en anden gammeltestamentlig gut kunne gemme sig i, selvom ingen af os hed Jonas. På hvalens hoved havde vi sat en lille rød lampe, som kunne tændes indefra, sådan at andre kunne se, at bugen var fuld. Der var akkurat plads til to niårige drengekroppe. Voksne ingen adgang. Vi lavede jordhuler med adgangsforhold, der udelukkede voksne, og så stærke tagkonstruktioner, at overjordiske voksenhop hverken truede taget til at briste eller os til at komme op. Vi lo, når lærerne desperat gjorde forsøget. Vi lavede vores egne rum, hvor ingen voksne trængte ind. Det var friheden på Holstebro Lilleskole, friheden fra overvågning og kontrol, som vi voksede ved. Det er nok en væsentlig ting, som en skole skal tilbyde børnene: gemmesteder.

Brandbilen på listen over umistelige ord er egentlig en brandbil. Det var den bil, der blev sat i brand, ikke en bil, der blev brugt til at slukke brande med. Måske er det karakteristisk, at ordene ofte fik omvendt betydning, fordi vi udviklede vokabularier og verdener samtidig. Ildspåsettelsen skete i forbindelse med den årlige brandøvelse, hvor alt udstyr skulle testes. Til sidst, som var det en fest, blev der sat ild til det bilvrag, der stod et centralt sted i uderummet (ikke skolegården), og vi gik så løs med alskens brandslukningsudstyr, til ilden var slukket. Når øvelsen var omme, kom der en lastbil med en stor grab og kørte vraget til skrot. Bagefter fik

vi et nyt bilvrag, som et år senere ville lide samme skæbne som det gamle, men som i mellemtiden var et ideelt sted for tankerjser og fantasier om ufattelig fart. Der gjaldt ingen begrænsninger: Skolen skal være et rum for grænseløse tankerjser og fri fantasi.

Praktisk konsekvenspædagogik med senfølger

Der var stor frihed og få grundregler på Holstebro Lilleskole. Der var for eksempel intet forbud mod at vippe på stolene (som senere i folkeskolen). Til gengæld var der en klar regel om, at hvis vi brækkede et ben eller på anden vis beskadigede én af de træstole, vi sad på, måtte vi en tur ned på værkstedet og udbedre skaden. Her gjorde jeg mig mine første erfaringer med lim, skruetvinge og høvlebænk. Denne konsekvenspædagogiske praksis gjorde vipperiet dobbelt frit. Dels havde vi friheden til at eksperimentere med kombinationen af kropslig balancekunst og stolens bæreevne, dels havde vi frihed i udsigten til at komme en tur på værkstedet, skulle det gå galt – det vil sige godt!

Dette fik varige følger. Jeg forbinder først og fremmest lilleskolen med værkstedet og væresteder, hvor det var muligt at tage værktøj og materialer i brug med henblik på at forme verden. Der er på en måde noget uværdigt ved ikke at gøre det, ved at overtage andres former og bruge og bebo dem. Sådan har jeg haft det. Det gælder både de måder, jeg har bygget og boet på – fra gavlværelset i mejeriet over skurvognene på en nordfynsk mark til vores nedlagte landbrugsejendom på Højfyn – men også de måder, jeg har praktiseret pædagogik på. Vores ejendom på Fyn med dens mangfoldighed af rum

og rod er som en lilleskole, som vores herboende og medejende søn fører videre som en del af virkningshistorien fra Holstebro Lilleskole og Hornshøj Mejeri, Mettes og mit mødested. Mine undervisningslokaler og samtalerum i Trondheim er som en lilleskole. Jeg praktiserer den skole, jeg gik i, når jeg tager mine studerende med på pub og fører åbne samtaler om betydningen af dannelse, engagement og mangfoldighed. Vi ved ikke, hvad noget betyder, før vi taler os frem til det – og selv da stopper det aldrig.

Du skal aldrig overtage andres former, men finde dine egne i en åben undersøgende samtale med andre. Du skal aldrig overtage andres svar på givne spørgsmål, men finde dine egne svar og lede efter nye måder at spørge på. Som akademiker og intellektuel er det selve den grund, jeg står på, men det er samtidig det, jeg siger til mine studerende og gør med dem. Der er ingen forskel, og jeg må tro, at de er klogere end mig, og at vi tilsammen er langt klogere end nogen enkeltperson, fordi vi repræsenterer en større pluralitet. Jeg er begyndt at tale om kollektiv kundskab, som viser sig, når vi taler sammen i en åben søgen efter svar på spørgsmål, som ingen kender svaret på på forhånd.

Vejen i verden

Vi overtager og bebor en verden, men må insistere på at finde nye måder at gøre det på og samtidig invitere andre til at gøre det samme, fordi forandring kun er mulig, hvis vi forener vores kræfter. Vi forandrer for andre, men kan kun skabe fælles forandring, hvis vi har tillid til, at andre gør det samme. Dette er den vigtigste erfaring, jeg tager med mig fra Holstebro Lilleskole, og som er formidlet og foræd-

let i dette udviklingsarbejde og skrift. Vi har i vores arbejdsfællesskab søgt forandring for andre, først for hinanden, men i sidste ende for alle andre nuværende og kommende lilleskolelærere. Vi har gjort noget, ingen andre har gjort før os, og det skulle ikke være muligt, men viste sig at være det. Det var aldrig gået uden Holstebro Lilleskole.

Min hjemlighed i arbejdsfællesskabet og min mulighed for at forme det er betinget af, at jeg er et lilleskolebarn, og at dette barn er blevet vakt på ny ved at være sammen med en broget forsamling af dejlige og dygtige lilleskolelærere. Det er lilleskolen, der væver videre, men som nu har fået nye trende at skyde egne tråde ind

i. Det er lilleskolen, der har sat sine spor i mig, som jeg nu sætter i andre sammen med andre. Sune og jeg har arbejdet tæt sammen om dette som de to lilleskolebørn, vi er. Det var aldrig blevet på denne måde uden den fælles hjemlighed. Sune er på en måde en repræsentation af Mikkel, nu en ny ven, som jeg ikke bygger og jager rensdyr med, men som jeg opbygger pædagogik og jager frihedsforestillinger med. Det kan vi ikke gøre uden et fælles formål. Det har vi her. Og det er så det sidste, en skole skal tilbyde sine elever: Et fælles formål, som går forud for friheden som dens forudsætning.

Keld Skovmand

Herfra hvor vi står

*Nu breder morgenlyset sig ud
med alt hvad det dækker af
her skal der lægges noget til
der skal der trækkes noget fra*

*Herfra, hvor vi står
kan vi se os omkring til alle sider
det bevæger sig når vi går
det forandrer sig til alle tider*

Fra albummet af samme navn
fra 1971 (Skousen 2017: 108).

11

Appendiks

A

Lilleskolens
formålsparagraf

–

Fastholdelse
eller forkastelse?

Lilleskolens formålsparagraf

Lilleskolens formål er, at eleverne får lyst til at lære og skabe i en alsidig udfoldelse af deres evner. Skolen giver eleverne indsigt i livets mangfoldighed og udvikler deres gåpåmod og handlekraft i en formbar verden. Skolen skal nære elevernes kreativitet og deres forhold til skolens fag og fællesskaber.

Lilleskolen viser eleverne en variation af veje ind i fagene, der gør dem i stand til at besvare spørgsmål og undersøge problemer i både den sociale og den fysiske verden. Skolens fag griber ind i hinanden og ses som midler til at forstå og begå sig i livet og verden.

Lilleskolens hverdag må være båret af ligeværd og respekt for forskelle, og skolen skal opdrage og danne eleverne til demokratiske borgere, der kan tage stilling og ansvar, hvor end de kommer frem. Skolens samværsformer skal derfor være præget af inddragelse, samarbejde og lyttende samtale med henblik på at anerkende værdien af den kvalificerede og udviklende uenighed.

Opgave: Det vigtigste og det værste ved Lilleskolens formålsparagraf

Brug den medfølgende skabelon til at nedfælde jeres overvejelser i (se næste side)!

A. Individuelt (7 minutter): Læs Lilleskolens formålsparagraf grundigt og forhold dig til disse to spørgsmål: 1) Hvilke to formuleringer eller ord er de vigtigste i formålet set ud fra din praksis og dit pædagogiske ståsted? 2) Hvilke to formuleringer eller ord i formålet er de værste? Hvad vil du erstatte dem med? Skriv dine alternativer ned.

B. Med sidemanden, dvs. i par (9 minutter): Bliv enige om den vigtigste formulering eller det vigtigste ord i formålet og det, I mener, der skal ændres, tilføjet jeres eget alternativ. Skriv jeres enighed ned i skabelonen. Husk at relatere overvejelserne til jeres praksis og pædagogiske ståsted.

C. Med sidemakkerpar, dvs. i en kvartet (7 minutter): Fremlæg resultatet af jeres overvejelser med jeres nærmeste makkerpar. Kan I blive enige om de to vigtigste formuleringer eller ord i formålet og de to ting, der bør ændres i det? Kan I blive enige om to alternativer? Hvorfor/hvorfor ikke?

D. I den fælles forsamling (22 minutter): Det vigtigste i Lilleskoleformålet og de fremkomne alternativer fra kvartetterne fremlægges, sammenlignes og diskuteres i hele forsamlingen. Hvilke forskelle viser sig, og hvad er de begrundet i? Hvad fortæller forskellene om den pædagogiske pluralitet i gruppen?

Find noget virkelig vigtigt i Lilleskoleformålet, I kan blive enige om. Find nogle alternative formuleringer eller ord, som I er enige om – og husk at begrunde jeres valg! Tag til sidst stilling til, hvilke elementer i Lilleskoleformålet I vil arbejde videre med, og hvordan det skal ske (uden for skabelon).

A) De to vigtigste formuleringer eller ord i Lilleskoleformålet (3 minutter individuelt)

A) De to værste formuleringer eller ord i Lilleskoleformålet (2 minutter individuelt)

A) De to alternativer til det værste (2 minutter individuelt)

B) Den vigtigste formulering eller det vigtigste ord i Lilleskoleformålet (3 minutter parvist)

B) Den værste vending eller det værste ord i Lilleskoleformålet (3 minutter parvist)

B) Det bedste alternativ til det værste (3 minutter parvist)

C) Det vigtigste i skoleformålet og det bedste alternativ til det værste (7 minutter i kvartetter)

D) Det vigtigste i skoleformålet og det bedste alternativ til det værste (22 minutter i hele fagudvalgsforsamlingen)

B

**Lilleskolernes
fagformål**

–

**Fastholdelse
eller forkastelse?**

Fagformål for dansk (eksempel)

Formålet med undervisningen er, at eleverne bliver fortrolige med det danske sprog i spændet mellem nøjagtig, nuanceret og nyskabende sprogbrug. Sprogets og litteraturens mangfoldighed skal ses som en kilde til udvikling af den enkelte elevs alsidige kultur- og selvforståelse.

Undervisningen inspirerer eleverne til at gå på opdagelse i sproget på en legende og skabende måde, stimulerer deres indlevelsesevne og udvikler deres æstetiske, etiske og kulturhistoriske bevidsthed. Undervisningen sigter mod at give eleverne en åben, nysgerrig og analytisk tilgang til en variation af udtryksformer. Via undervisningen udvikler de deres kritiske sans og evnen til at fortolke, formidle og diskutere forskellige synspunkter i skolens mangfoldighed af fællesskaber.

Faget er en grundsten for skolens øvrige fag og hverdag. Det er både nært og verdensvendt. Gennem mødet med danske og udenlandske tekster opmuntres eleverne til at forme verden og spejle sig i et fortolkningsfællesskab sammen med andre.

Opgave: Det vigtigste og det værste ved Lilleskolernes fagformål

Brug den medfølgende skabelon til at nedfælde jeres overvejelser i (se næste side)!

A. Individuelt (7 minutter): Læs fagformålet grundigt og forhold dig til disse to spørgsmål: 1) Hvilke to formuleringer eller ord er de vigtigste i formålet set ud fra din praksis og dit pædagogiske ståsted? 2) Hvilke to formuleringer eller ord i formålet er de værste? Hvad vil du erstatte dem med? Skriv dine alternativer ned.

B. Med sidemanden, dvs. i par (9 minutter): Bliv enige om den vigtigste formulering eller det vigtigste ord i fagformålet og det, I mener, der skal ændres, tilføjet jeres eget alternativ. Skriv jeres enighed ned i skabelonen. Husk at relatere overvejelserne til jeres praksis og pædagogiske ståsted.

C. Med sidemakkerpar, dvs. i en kvartet (7 minutter): Fremlæg resultatet af jeres overvejelser med jeres nærmeste makkerpar. Kan I blive enige om de to vigtigste formuleringer eller ord i fagformålet og de to ting, der bør ændres i det? Kan I blive enige om to alternativer? Hvorfor/hvorfor ikke?

D. I den fælles forsamling (22 minutter): Det vigtigste i fagformålene og de fremkomne alternativer fra kvartetterne fremlægges, sammenlignes og diskuteres i hele forsamlingen. Hvilke forskelle viser sig, og hvad er de begrundet i? Hvad fortæller forskellene om den pædagogiske pluralitet i gruppen?

Find noget virkelig vigtigt i fagformålet, I kan blive enige om. Find nogle alternative formuleringer eller ord, som I er enige om – og husk at begrunde jeres valg! Tag til sidst stilling til, hvilke elementer i fagformålet I vil arbejde videre med, og hvordan det skal ske (uden for skabelon).

A) De to vigtigste formuleringer eller ord i fagformålet (3 minutter individuelt)

A) De to værste formuleringer eller ord i fagformålet (2 minutter individuelt)

A) De to alternativer til det værste (2 minutter individuelt)

B) Den vigtigste formulering eller det vigtigste ord i fagformålet (3 minutter parvist)

B) Den værste vending eller det værste ord i fagformålet (3 minutter parvist)

B) Det bedste alternativ til det værste (3 minutter parvist)

C) Det vigtigste i fagformålet og det bedste alternativ til det værste (7 minutter i kvartetter)

D) Det vigtigste i fagformålet og det bedste alternativ til det værste (22 minutter i hele fagudvalgsforsamlingen)

C

Formålsfikspunkter som grundlag for at lave undervisningsformål

Skabelonen på næste side refererer til kapitel 9, som omhandler brugen af *Lilleskolernes Fagplaner* på den lokale skole. Grundtanken er, at lærerne skal arbejde med Lilleskolens formålsparagraf og Lilleskolernes fagformål med henblik på at udforme egne undervisningsformål, som kan bruges i forbindelse med undervisningsplanlægningen. Al undervisning må være båret af et formål.

Et undervisningsformål må være forankret både i et skoleformål og et fagformål (nogle gange flere).

Det er produktivt for overvejelserne om undervisningens formål, at de tager afsæt i, hvad den enkelte lærer finder vigtigt i formålsparagraffen og fagformålet. Det er det, vi her kalder "fikspunkter". Disse fikspunkter er et resultat af de to foregående øvelser, hvor lærerne er nået til klarhed over, hvad de ønsker at forkaste, og hvad de ønsker at fastholde som det vigtigste. Øvelserne skulle lede frem til to ord eller formuleringer, der er vigtige, men også til to gode alternativer til det værste ved formålet. Det giver i den individuelle del af øvelserne fire ord eller formuleringer, som der skal vælges ud fra. Hertil kommer bidragene fra kollegerne, som der naturligvis også kan plukkes fra.

LILLESKOLERNES FAGPLANER

Lilleskolernes formålsparagraf	Formålet for faget_____
Første fikspunkt	Første fikspunkt
Begrundelse for fastholdelse	Begrundelse for fastholdelse
Andet fikspunkt	Andet fikspunkt
Begrundelse for fastholdelse	Begrundelse for fastholdelse
Tredje fikspunkt	Tredje fikspunkt
Begrundelse for fastholdelse	Begrundelse for fastholdelse

Formatet kan downloades fra Lilleskolernes Sammenslutnings hjemmeside

D

Fra undervisningsplan til fagplan

Undervisningsplan

Ordet er grundlæggende i reguleringen af de frie grundskoler. I folkeskoleregi går betegnelsen tilbage til skoleloven fra 1899 og videreføres i lovene fra 1937, 1958 og 1975. Undervisningsplanen i folkeskolen vedrører i udgangspunktet rammerne for undervisningen på den enkelte skole, herunder bestemmelser om timestfordeling på de enkelte klassetrin og undervisningens indhold. Fra og med Lov om folkeskolen fra 1993 bruges betegnelsen ikke længere, men videreføres i den statslige regulering af de frie grundskoler, hvor “undervisningsplanen” i dag bruges om beskrivelsen af “udviklingen hen mod slutmålene” (Lov om friskoler og private grundskoler m.v. § 1a, stk. 2). Undervisningsplanen skal beskrive progression i forhold til målopnåelse i stedet for at beskrive indhold. Dermed har undervisningsplanen i den frie grundskole undergået den samme forandring som Læseplanen i folkeskolen.

Læseplan

Ordet får en central plads i folkeskoleloven fra 1975, hvor læseplanen som en del af undervisningsplanen angiver undervisningens overordnede eller eksemplariske indhold. Undervisningsplanen skal blandt andet indeholde bestemmelser om: “Undervisningens indhold i de enkelte fag, faggrupper og emner, angivet ved centrale kundskabs- og færdighedsområder eller belyst ved eksempler (læseplaner)” (§ 16, stk. 3). Det er stadigvæk den enkelte skole, der skal udforme undervisningsplanen, men undervisningsvejledningerne for fagene fra 1976 har afsluttende afsnit med “Vejledende forslag til læseplan” (2-4 sider). Læseplanen indledes med undervisningens formål og gengiver dernæst trin for trin, hvordan der skal arbejdes med fagets indhold.

I faghæfterne fra 1995 opgives de trinvisе beskrivelser og de fortsat korte læseplaner danner primært ramme om arbejdet med at lave lokale læreplaner på den enkelte folkeskole. I takt med at centralistisk målstyring tager til i *Fælles Mål*, bliver Læseplanen mere omfattende og orienteret mod at beskrive elevernes progression ud fra de opstillede mål, samtidig med at der intet rum efterlades til det lokale læseplansarbejde. Læseplanen er i udgangspunktet fortsat vejledende, men kommunerne gør den bindende, skønt de stadig har mulighed for at lave deres egne. Læseplanen fylder i flere tilfælde mere end 20 sider og indskriver eller afspejler færdigheds- og vidensmål, der ellers er blevet gjort vejledende med en lovændring i 2017. Læseplanen er vejledende pr. 1. august 2025 og bliver afskaffet i de nye planer for folkeskolen, *Folkeskolens Fagplaner*, der er planlagt til at blive taget i brug fra skoleåret 2027/28.

Læreplan

Denne internationalt udbredte betegnelse vinder indpas i Danmark med *Fælles Mål 2003-06*, hvor den bruges om de bindende elementer i det, der fortsat kaldes “faghæfter”. Undervisningsvejledningen er dermed den eneste del af faghæfterne, der ikke er bindende. Ændringen til “læreplan” afspejler et skifte fra undervisning til læring og fra indhold til mål. Statens planer for skolen kommer i højere grad til at handle om, hvad eleverne skal lære, end hvad de skal undervises i, og hvad de skal læse. Ordet “faghæfte” opgives i forbindelse med reformen (retorisk “forenklingen”) af *Fælles Mål* i 2014/15, men genindføres i forbindelse med den første lempelse af bindingerne i *Fælles Mål*, som så dagens lys i 2017, hvor færdigheds- og vidensmålene blev gjort vejledende.

Fagplan

Ordet erstatter “læreplan” i statens læreplaner i forbindelse med “Fagfornyelsen”, som er en del af regeringens kvalitetsprogram for folkeskolen, og som skal føre til nye planer for folkeskolens undervisning fra og med sommeren 2027 (se s. 42). Det er samtidig det begreb, vi i dette udviklingsarbejde valgte at bruge i stedet for “undervisningsplaner”, men med den afgørende forskel, at *Lilleskolernes Fagplaner* omfatter både mål og beskrivelser af udviklingen i arbejdet med undervisningens indhold hen mod slutmålene og op mod fagformål og skoleformål. Dermed bruger vi i *Lilleskolerne* begrebet på samme omfattende måde, som der med “Fagfornyelsen” er lagt op til, at det vil blive brugt i folkeskolen: om formål, indhold og mål samt korte beskrivelser af fag og forløb.

E

Tilsynet med de frie skoler

En fri grundskole kan udfolde sig på mange forskellige måder og med afsæt i mange, meget

forskellige værdier. Det er selve grundlaget for og idéen med, at vi kan have og lave frie grundskoler, som er alternativer til folkeskolen og mere eller mindre dominerende måder at tænke og praktisere pædagogik på. Grundlovens § 76 muliggør etableringen af frie grundskoler og rummer både en forældreret, en mindretalsbeskyttelse og en idémæssig og pædagogisk frihed:

Forældre eller værger, der selv sørger for, at børnene får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, er ikke pligtige at lade børnene undervise i folkeskolen.

Forældre kan således samles om at lave en fri grundskole og lægge bestemte værdier til grund for dens praksis, så længe undervisningen står mål med det, der "almindeligvis" kræves i folkeskolen.

I Lov om friskoler og private grundskoler mv. § 1, stk. 2 er der formuleret yderligere en forpligtelse for de frie grundskoler:

Skolerne skal efter deres formål og i hele deres virke forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene.

Dette er en fri grundskole altså, uanset afsæt og værdigrundlag, forpligtet på ifølge loven. Denne forpligtelse kaldes i daglig tale for "frihed og folkestyre-kravet". Der er altså både et stå mål med-krav og et frihed og folkestyre-krav, som de frie grundskoler skal leve op til. Med henblik på at sikre, at den enkelte frie grundskole

lever op til disse krav, føres der to tilsyn: Det forældrevalgte tilsyn og det ministerielle/statslige tilsyn. Ud over disse tilsyn føres der også et tredje tilsyn. Det er tilsynet med den enkelte skoles værdigrundlag og almindelige virksomhed. Dette tilsyn er forældrekredsens, det vil sige de voksne, der har forældremyndighed over de børn og unge, der går på skolen. I det følgende gennemgår vi de tre tilsyn.

Forældrekredsens tilsyn

Det påhviler forældrene til børn i en fri grundskole at føre tilsyn med skolens almindelige virksomhed (§ 9 i Lov om friskoler og private grundskoler mv.). Dette giver rigtig god mening, når man betænkter, at grundlaget for at have frie grundskoler i Danmark er forældrenes grundlovssikrede ret til selv at vælge, hvordan deres børn skal undervises og opdrages. En fri grundskole er helt grundlæggende forældrenes (og ikke statens eller kommunens). Forældrekredsens tilsyn fylder muligvis ikke så meget i skolens hverdag, men det er principielt et overordentligt vigtigt tilsyn, idet det er tilsynet med, om skolen lever op til sin overbevisning og sit værdigrundlag. Er vi den skole, vi siger, vi er, og som vi ønsker at være? Forældrekredsens tilsyn føres ved, at forældrene deltager aktivt og engageret i skolens liv (for eksempel i møder, generalforsamling og diverse arrangementer), men også ved, at de sikrer, at skolen er tydelig om sine værdier over for det omgivende samfund.

Det forældrevalgte tilsyn

Det forældrevalgte tilsyn kan betragtes som forældrekredsens forlængede arm. I dette tilsyn vurderes det, om skolen lever op til stå mål med-kravet såvel som frihed

og folkestyre-kravet. Det kan udføres af en certificeret tilsynsførende eller via selvevaluering. Det er forældrekrædsen, der vælger, hvilken af de to former skolen skal benytte sig af. Langt de fleste skoler har en certificeret tilsynsførende, og i langt de fleste tilfælde er denne valgt af forældrekrædsen efter indstilling fra skolens bestyrelse. Det er også muligt for forældrekrædsen at vælge at bede kommunen om at udpege en certificeret tilsynsførende.

Dette tilsyn går tæt på de lovgivningsmæssige rammer, regler og vilkår og gennemføres ved, at tilsynsførende aflægger besøg på skolen og overværer undervisningen. Tilsynsførende vurderer i en årlig erklæring, om skolen lever op til stå mål med- og frihed og folkestyre-kravet.

Det ministerielle tilsyn

Børne- og Undervisningsministeriet fører også tilsyn med de frie grundskolers lov- og regeloverholdelse. Dette tilsyn varetages af Styrelsen for Undervisning og Kvalitet. Tilsynskategorierne er kvalitet i undervisningen, økonomi, støtteordninger/specialpædagogiske indsatser samt ”øvrige tilsyn”. Styrelsens tilsyn foretages som henholdsvis risikobaserede tilsyn, tematiske tilsyn og enkeltstilsyn.

- *Risikobaserede tilsyn* sker på baggrund af screeninger på udvalgte indikatorer. Blandt de skoler, der har præsteret lavest i screeningerne, udvælger styrelsen et antal skoler.
- *Tematiske tilsyn* er målrettede tilsyn med særlige områder, hvor Styrelsen har indtryk af, at flere skoler er udfordrede, og/eller hvor der er et politisk fokus.

- *Enkeltsagstilsyn* kan indledes som opfølgning på tidligere tilsynssager eller på baggrund af konkrete henvendelser eller oplysninger fra elever, forældre, certificerede tilsynsførende eller andre, der har en bekymring om skolen. Tilsynet kan også ske på baggrund af mediedækkede hændelser.

Hvert af disse tilsyn kan føre til et skærpet tilsyn, hvis styrelsen vurderer, at der er alvorlig bekymring for, om en skole i sin undervisning efter en helhedsvurdering står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, og/eller om skolen i sit formål og hele sit virke lever op til frihed og folkestyre-kravet. De skærpede tilsyn er sjældne, da der skal være konkrete og tungtvæjende årsager til at gennemføre dem.

Tilsyn ud fra Lilleskolernes Fagplaner

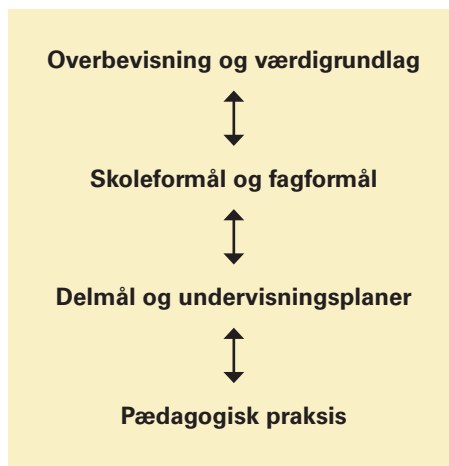
Lilleskolernes Fagplaner er tænkt som en inspirerende og åbnende ramme for udviklingen af skolernes praksis. Fagplanerne, vi her lægger frem, skal tolkes og bruges. Det er helt centralt og har været et omdrejnings- og udgangspunkt for os. *Lilleskolernes Fagplaner* skal have liv og præg af den enkelte skole og dens formål. Heri ligger en invitation og et oplæg til, at skolen tager aktiv stilling til og tydeliggør sit formål – over for skolens ansatte såvel som forældrene: Hvilke overbevisninger og værdier står vi på? Hvorfor er *vi* samlet om at lave skole?

Forældrenes tilsyn med skolen er, som nævnt ovenfor, netop et tilsyn med, om skolen lever op til sin overbevisning og sit værdigrundlag. For at dette tilsyn kan kvalificeres og understøtte skolen i dens praksis og pædagogiske indretning, bør

det stå klart, hvad forældrekredsen vil med skolen og skolens fag. En sådan tydelighed er også en forudsætning for, at skolens aktører kan forpligte sig – hver især og i fællesskab. Hvad betyder for eksempel den frihed og folkestyre-paragraf, som alle frie grundskoler er forpligtet på, for os på vores skole? Hvordan arbejder vi med, at skolen i sit formål og hele sit virke skal forberede eleverne til “at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene” (§1, stk. 2 i Lov om friskoler og private grundskoler mv.). Helt konkret bør forældrekredsen spørge sig selv og skolens personale: Hvad vil det sige at leve i et samfund med frihed og folkestyre? Hvad indebærer denne “demokratiske dannelse”, og hvordan danner vi demokratisk på vores skole? Hvad vil det sige at respektere “grundlæggende friheds- og menneskerettigheder” i skolens hverdag? Hvordan tolker vi overhovedet disse rettigheder og får gjort dem synlige for os selv og hinanden?

Selvom den certificerede tilsynsførende ikke fører tilsyn med skolens overbevisning og værdigrundlag, er der alligevel en sammenhæng mellem formål og praksis. Skoleformål og fagformål er forankret i skolernes overbevisning og værdigrundlag, som skolerne er frie til selv at formulere, og begge formål skal i skolens praksis forbindes med mål, som skolerne er forpligtet på at følge. Denne sammenhæng skaber overordnet set et sammenhængende hierarki, som ligner det, der blev gjort gældende i folkeskolen i 1975, og som med Folkeskolens Fagplaner nu ser ud til

Figur 8: Det dynamiske og ligeværdige hierarki i Lilleskolernes Fagplaner

at blive revitaliseret (se s. 42). I *Lilleskolernes Fagplaner* ser hierarkiet ud som i den ovenstående figur. Pointen er, at niveauerne skal spejle sig i hinanden – at hierarkiet er dynamisk, og at bevægelsen nedefra og op er ligeværdig med bevægelsen oppefra og ned.

Det certificerede tilsyn med skolen bliver på grund af denne forpligtende sammenhæng i væsentligere grad, end det er tilfældet i dag, et tilsyn med, om skolen står mål med sig selv – og ikke blot med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen. Betydningen af stå mål med fordobles dermed, men forankres samtidig tydeligere i Lilleskolernes overbevisning, værdigrundlag og formål. Hovedsagen er, at Lilleskolerne kan stå mål med og på mål for sig selv. At skolerne står mål med almindelige (og undertiden ganske jævne) krav i folkeskolen er en afledt bieffekt, ikke et formål eller mål i sig selv.

12

Litteratur og lovværk

Litteratur og lovværk

Biesta, G. (2022). *Verdensvendt uddannelse – et perspektiv for nutiden*. Klim.

Bølling-Ladegaard, A. (2025). Nu træder de lempede bindinger i Fælles Mål i kraft. Skolemonitor 13. januar 2025. Hentet 15. marts 2025: <https://skolemonitor.dk/nyheder/art10240181/Nu-tr%C3%A6der-de-lempede-bindinger-i-F%C3%A6lles-M%C3%A5l-i-kraft>

Børne- og Undervisningsministeriet (2018). *Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om vedtægter for friskoler og private grundskoler (Indskrivning af frihed og folkestyre-kravet)*. Hentet 24. februar 2025: <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2018/1164>

Børne- og Undervisningsministeriet (2024). *Frie grundskoler – hjemmesidevejledning*. Sidst opdateret 8. februar 2024. Hentet 24. februar 2025: <https://www.uvm.dk/institutioner-og-drift/bestyrelse-og-ledelse/institutionens-hjemmeside/frie-grundskoler-tjekliste/frie-grundskoler-hjemmesidevejledning>

Børne- og Undervisningsministeriet (2025). Nu træder de lempede bindinger i Fælles Mål i kraft. uvm.dk. 10. januar 2025. Hentet 15. marts 2025: <https://www.uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/2025/jan/251001-nu-traeder-de-lempede-bindinger-i-faelles-maal-i-kraft>

Christensen, I. (1969). *det*. Gyldendal.

Hansen, T.I. (2015). *Dansk*. Klim.

Hansen, T.I. med bidrag fra Qvortrup, A. og Tanggaard, L. (2024). *Grundlag for nyt format for Folkeskolens Fagplaner. Et arbejdsdokument om forslag til nyt fagplansformat for folkeskolen*. Hentet 24. februar 2025: <https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/udd/folke/pdf25/jan/250109-grundlag-for-nyt-format-for-folkeskolens-fagplaner.pdf>

Skousen, N. (2017). *Dobbelt syn – tekster*. Jensen & Dalgaard.

Undervisningsministeriet (1975). *Cirkulære om gennemførelse af lov om folkeskolen (Til alle amtsråd, kommunalbestyrelser, skolekommissioner, skolenævn, lærerråd og skoleledere udenfor København)*. Hentet 15. marts 2025: https://digitalelaereplaner.dk/wp-content/uploads/sites/11/2023/10/cirkulaere_1975.pdf

Undervisningsministeriet (2005). *Vejledning om udarbejdelse af del- og slutmål samt undervisningsplaner for friskoler og private grundskoler*. Hentet 15. marts 2025: <https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2005/9732>

Links til lovværk (hentet 18. marts 2025)

Lov om frie grundskoler mv.:

<https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2018/1111>

Lov om folkeskolen:

<https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2024/989>

*Formål
Frem
For
Frihed*

Lilleskolernes Sammenslutning
Tranevej 20
2400 Kbh. NV.

Tlf. 6914 9664

www.lilleskolerne.dk
post@lilleskolerne.dk